

СУЧАСНІ ГУМАНІТАРНІ ДИСКУСІЇ

№ 2, 2024

MODERN HUMANITARIAN DISCUSSIONS

№ 2, 2024

ISSN: 3041-1637 (online)

ЕЛЕКТРОННИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC SCIENTIFIC JOURNAL

ЕЛЕКТРОННИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
**СУЧАСНІ ГУМАНІТАРНІ
ДИСКУСІЇ**

№ 2, 2024

ELECTRONIC SCIENTIFIC JOURNAL
**MODERN HUMANITARIAN
DISCUSSIONS**

№ 2, 2024

Київ 2024

*Засновник, редакція та видавець:
Наукова установа «Науково-дослідний центр сталого розвитку»
Рік заснування: 2024
Періодичність: 2 рази на рік*

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Наукової установи «Науково-дослідний центр сталого розвитку»
(протокол № 8 від 17 грудня 2024 року)*

*Founder, Editorial and Publisher:
Centr for Sustainable Development
Year of foundation: 2024
Frequency: twice a year*

*Recommended for publication by the Academic Council
of Centr for Sustainable Development
(Minutes № 8 of December 17, 2024)*

В журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем сучасної науки.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій. У відповідності до Закону України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

The journal publishes scientific articles on topical issues of modern science.

The materials are published in the original language in the author's edition.

The editors do not always share the opinions and views of the author. The authors of the publications are responsible for the accuracy of facts, names, place names, quotations, figures and other information. In accordance with the Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights», when using the scientific ideas and materials of this collection, references to the authors and publications are mandatory.

© Автори статей, 2024

© Науковий журнал «Сучасні гуманітарні дискусії», 2024

© Authors of articles, 2024

© Journal «Modern Humanitarian Discussions», 2024

Головний редактор

Котельницький Назар Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент, Чернігівський інститут інформації, бізнесу і права Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Ю. Бугая, Україна

Редакційна колегія

§ Освітні науки

Жукова Анна Робертівна – доктор філософії в галузі педагогіки, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Україна

Радзівська Ірина Володимирівна – кандидат педагогічних наук, Черкаська медична академія, Україна

Швардак Маріанна Василівна – доктор педагогічних наук, доцент, Мукачівський державний університет, Україна

§ Професійна освіта

Мовмига Наталія Євгенівна – кандидат психологічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна

Козубцов Ігор Миколайович – доктор педагогічних наук, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, Україна

Тамозька Ірина Володимирівна – доктор педагогічних наук, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

§ Фізична культура і спорт

Приймак Сергій Георгійович – доктор педагогічних наук, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Україна

Семененко В'ячеслав Петрович – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, професор, Національний університет фізичного виховання і спорту України, Україна

Трачук Сергій Васильович – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, Національний університет фізичного виховання і спорту України, Україна

§ Історія та археологія

Драч Оксана Олександрівна – доктор історичних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна

Котельницький Назар Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент, Чернігівський інститут інформації, бізнесу і права Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Ю. Бугая, Україна

Кузнець Тетяна Володимирівна – доктор історичних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Україна

Оліцький В'ячеслав Олександрович – кандидат історичних наук, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Україна

Подрез Юлія Вікторівна – кандидат історичних наук, доцент, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Україна

§ Філологія

Левченко Тетяна Миколаївна – доктор філологічних наук, професор, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Україна

Ісакова Єлизавета Павлівна – кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Шостак Оксана Григорівна – доктор філологічних наук, доцент, Університет Парі Сіте (Paris Cité Université), Франція

§ Політологія

Добродум Ольга Вікторівна – доктор філософських наук, професор, Державний торговельно-економічний університет, Україна

Сергієнко Тетяна Іванівна – кандидат політичних наук, доцент, Національний університет «Запорізька політехніка», Україна

Цурканова Ірина Олександрівна – кандидат політичних наук, доцент, Український державний університет науки і технологій, Україна

§ Психологія

Джежик Ольга Володимирівна – кандидат психологічних наук, доцент, Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

Іванова Тетяна Володимирівна – кандидат психологічних наук, доцент, Сумський державний університет, Україна

Ковальова Ольга Вікторівна – доктор психологічних наук, професор, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Колодяжна Алла Володимирівна – кандидат психологічних наук, доцент, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Editor-in-Chief

Kotelnitsky Nazar – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Yu. Bugay International University of Science and Technology, Ukraine

Editorial Team

§ Educational Sciences

Zhukova Anna – PhD in Pedagogy, National Army Academy named after Hetman Petro Sahaidachnyi, Ukraine

Radziievska Iryna – Candidate of Pedagogical Sciences, Cherkasy Medical Academy, Ukraine

Shvardak Marianna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Mukachevo State University, Ukraine

§ Vocational Education

Movmyga Nataliia – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Ukraine

Kozubtsov Ihor – Doctor of Pedagogical Sciences, Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher, Military Institute of Telecommunications and Informatization named after Heroes of Krut, Ukraine

Tamozhska Iryna – Doctor of Pedagogical Sciences, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

§ Physical Culture and Sports

Priymak Serhij – Doctor of Pedagogical Sciences, Candidate of Physical Education and Sport, Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», Ukraine

Semenenko Viacheslav – Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Professor, National University of Physical Education and Sports of Ukraine, Ukraine

Trachuk Sergii – Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Associate Professor, National University of Physical Education and Sports of Ukraine, Ukraine

§ History and Archaeology

Drach Oksana – Doctor of Historical Sciences, Professor, Borys Grinchenko Kyiv University, Ukraine

Kotelnitsky Nazar – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Yu. Bugay International University of Science and Technology, Ukraine

Kuznets Tetiana – Doctor of Historical Sciences, Professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Ukraine

Olitskyi Viacheslav – Candidate of Historical Sciences, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Ukraine

Podriez Yulia – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Ukraine

§ Philology

Levchenko Tetiana – Doctor of Philological Sciences, Professor, Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav, Ukraine

Isakova Yelyzaveta – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

Shostak Oksana – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Paris Cité Université, France

§ Political Science

Dobrodum Olha – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, State University of Trade and Economics, Ukraine

Sergiienko Tetiana – Candidate of Political Sciences, Associate Professor, National University «Zaporizhia Polytechnic», Ukraine

Tsurkanova Iryna – Candidate of Political sciences, Associate Professor, Ukrainian State University of Science and Technologies, Ukraine

§ Psychology

Dzhezhyk Olha – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, National University «Odesa Law Academy», Ukraine

Ivanova Tetyana – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Sumy State University, Ukraine

Kovalova Olha – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Ukraine

Kolodyazhna Alla – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

Сучасні гуманітарні дискусії

№ 2 / 2024

ЗМІСТ

Яганова А., Іванова Т. ІНТЕГРАЦІЯ МЕТОДІВ КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВОЇ ТА ДІАЛЕКТИЧНО-ПОВЕДІНКОВОЇ ТЕРАПІЇ У КОРЕКЦІЇ ДИСФОРІЇ ТА ДИСФУНКЦІЙНИХ АТИТЮДІВ.....	7
Косяченко В. В. ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАХІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	15
Левицька А. І. ІННОВАЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ 2025: ПІДГОТОВКА ДО МАЙБУТНЬОГО РИНКУ ПРАЦІ.....	20
Хорунжа О. М., Івашенко А. І. ПСИХОДІАГНОСТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ РІВНЯ ТРИВОЖНОСТІ У ДОРΟΣЛИХ.....	26
Чик Д. Ч. ЧОРТ, АНТИХРИСТ, КАТ: ІМАГОТВОРЕННЯ МОСКОВІТІВ У РОМАНІ «МОТРЯ» Б. ЛЕПКОГО.....	32
Похилюк О. М., Касіяненко О. М. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ МИХАЙЛА КАМЕНЮКА.....	41
Кечеджі О. В. ТЕОРЕТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ.....	48
Жукова А. Р., Матіїв Ю. В., Кучура В. М., Берешук А. С. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ В ВІЙСЬКОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ: РОЛЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	54
Жукова А. Р., Целюх І. І. АНАЛІЗ ПРИКЛАДІВ ВІЙСЬКОВИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ ПРОВАЛІВ ЧЕРЕЗ МОВНІ БАР'ЄРИ.....	59
Жукова А. Р., Яннікова В. І. ПЕРЕКЛАД МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ.....	64
Сергієнко Т. І. ПОЛІТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМЕТРИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ АНАЛІЗУ ВПЛИВУ КОРУПЦІЇ НА ЕКОНОМІКУ.....	69
Кирилаха С. В. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ У ПІДГОТОВЦІ ВИКЛАДАЧІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	75

Modern Humanitarian Discussions

№ 2 / 2024

CONTENTS

Yaganova A., Ivanova T.

INTEGRATION OF COGNITIVE BEHAVIORAL THERAPY AND DIALECTICAL BEHAVIOR THERAPY METHODS IN THE CORRECTION OF DYSPHORIA AND DYSFUNCTIONAL ATTITUDES.....7

Kosyachenko V.

PSYCHOLOGICAL STUDY OF FEARS IN CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE.....15

Levytska A.

INNOVATIONS IN VOCATIONAL EDUCATION 2025: PREPARING FOR THE FUTURE LABOR MARKET.....20

Khorunzha O., Ivashchenko A.

PSYCHODIAGNOSTIC STUDY OF ANXIETY LEVEL IN ADULTS.....26

Chyk D.

THE DEVIL, THE ANTICHRIST, THE EXECUTIONER: THE IMAGO CREATION OF MUSCOVITES IN B. LEPKY'S MOTHRA.....32

Pokhyliuk O., Kasiianenko O.

REPRESENTATION OF SINGLE-SYLLABLE SENTENCES IN MYKHAIL KAMENIUK'S POETICAL DISCOURSE.....41

Kechedzhi O.

THEORETICAL AND STYLISTIC PROPERTIES OF ADVERTISING TEXTS.....48

Zhukova A., Matiiiv Yu., Kuchura V., Bereshchuk A.

INTERNATIONAL STANDARDS IN MILITARY COMMUNICATION: THE ROLE OF THE ENGLISH LANGUAGE.....54

Zhukova A., Tseliukh I.

ANALYSIS OF EXAMPLES OF MILITARY COMMUNICATION FAILURES DUE TO LANGUAGE BARRIERS.....59

Zhukova A., Yannikova V.

TRANSLATION OF MEDICAL TERMINOLOGY IN THE CONTEXT OF MILITARY CONFLICTS.....64

Sergiienko T.

POLITICAL ASPECTS OF USING ECONOMETRIC MODELS TO ANALYZE THE IMPACT OF CORRUPTION ON THE ECONOMY.....69

Kyrylakha S.

FORMATION OF PROFESSIONAL ETHICS IN THE TRAINING OF SPECIALIZED SUBJECT TEACHERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....75

УДК: 159.962.7:615.851
DOI: 10.60022/2(2)-1MHD

Яганова Анна

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумський державний університет, Україна

Yaganova Anna

higher education applicant at the first (Bachelor's) level
Sumy State University, Ukraine

ORCID ID: 0009-0008-2384-2063

Іванова Тетяна

кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумський державний університет, Україна

Ivanova Tetyana

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Psychology, Political Science and Sociocultural Technologies
Sumy State University, Ukraine

ORCID ID: 0000-0002-9394-8858

ІНТЕГРАЦІЯ МЕТОДІВ КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВОЇ ТА ДІАЛЕКТИЧНО-ПОВЕДІНКОВОЇ ТЕРАПІЇ У КОРЕКЦІЇ ДИСФОРІЇ ТА ДИСФУНКЦІЙНИХ АТИТЮДІВ

Анотація. У статті розглядається проблема інтеграції методів діалектично-поведінкової (ДПТ) та когнітивно-поведінкової терапії (КПТ) у роботі з дисфорією та дисфункційними атитюдами. Актуальність дослідження обумовлена зростанням поширеності психологічних розладів, пов'язаних з дисфорією та порушеннями міжособистісних відносин.

Дисфорія розглядається як стан глибокого емоційного дискомфорту, що характеризується комплексом негативних емоцій, включаючи тривогу, депресію та роздратування. Тривала дисфорія призводить до значних фізіологічних змін, включаючи порушення сну та розвиток психосоматичних розладів. Дисфункційні атитюди визначаються як надмірно узагальнені та нереалістичні переконання щодо себе, світу та майбутнього, що формують «когнітивну тріаду». Підкреслюється тісний взаємозв'язок між дисфорією та дисфункційними атитюдами, який створює механізм самопідтримки негативних патернів мислення.

У роботі аналізуються теоретичні основи та практичні аспекти КПТ і ДПТ. Описуються основні техніки КПТ, включаючи когнітивну реструктуризацію, поведінкову активацію та експозицію. Розглядаються ключові навички ДПТ: усвідомленість, ефективна комунікація, емоційна регуляція та стресостійкість. Особлива увага приділяється техніці ТІР та концепції «радикального прийняття».

Представлено структурований план інтеграції КПТ та ДПТ, який включає сім етапів: діагностику, формування базових навичок, когнітивну реструктуризацію, поведінкову активацію, розвиток стресостійкості, інтерперсональну ефективність та профілактику рецидивів. Для кожного етапу описані конкретні техніки роботи, що забезпечують системний підхід до корекції психологічних проблем.

У висновках підкреслюється, що запропонований підхід дозволяє враховувати як раціональні, так і емоційні складові психологічних труднощів, забезпечуючи комплексний терапевтичний ефект. Окреслено перспективи подальших досліджень, які включають емпіричну перевірку ефективності інтегративного підходу, розробку інструментів для оцінки терапевтичних змін та адаптацію методів до різних клінічних контекстів.

Ключові слова: дисфорія, дисфункційні атитюди, когнітивно-поведінкова терапія, діалектично-поведінкова терапія, емоційна регуляція, когнітивна реструктуризація, інтегративний підхід.

INTEGRATION OF COGNITIVE BEHAVIORAL THERAPY AND DIALECTICAL BEHAVIOR THERAPY METHODS IN THE CORRECTION OF DYSPHORIA AND DYSFUNCTIONAL ATTITUDES

Abstract. The article examines the problem of integrating Dialectical Behavior Therapy (DBT) and Cognitive Behavioral Therapy (CBT) methods in working with dysphoria and dysfunctional attitudes. The relevance of the research is determined by the increasing prevalence of psychological disorders associated with dysphoria and interpersonal relationship disturbances.

Dysphoria is viewed as a state of deep emotional discomfort characterized by a complex of negative emotions, including anxiety, depression, and irritability. Prolonged dysphoria leads to significant physiological changes, including

sleep disturbances and the development of psychosomatic disorders. Dysfunctional attitudes are defined as overly generalized and unrealistic beliefs about oneself, the world, and the future, forming a «cognitive triad.» The close relationship between dysphoria and dysfunctional attitudes is emphasized, which creates a self-sustaining mechanism of negative thinking patterns.

The paper analyzes the theoretical foundations and practical aspects of CBT and DBT. The main CBT techniques are described, including cognitive restructuring, behavioral activation, and exposure. Key DBT skills are examined: mindfulness, effective communication, emotional regulation, and distress tolerance. Special attention is paid to the TIP technique and the concept of «radical acceptance».

A structured plan for integrating CBT and DBT is presented, which includes seven stages: diagnosis, basic skills formation, cognitive restructuring, behavioral activation, stress resistance development, interpersonal effectiveness, and relapse prevention. Specific techniques are described for each stage, providing a systematic approach to psychological problem correction.

The conclusions emphasize that the proposed approach takes into account both rational and emotional components of psychological difficulties, ensuring a comprehensive therapeutic effect. Prospects for further research are outlined, including empirical verification of the integrative approach's effectiveness, development of tools for assessing therapeutic changes, and adaptation of methods to different clinical contexts.

Keywords: *dysphoria, dysfunctional attitudes, cognitive behavioral therapy, dialectical behavior therapy, emotional regulation, cognitive restructuring, integrative approach.*

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням поширеності психологічних розладів, пов'язаних з дисфорією та порушеннями міжособистісних відносин у сучасному суспільстві. За даними ВООЗ, близько 20% населення страждає від різних форм емоційних розладів, що суттєво впливають на якість життя та соціальне функціонування.

Діалектично-поведінкова (ДПТ) та когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) зарекомендували себе як ефективні методи психотерапевтичного втручання. Проте досі залишається відкритим питання щодо можливостей їх інтеграції та синергетичного застосування у роботі з комплексними випадками, де присутні як дисфоричні стани, так і порушення міжособистісної взаємодії.

Особливої уваги потребує розробка інтегративних підходів, які б поєднували сильні сторони обох терапевтичних напрямків – здатність ДПТ працювати з інтенсивними емоційними станами та навичками емоційної регуляції, а також структурований підхід КПТ до модифікації дисфункційних когнітивних схем та поведінкових патернів. Актуальним є дослідження механізмів взаємодії цих методів та розробка практичних рекомендацій щодо їх комплексного застосування у клінічній практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглянемо ключові поняття, що лежать в основі нашого дослідження. Дисфорія – це стан глибокого емоційного дискомфорту, що характеризується комплексом негативних емоцій, включаючи тривогу, депресію, роздратування та загальне невдоволення. На відміну від звичайного поганого настрою, дисфорія має більш інтенсивний характер та може суттєво впливати на повсякденне функціонування людини [19, 10-11]. У клінічній практиці дисфорія часто розглядається як симптом різних психічних розладів, включаючи шизофренію [20], біполярний розлад і розлад уваги та гіперактивності [8], а також депресії [6].

Необхідність корекції дисфорії обумовлена її комплексним негативним впливом на різні сфери життя людини. Тривала дисфорія призводить до значних фізіологічних змін, включаючи порушення сну, зміни апетиту та розвиток психосоматичних розладів [9]. На психологічному рівні спостерігається зниження самооцінки, порушення когнітивних функцій та підвищений ризик розвитку клінічної депресії. Соціальний аспект проявляється у погіршенні професійного функціонування, тенденції до соціальної ізоляції та руйнуванні міжособистісних стосунків [5].

Особливу небезпеку становить хронічна дисфорія, яка може формувати стійкі патерни негативного мислення та дезадаптивної поведінки. За відсутності своєчасної психотерапевтичної допомоги, дисфоричні стани мають тенденцію до поглиблення та можуть стати тригером для розвитку більш серйозних психічних розладів [16]. Тому раннє виявлення та корекція дисфорії є важливим завданням сучасної психотерапевтичної практики, що дозволяє запобігти розвитку ускладнень та покращити загальне психологічне благополуччя людини.

Дисфункціональні атитюди – це надмірно узагальнені, суперечливі та нереалістичні переконання, об'єднані в цілісну картину щодо себе, навколишнього світу та майбутнього [3, 6-7].

Формуючись під час адаптації до стресових подій у житті, вони можуть з'являтися, як у психічно здорових людей, так і у людей з діагностованими психічними розладами, як от тривожні розлади чи депресія [17, 396]. За звичайних обставин ці установки здебільшого є прихованими, але в стресових подіях активуються [1, 81].

Дисфункційні атитюди часто формуються на основі моделей поведінки власної родини та підкріплюються авторитетом батьків і взаємовідносинами між членами родини. Частіше за все, це відбувається в дитинстві індивіда [1, 81]. А. Бек вважав, що дисфункційні атитюди – неусвідомлювані та невиражені думки, які стосуються

власної особистості, світу, що оточує людину та очікувань від нього [2]. Дисфункційні установки впливають на всі сфери життя людини, викривлюючи сприйняття себе, світу та оточуючих. А. Бек запропонував концепцію «когнітивної тріади», в якій описуються ключові дисфункційні установки особистості при депресивних станах [3, 6-7].

Когнітивна тріада включає негативне сприйняття себе, навколишнього світу та майбутнього. На рівні самосприйняття спостерігається стійка тенденція до знецінення власної особистості, що проявляється у відчутті власної неповноцінності. Світосприйняття характеризується інтерпретацією реальності як надмірно вимогливої та ворожої, де будь-яка взаємодія з оточенням розцінюється як потенційна загроза чи поразка. Щодо майбутнього, формується песимістичне переконання у безкінечності поточних страждань, що призводить до стану хронічної безнадії та фрустрації [4].

Між дисфорією та дисфункційними атитюдами існує тісний взаємозв'язок. У клінічній практиці часто спостерігається коморбідність дисфункційних атитюдів і дисфоричних станів, що формує особливо складну комбінацію психологічних проблем [12]. Дисфункційні атитюди, які являють собою стійкі негативні переконання щодо себе, світу та майбутнього, у взаємодії з дисфоричними станами, створюють потужний механізм самопідтримки негативних патернів мислення та емоційного реагування. Ця взаємодія може призводити до значного погіршення психологічного стану особистості, що виражається в таких негативних наслідках, як поглиблення депресивної симптоматики, посилення тривожних розладів, зниження здатності до адаптивного функціонування, порушення міжособистісних відносин та формування стійких деструктивних поведінкових патернів.

Тому терапевтичний підхід, орієнтований на одночасну корекцію як дисфункційних атитюдів, так і дисфоричних станів представляється більш ефективним. Ізолювана робота лише з одним із цих аспектів проблеми може виявитися недостатньою, оскільки невідкориговані патерни продовжуватимуть підтримувати і посилювати загальну дисфункціональність психічного стану.

Таким чином, **метою статті** є обґрунтування та розробка інтегративного підходу до застосування методів діалектично-поведінкової та когнітивно-поведінкової терапії у роботі з дисфорією та дисфункційними атитюдами.

Виклад основного матеріалу. Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ), завдяки своєму структурованому підходу до виявлення і корекції дисфункційних думок, дає змогу впоратися з когнітивними спотвореннями та неадаптивними переконаннями, що часто є основою емоційних труднощів. Водночас діалектично-поведінкова терапія (ДПТ), з її фокусом на емоційну регуляцію та розвиток навичок усвідомленості, пропонує інструменти для управління інтенсивними емоціями і, зокрема, дисфорією, допомагаючи людині краще справлятися з внутрішнім стресом і зміцнювати психічну стійкість. Інтеграція цих двох підходів створює ефективний терапевтичний інструментарій, де КПТ допомагає трансформувати негативні атитюди та когнітивні схеми, в той час як ДПТ забезпечує навички емоційної регуляції та толерантності до дистресу. Обидва методи разом сприяють розвитку більш адаптивних форм міжособистісної взаємодії та покращенню соціального функціонування.

Для глибшого розуміння того, як ці терапії впливають на психіку, варто детальніше розглянути кожен з підходів окремо, їх теоретичні основи та специфічні техніки, що використовуються для роботи з дисфорією та дисфункційними атитюдами.

Когнітивно поведінкова терапія (КПТ) – метод психотерапевтичного втручання, спрямований на виявлення та зміну деструктивних або тривожних патернів мислення [15]. Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) базується на кількох основних принципах, що включають виявлення хибних або шкідливих установок і переконань, які можуть бути джерелом проблем у житті людини. Це означає, що психологічні труднощі часто виникають через сформовані моделі некорисної поведінки. Завдяки технікам КПТ клієнти можуть навчитися виявляти і змінювати ці патерни, покращуючи тим самим своє емоційне та психологічне благополуччя.

Під час терапії, яка фокусується на поточних подіях і емоціях, а не на глибинних причинах проблем, клієнти отримують інструменти для виявлення своїх мисленнєвих і поведінкових патернів, що ведуть до стресу або негативного самопочуття. Ці знання допомагають сформувати адаптивні навички подолання труднощів і змінювати реакції на стресові ситуації, покращуючи якість життя та емоційну стабільність.

КПТ-терапевти зосереджуються на роботі з поточними подіями та емоціями в житті людини, навчаючи клієнтів виявляти патерни та установки, що призводять до негативного самопочуття. Також у ході сеансів КПТ людина навчається змінювати власне мислення та реакції на стресогенні чинники.

КПТ пропонує широкий спектр інструментів для виявлення, аналізу та модифікації дезадаптивних когнітивних схем, які лежать в основі емоційних порушень. Розглянемо ключові техніки, які дозволяють здійснювати систематичну роботу з трансформації негативних установок та покращення емоційного стану клієнтів.

Д. Терк та Д. Мейхенбаум, описуючи метод реструктуризації – одну з найбільш ефективних технік для роботи з дезадаптивними та дисфункційними відносинами, виокремлюють п'ять основних етапів цього процесу [21, 135-154]. Перший етап передбачає оцінку ступеня психо-соціальних розладів за допомогою стандартизованих методів самозвітів і процедур спостереження, що дозволяє планувати найбільш ефективний курс терапії. Другий етап – переосмислення, або реструктуризація, є основою когнітивно-поведінкової терапії. На цьому ета-

пі терапевт допомагає клієнту ставити під сумнів дезадаптивні переконання та піддавати їх критичному осмисленню. Третій етап включає навчання клієнта стратегіям подолання труднощів у повсякденному житті та контролю над автоматичними негативними думками. Через домашні завдання клієнт закріплює навички, отримані під час сесій. Четвертий етап фокусується на підтримці та профілактиці рецидиву, коли обговорюються можливі майбутні труднощі та разом з терапевтом розробляється план для подолання потенційних тригерних ситуацій. Останній етап включає моніторинг засвоєних навичок на повторних сесіях, де оцінюється прогрес та пропонується подальша підтримка у разі виникнення труднощів з будь-яким етапом терапевтичного процесу [10].

Ще однією технікою КПТ є поведінкова активація (ПА), започаткована П. Левінсоном у 1970-х роках, яка орієнтована на розширення можливостей отримання клієнтом заохочень та винагород від найближчого оточення [13]. Н. Якобсон з колегами довели ефективність цієї техніки у лікуванні депресії [11]. У сучасній практиці метод ПА часто комбінується з іншими техніками для лікування депресії та супутніх розладів. Поведінкова активація сприяє поверненню до активного життя через заняття, які дозволяють людині піклуватися про себе, робити внесок у сім'ю, кар'єру та соціум, одночасно отримуючи від цього задоволення. Однією з інтегрованих технік є моніторинг активності (МА), який передбачає щогодинне відстеження власної активності поза сесіями, оцінку досягнутого результату та рівня задоволення. В кінці дня клієнт підсумовує загальний рівень депресії, що дозволяє виявити кореляцію між активністю і емоційним станом.

Іншою важливою технікою є планування діяльності (ПД), яка орієнтована на довгострокову перспективу. Використовуючи дані з моніторингу, клієнт планує конкретний час для виконання діяльності, що приносить найбільше задоволення і досягнення. Очікується, що спостереження за власною діяльністю допоможе клієнту відчувати себе впевненіше, покращить його емоційний стан і підвищить рівень активності [22].

Техніка експозиції або ж впливу – це регулярний контакт зі стресогенним чинником або подією з метою послаблення реакції на негативні стимули. Найчастіше застосовується при obsесивно-компульсивних та тривожних розладах, а також при роботі з конкретною психологічною травмою. Існують різні типи впливу, як от *in vivo*, що зосереджується на безпосередньому контакті зі стимулом; уявна експозиція, яка базується на уявному контакті зі стимулом та застосовується при неможливості фізично взаємодіяти з ним; інтроцептивний вплив застосовується для клієнтів, які бояться самих симптомів, наприклад, тривоги [22].

Після розгляду когнітивно-поведінкової терапії, яка фокусується на корекції дисфункційних переконань і патернів мислення, доцільно звернути увагу на інший підхід – діалектично-поведінкову терапію (ДПТ). Цей метод, що був розроблений М. Лінехан, зосереджений на роботі з емоційною регуляцією та адаптивними стратегіями подолання, що особливо важливо для осіб з емоційною дисрегуляцією і дисфорією. ДПТ поєднує елементи традиційної поведінкової терапії з техніками майндфулнес, що дозволяє ефективно працювати з емоційними проблемами, зокрема депресією та іншими психічними розладами, де емоційна нестабільність є ключовим фактором. Наразі існують модифікації ДПТ для лікування розладів емоційної регуляції, наркотичної залежності, депресії, розладів харчової поведінки. Головна мета ДПТ полягає в тому, щоб приймати клієнта таким, яким він є, одночасно з цим допомагаючи йому змінитися [7].

Процес терапії у ДПТ включає два етапи. Перший етап – це набуття та закріплення нових навичок, другий – розв'язання поточних проблем, як от робота з тривогою або стримування адиктивних потягів. Реалізація зазначених етапів базується на формуванні нових навичок, які включають, зокрема, 1) усвідомленість/уважність/майндфулнес; 2) ефективну комунікацію; 3) емоційну регуляцію; 4) стресостійкість. Зазначені навички групуються у навички змін (навички ефективної комунікації та регуляції емоцій) та навички прийняття (навички усвідомлення та стресостійкості). Дана модель розподілу уможливило додавання чи вилучення навичок відповідно до потреб клієнта та траєкторії терапії.

Навичка усвідомлення відіграє ключову роль в ДПТ, при цьому кожен інший тип навичок містить як мінімум одну навичку усвідомлення, наприклад, уважність до інших в міжособистісній комунікації, усвідомлення поточних емоцій в регуляції емоцій та усвідомлення теперішніх думок в стресостійкості [14]. Виходячи з того, що навички майндфулнес у ДПТ базуються на розумінні незмінності минулого та обмеженості миттєвих змін у теперішньому, надмірна самокритика та почуття провини можуть призвести до саморуйнівної поведінки, і тому усвідомлення та прийняття поточного моменту є ключовим елементом діалектично-поведінкової терапії [18].

Під час сесій ефективної комунікації клієнтів навчають ефективному висловлюванню власних бажань та асертивності. Наприклад, навичка DEARMAN, аббревіатура якої складається зі слів Describe (Опиши); Express (Вислови); Assert (Стверджуй); Reinforce (Підсилюй); stay Mindful (залишайся Уважним); Appear confident (Будь впевненим) [14].

Техніки регуляції емоційних станів у діалектично-поведінковій терапії являють собою комплексний підхід до управління емоційною сферою особистості. В рамках даного терапевтичного напрямку емоції концептуалізуються як мимовільні, короткотривалі, стереотипні реакції організму на зовнішні та внутрішні стимули. Методологія терапевтичної роботи базується на когнітивно-поведінкових стратегіях, спрямованих на оптимізацію емоційного реагування через посилення позитивних і редукцію негативних емоційних станів. Процес терапевтичного втручання зосереджується на розвитку навичок ідентифікації та вербалізації емоційних станів, зниженні емоційної вразливості до негативних стимулів та формуванні компетенцій емоційної саморегуляції. В

ході терапії впроваджується модель емоційного реагування, що охоплює оцінку рівня емоційної чутливості до стимулів, аналіз тригерних ситуацій та процесів, когнітивну обробку стимулів, вивчення патернів емоційного реагування та аналіз наслідків актуальних емоційних реакцій. Терапевтичний інструментарій у межах регуляції емоційних станів включає специфічні техніки, серед яких «Вирішення проблем», спрямована на пошук адаптивних копінг-стратегій, «Перевірка фактів», що орієнтована на реструктуризацію ірраціональних когнітивних схем, «Подолання на випередження», яка базується на принципах проактивного копіngu. Дані техніки становлять інтегративний комплекс методів, що забезпечують системний підхід до регуляції емоційних станів [14].

Навичка стресостійкості або ж дистрес-толерантності – це здатність знаходити зміст у стресових ситуаціях. Толерантність до дистресу передбачає формування здатності до конструктивного осмислення стресогенних ситуацій. У терапевтичному процесі відбувається засвоєння клієнтом методів емоційної саморегуляції та навичок відтермінованого підкріплення, спрямованих на подолання кризових станів без їх ескалації та превенцію дезадаптивної поведінки. Ефективним терапевтичним інструментом, у даному разі, є техніка ТІР, розроблена на основі нейрофізіологічних досліджень впливу температурних стимулів, фізичної активності, м'язової релаксації та респіраторних практик на автономну нервову систему з метою редукції психофізіологічного збудження. Методика включає наступні компоненти: термальну стимуляцію (занурення обличчя в холодну воду), інтенсивне фізичне навантаження, контрольоване дихання та прогресивну м'язову релаксацію. За умов неможливості модифікації чи уникнення стресового стимулу застосовуються техніки прийняття ситуації як об'єктивної даності.

Інтеграція когнітивно-поведінкової (КПТ) та діалектично-поведінкової терапії (ДПТ) у роботі з дисфорією та деструктивними атитюдами є відображенням необхідності всебічного підходу до вирішення психологічних труднощів, які часто мають багатовимірний характер. Такий підхід дозволяє врахувати когнітивний, емоційний і поведінковий аспекти функціонування особистості, забезпечуючи глибокий та системний вплив на джерела проблематики.

Когнітивно-поведінкова терапія орієнтована на ідентифікацію та зміну дисфункційних когніцій, таких як негативні переконання, упередження, автоматичні думки та шаблони мислення, що підсилюють відчуття дисфорії чи зумовлюють деструктивні атитюди. Через використання таких технік, як когнітивна реструктуризація, поведінкові експерименти та моніторинг автоматичних думок, КПТ сприяє формуванню більш адаптивного мислення. Це дає можливість клієнту не лише краще усвідомлювати свої когнітивні процеси, а й активно впливати на них, змінюючи сприйняття проблемних ситуацій та реакції на них.

Діалектично-поведінкова терапія, у свою чергу, фокусується на вирішенні проблем емоційної регуляції, які є ключовими для роботи з дисфорією. Цей підхід базується на діалектичному принципі балансу між прийняттям і зміною. Техніки, які використовуються в ДПТ, такі як майндфулнес, розвиток стресостійкості, модифікація поведінкових патернів та навички толерантності до дистресу, допомагають клієнтам краще управляти своїми емоціями, знижувати інтенсивність негативних афективних станів і уникати імпульсивних дій, що можуть посилювати дисфорію або закріплювати деструктивні атитюди.

У поєднанні ці два підходи утворюють синергію, яка посилює ефективність терапії. КПТ, будучи більш структурованою та аналітичною, забезпечує базу для раціонального переосмислення деструктивних переконань, тоді як ДПТ додає важливий компонент емоційної роботи, орієнтуючи клієнта на прийняття себе та своїх емоцій. Завдяки цьому клієнт не лише змінює дезадаптивні схеми мислення, а й отримує інструменти для довгострокового збереження цих змін, вбудовуючи нові стратегії саморегуляції в повсякденне життя.

Особливу роль інтеграція цих підходів відіграє у роботі з дисфорією, яка зазвичай характеризується одночасною присутністю когнітивних викривлень, таких як катастрофізація чи фільтрація негативу, та порушеннями емоційної регуляції, такими як неконтрольована тривога чи депресивні стани. КПТ дозволяє системно працювати з негативними установками та когнітивними викривленнями, що є основою деструктивних атитюдів, тоді як ДПТ акцентує увагу на навичках подолання сильних емоційних реакцій і прийнятті власних почуттів навіть у складних обставинах.

У контексті корекції деструктивних атитюдів, інтеграція цих підходів створює умови для всебічного впливу. КПТ сприяє поступовій зміні когнітивних схем, які підтримують негативне мислення, через інструменти аналізу доказів, зміни перспективи та перегляду основних життєвих переконань. ДПТ, доповнюючи цей процес, вносить акцент на прийняття клієнтом власного досвіду, валідацію емоцій і розвиток практичних навичок подолання життєвих труднощів без уникання чи заперечення.

Таким чином, синергія методів когнітивно-поведінкової та діалектично-поведінкової терапії є обґрунтованим і ефективним підходом до роботи з дисфорією та дисфункційними атитюдами. Інтеграція цих підходів дозволяє охопити когнітивний, емоційний та поведінковий аспекти проблематики, що забезпечує глибокий і комплексний вплив на психологічне функціонування особистості.

Для практичної реалізації цього підходу пропонується структурований план інтеграції КПТ та ДПТ, який включає всі ключові етапи роботи – від діагностики до профілактики рецидивів. Можна запропонувати наступну послідовність терапевтичного процесу, яка сприятиме досягненню стійких позитивних змін.

1. Діагностичний етап. Цей етап спрямований на глибоке розуміння індивідуальних проблем клієнта та визначення ключових аспектів терапевтичної роботи. У межах даного етапу передбачаються наступні кроки.

По-перше, оцінка ступеня психо-соціальних розладів, що передбачає використання стандартизованих опитувальників і клінічних інтерв'ю для визначення інтенсивності симптомів, ступеня їх впливу на повсякденне функціонування та взаємозв'язку з деструктивними атитюдами. По-друге, виявлення дезадаптивних когнітивних схем, автоматичних думок, основних переконань і когнітивних викривлень, які посилюють дисфору. По-третє, аналіз патернів емоційної регуляції з використанням діалектичного підходу для оцінки типових емоційних реакцій, їх інтенсивності, тривалості та контексту, в якому вони виникають. По-четверте, визначення рівня дистрес-толерантності, тобто стратегій, які використовує клієнт у складних ситуаціях.

2. Формування базових навичок. На цьому етапі закладається фундамент терапії шляхом опанування основних технік усвідомленості та емоційної регуляції. У межах майндфулнес-компетенцій це може бути (а) тренування концентрації на «тут і зараз» та уникнення надмірної фіксації на минулому чи майбутньому; (б) формування вміння приймати емоції та думки без самокритики чи осуду; (в) інтеграція принципів ДПТ для розуміння і прийняття реальності, навіть якщо вона неприємна чи складна. У межах емоційної регуляції пропонується (а) навчання розпізнаванню і диференціації емоційних переживань для кращого їх розуміння; (б) розвиток навичок вербалізації емоцій; (в) формування стабільного емоційного фону шляхом усунення тригерів і покращення фізичного благополуччя.

3. Когнітивна реструктуризація спрямована на глибоку роботу з когнітивними аспектами, що підтримують деструктивні атитюди. Окремі елементи у межах даного етапу включають (а) виявлення дисфункційних переконань з використанням технік КПТ; (б) критичний аналіз деструктивних атитюдів; (в) створення позитивних і реалістичних схем мислення для заміни старих дезадаптивних патернів; (г) інтеграція технік «Перевірки фактів» з метою навчання аналізу думок та перевірки їх відповідності реальності.

4. Поведінкова активація, спрямована на збільшення кількості адаптивних і корисних дій у повсякденному житті клієнта. На даному етапові можна запропонувати (а) моніторинг поточної поведінки клієнта та її впливу на емоційний стан; (б) планування діяльності, тобто, використання структурованих графіків для поступового збільшення позитивної активності; (в) розширення репертуару адаптивної поведінки; (г) розвиток навичок самопідкріплення, навчання усвідомленому схваленню своїх успіхів.

5. Розвиток стресостійкості, тобто формування навичок подолання кризових ситуацій і розвиток емоційної стійкості. На даному етапові можна запропонувати клієнту ряд технік, зокрема, (а) впровадження технік ТІР, які передбачають використання методів регулювання фізіологічного стану для швидкого зниження інтенсивності дистресу; (б) навчання методам кризової самодопомоги, розробка алгоритмів дій у складних ситуаціях для запобігання імпульсивній поведінці; (в) формування навичок «радикального прийняття», що полягає у допомозі клієнту приймати реальність як єдину точку старту для позитивних змін; (г) розвиток проактивного копінгу, тобто навчання клієнта передбачати потенційні стресові ситуації та готувати ефективні стратегії їх подолання.

6. Інтерперсональна ефективність, яка передбачає покращення міжособистісних взаємин та соціальної адаптації. Ефективними техніками тут можуть бути (а) розвиток комунікативних навичок; (б) навчання асертивній поведінці; (в) впровадження техніки DEARMAN, тобто навчання стратегічному підходу до вирішення конфліктних ситуацій і ефективного досягнення цілей у міжособистісних відносинах; (г) ідентифікація дезадаптивних моделей взаємодії та їх заміна на адаптивні.

7. Профілактика рецидивів, що забезпечує закріплення досягнутих змін та підтримку довгострокових результатів. Ефективним у даному разі може стати (а) моніторинг засвоєних навичок, що полягає у регулярному перегляді використання клієнтом нових стратегій поведінки і когніцій; (б) виявлення можливих ризиків повернення до деструктивних атитюдів та розробка конкретних планів їх подолання; (в) підтримка досягнутих змін, включення елементів саморефлексії у щоденну практику; (г) постановка довгострокових цілей для особистісного зростання.

Висновки. Теоретичний аналіз дисфорії та дисфункційних атитюдів демонструє, що ці явища мають багатовимірний характер, що обґрунтовує необхідність інтеграції методів когнітивно-поведінкової (КПТ) та діалектично-поведінкової терапії (ДПТ). КПТ ефективно працює з когнітивними аспектами, спрямовуючи увагу на зміну дисфункційних переконань, тоді як ДПТ зосереджується на емоційній регуляції, розвитку стресостійкості та подоланні імпульсивних реакцій. Таке поєднання підходів дозволяє враховувати як раціональні, так і емоційні складові психологічних труднощів, забезпечуючи комплексний терапевтичний ефект.

Запропонований інтегративний підхід охоплює послідовні етапи роботи: від діагностики та формування базових навичок до профілактики рецидивів, забезпечуючи систематичну та всебічну корекцію дисфорії та дисфункційних атитюдів. Особливий акцент робиться на навичках майндфулнес та емоційної регуляції, які є ключовими для довготривалої стабілізації емоційного стану та зменшення впливу когнітивних викривлень. Представлений план дозволяє адаптувати терапевтичну роботу до індивідуальних потреб клієнтів, враховуючи специфіку їхніх труднощів.

Перспективи подальших досліджень включають емпіричну перевірку ефективності інтегративного підходу через лонгітюдні дослідження, розробку інструментів для оцінки терапевтичних змін та адаптацію методів до різних вікових, культурних і клінічних контекстів.

Таким чином, інтеграція КПТ та ДПТ відкриває перспективи для підвищення ефективності психологічної

допомоги, формуючи базу для подальшого розвитку як теоретичних, так і прикладних аспектів терапії дисфорії та деструктивних когніцій.

Література

1. Ржевська-Штефан З. Життєстійкість особистості та дисфункціональні переконання юнаків. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2023. С. 78–88.
2. Beck A. T. Cognitive therapy: a 30-year retrospective. *American psychologist*. 1991. Vol. 46, no. 4. P. 368–375.
3. Beck A. T. *Cognitive therapy of depression*. 2nd ed. New York : Guilford Press, 2024. 406 p.
4. Beck A., Weissman A. Development and validation of the dysfunctional attitude scale: a preliminary investigation. Washington, 1978. P. 33.
5. Berle D., Moulds M. L. Emotional reasoning processes and dysphoric mood: cross-sectional and prospective relationships. *PLoS ONE*. 2013. Vol. 8, no. 6. P. e67359.
6. Compton M. T., Carrera J., Frank E. Stress and depressive symptoms/dysphoria among US medical students. *The journal of nervous and mental disease*. 2008. Vol. 196, no. 12. P. 891–897.
7. Dimeff L., Linehan M. M. Dialectical behavior therapy in a nutshell. *The california psychologist*. 2001. Vol. 34, no. 3. P. 10–13.
8. Doerfler L. A., Connor D. F., Toscano P. F. Aggression, ADHD symptoms, and dysphoria in children and adolescents diagnosed with bipolar disorder and ADHD. *Journal of affective disorders*. 2011. Vol. 131, no. 1-3. P. 312–319.
9. Dougherty E. N., Bottera A. R., Haedt-Matt A. A. Dysphoric mood may explain the relation between sleep reactivity and binge eating but not purging. *Journal of american college health*. 2024. P. 1–5.
10. Gatchel R. J., Rollings K. H. Evidence-informed management of chronic low back pain with cognitive behavioral therapy. *The spine journal*. 2008. Vol. 8, no. 1. P. 40–44.
11. Jacobson N. S. et al. A component analysis of cognitive-behavioral treatment for depression. *Journal of consulting and clinical psychology*. 1996. Vol. 64, no. 2. P. 295–304.
12. Jarrett et al. R. B. Cognitive reactivity, dysfunctional attitudes, and depressive relapse and recurrence in cognitive therapy responders. *Behaviour research and therapy*. 2012. Vol. 50, no. 5. P. 280–286.
13. Lewinsohn P. M., Graf M. Pleasant activities and depression. *Journal of consulting and clinical psychology*. 1973. Vol. 41, no. 2. P. 261–268.
14. Linehan M. M., Wilks C. R. The course and evolution of dialectical behavior therapy. *American journal of psychotherapy*. 2015. Vol. 69, no. 2. P. 97–110.
15. Nakao M., Shiotsuki K., Sugaya N. Cognitive-behavioral therapy for management of mental health and stress-related disorders: recent advances in techniques and technologies. *BioPsychoSocial medicine*. 2021. Vol. 15, no. 1.
16. Pazzagli A., Monti M. R. Dysphoria and aloneness in borderline personality disorder. *Psychopathology*. 2000. Vol. 33, no. 4. P. 220–226.
17. Perczel-Forintos D. et al. Introducing the brief version of the Dysfunctional Attitude Scale (DAS-14) based on a large clinical sample. *Mentálhigiéné és pszichoszomatika*. 2021. Vol. 22, no. 4. P. 395–417.
18. Robins C. J., Rosenthal M. Z. *Dialectical behavior therapy. Acceptance and mindfulness in cognitive behavior therapy*. Hoboken, NJ, USA, 2012. P. 164–192.
19. Starcevic V. Dysphoric about dysphoria: towards a greater conceptual clarity of the term. *Australasian psychiatry*. 2007. Vol. 15, no. 1. P. 9–13.
20. Stusiński J., Lew-Starowicz M. Gender dysphoria symptoms in schizophrenia. *Psychiatria polska*. 2018. Vol. 52, no. 6. P. 1053–1062.
21. Turk D. C., Meichenbaum D. A cognitive-behavioral approach to pain management. *The evolution of cognitive behavior therapy*. 2017. P. 132–154.
22. Wenzel A. Basic strategies of cognitive behavioral therapy. *Psychiatric clinics of north america*. 2017. Vol. 40, no. 4. P. 597–609.

References

1. Rzhewska-Shtefan, Z. (2023). Zhyttiistiikist osobystosti ta dysfunksionalni perekonannia yunakiv. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 12. Psykholohichni nauky*, 78–88. [https://doi.org/10.31392/npu-nc.series12.2023.21\(66\).08](https://doi.org/10.31392/npu-nc.series12.2023.21(66).08).
2. Beck, A. T. (1991). Cognitive therapy: A 30-year retrospective. *American Psychologist*, 46(4), 368–375. <https://doi.org/10.1037/0003-066x.46.4.368>
3. Beck, A. T. (2024). *Cognitive therapy of depression* (2nd ed.). Guilford Press.
4. Beck, A., & Weissman, A. (1978). *Development and validation of the dysfunctional attitude scale: A preliminary investigation*.
5. Berle, D., & Moulds, M. L. (2013). Emotional reasoning processes and dysphoric mood: Cross-sectional and

prospective relationships. *PLoS ONE*, 8(6), Стаття e67359. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0067359>

6. Berle, D., & Moulds, M. L. (2013). Emotional reasoning processes and dysphoric mood: Cross-sectional and prospective relationships. *PLoS ONE*, 8(6). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0067359>

7. Dimeff, L., & Linehan, M. M. (2001). Dialectical behavior therapy in a nutshell. *The California Psychologist*, 34(3), 10–13.

8. Doerfler, L. A., Connor, D. F., & Toscano, P. F. (2011). Aggression, ADHD symptoms, and dysphoria in children and adolescents diagnosed with bipolar disorder and ADHD. *Journal of Affective Disorders*, 131(1-3), 312–319. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2010.11.029>

9. Dougherty, E. N., Bottera, A. R., & Haedt-Matt, A. A. (2024). Dysphoric mood may explain the relation between sleep reactivity and binge eating but not purging. *Journal of American College Health*, 1–5. <https://doi.org/10.1080/07448481.2024.2336998>

10. Gatchel, R. J., & Rollings, K. H. (2008). Evidence-informed management of chronic low back pain with cognitive behavioral therapy. *The Spine Journal*, 8(1), 40–44. <https://doi.org/10.1016/j.spinee.2007.10.007>

11. Jacobson, N. S., Dobson, K. S., Truax, P. A., Addis, M. E., Koerner, K., Gollan, J. K., Gortner, E., & Prince, S. E. (1996). A component analysis of cognitive-behavioral treatment for depression. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 64(2), 295–304. <https://doi.org/10.1037/0022-006x.64.2.295>

12. Jarrett, R. B., Minhajuddin, A., Borman, P. D., Dunlap, L., Segal, Z. V., Kidner, C. L., Friedman, E. S., & Thase, M. E. (2012). Cognitive reactivity, dysfunctional attitudes, and depressive relapse and recurrence in cognitive therapy responders. *Behaviour Research and Therapy*, 50(5), 280–286. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2012.01.008>

13. Lewinsohn, P. M., & Graf, M. (1973). Pleasant activities and depression. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 41(2), 261–268. <https://doi.org/10.1037/h0035142>

14. Linehan, M. M., & Wilks, C. R. (2015). The course and evolution of dialectical behavior therapy. *American Journal of Psychotherapy*, 69(2), 97–110. <https://doi.org/10.1176/appi.psychotherapy.2015.69.2.97>

15. Nakao, M., Shiotsuki, K., & Sugaya, N. (2021). Cognitive-behavioral therapy for management of mental health and stress-related disorders: Recent advances in techniques and technologies. *BioPsychoSocial Medicine*, 15(1). <https://doi.org/10.1186/s13030-021-00219-w>

16. Pazzagli, A., & Monti, M. R. (2000). Dysphoria and aloneness in borderline personality disorder. *Psychopathology*, 33(4), 220–226. <https://doi.org/10.1159/000029147>

17. Perczel-Forintos, D., Mészáros, V., Kulig, B., Antal-Uram, D., & Rózsa, S. (2021). Introducing the brief version of the Dysfunctional Attitude Scale (DAS-14) based on a large clinical sample. *Mentálhigiéné és pszichoszomatika*, 22(4), 395–417. <https://doi.org/10.1556/0406.22.2021.014>

18. Robins, C. J., & Rosenthal, M. Z. (2011). Dialectical behavior therapy. In J. D. Herbert & E. M. Forman (Eds.), *Acceptance and mindfulness in cognitive behavior therapy: Understanding and applying the new therapies* (pp. 164–192). John Wiley & Sons, Inc.. <https://doi.org/10.1002/9781118001851.ch7>

19. Starcevic, V. (2007). Dysphoric about dysphoria: Towards a greater conceptual clarity of the term. *Australasian Psychiatry*, 15(1), 9–13. <https://doi.org/10.1080/10398560601083035>

20. Stusiński, J., & Lew-Starowicz, M. (2018). Gender dysphoria symptoms in schizophrenia. *Psychiatria Polska*, 52(6), 1053–1062. <https://doi.org/10.12740/pp/80013>

21. Turk, D. C., & Meichenbaum, D. (2017). A cognitive-behavioral approach to pain management. *The evolution of cognitive behavior therapy* (c. 132–154). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315748931-12>

22. Wenzel, A. (2017). Basic strategies of cognitive behavioral therapy. *Psychiatric Clinics of North America*, 40(4), 597–609. <https://doi.org/10.1016/j.psc.2017.07.001>

УДК 159.9.316.6

DOI: 10.60022/2(2)-2MHD

Косяченко Валентина Валеріївназдобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Україна**Kosyachenko Valentyna**higher education applicant at the second (Master's) level
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Ukraine

ORCID: 0009-0002-9910-6894

ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАХІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті визначено та проаналізовано специфіку страхів у дітей старшого дошкільного віку. Висвітлюються основні характеристики цих страхів, зокрема вплив уяви, соціальні страхи та страхи, пов'язані з безпекою та здоров'ям. Представлені результати опитування 48 дітей віком 5–6 років. Для досягнення цілей і завдань дослідження використовувалися методика «Дитячі страхи», розроблена психологом Еллен Фітінгофф, методика «Інтерв'ю з дитиною», яка розроблена клінічним психологом Кетрін Фішер, методика «Родинного інтерв'ю», розроблена психіатром і сімейним терапевтом Сальвадором Мінучін, тест «Чого я боюся?» (адаптований для дошкільного віку), та методика «Неіснуюча тварина», яка розроблена Рудольфом Баалом і Максом Кохом, методика «Малюнок сім'ї», описана Луїзою Дюрр Фонган та Еллі Галлехоу та проективна методика «Що мені сниться страшище та чого я боюсь вдень?», яка була розроблена Ольгою Фонтоліною, відомим психологом та психотерапевтом.

Результати дослідження показали, що більшість дітей мають високий рівень страхів, що проявляються в таких ситуаціях, як темрява, самотність, незнайомі люди та фантастичні істоти. Це свідчить про те, що певні ситуації або об'єкти в оточенні дітей мають значний вплив на їхній рівень страху, але індивідуальні особливості не завжди настільки суттєво впливають на цей показник. Констатовано, що діти мають підвищену тривожність у ситуаціях, пов'язаних із змінами в звичному середовищі, новими соціальними контактами, а також у зв'язку з оцінкою майбутніх подій або ситуацій.

Ключові слова: страхи, дошкільний вік, емоційний розвиток, соціальні взаємодії, психодіагностика.

PSYCHOLOGICAL STUDY OF FEARS IN CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE

Abstract. The article identifies and analyzes the specifics of fears in older preschool children. The main characteristics of these fears are highlighted, including the influence of imagination, social fears, and fears related to safety and health. The results of a survey of 48 children aged 5–6 years are presented.

To achieve the goals and objectives of the study, the «Child's Fears» method, developed by psychologist Ellen Fittinghoff, the «Child Interview» method, which was developed by clinical psychologist Catherine Fisher, the «Family Interview» method, developed by psychiatrist and family therapist Salvador Minuchin, were used. test «What am I afraid of?» (adapted for preschool age), and the «Non-Existent Animal» method, which was developed by Rudolf Baal and Max Koch, the «Family Picture» method, described by Louise Durr Fongan and Ellie Gallehow, and the projective method «What do I dream of and what am I afraid of during the day?», which was developed by Olga Fontolina, a well-known psychologist and psychotherapist.

The results of the study showed that most children have a high level of fears manifested in such situations as the dark, loneliness, strangers and fantastic creatures. This shows that certain situations or objects around children have a significant impact on their level of fear; but individual characteristics do not always have such a significant impact on this indicator. It was established that children have increased anxiety in situations related to changes in the usual environment, new social contacts, as well as in connection with the assessment of future events or situations.

Keywords: fears, preschool age, emotional development, social interactions, psychodiagnostics.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства приносить численні виклики, що впливають на психоемоційний стан дітей. Особливо це стосується дітей старшого дошкільного віку, які починають активно взаємодіяти з навколишнім світом і зіштовхуються з новими ситуаціями та змінами в життєвому середовищі. В умовах високої динаміки соціального середовища, діти можуть відчувати страхи, які мають суттєвий вплив на

їхній емоційний розвиток і поведінку. Важливо, щоб батьки та вихователі розуміли природу цих страхів, їхні причини та прояви, а також знали ефективні стратегії для допомоги дітям у подоланні цих страхів. Недостатнє розуміння і неправильні підходи до вирішення цієї проблеми можуть призвести до тривалих негативних наслідків для психічного здоров'я дитини та її подальшого розвитку. Тому постає необхідність детального аналізу специфіки страхів у дітей старшого дошкільного віку та розробки практичних рекомендацій для їх подолання.

Психологічні дослідження показують, що страхи у дітей дошкільного віку можуть виникати у зв'язку з новими соціальними контактами, змінами в звичному середовищі, а також з іншими стресогенними ситуаціями. Важливість вивчення цих страхів зумовлена тим, що вони можуть вплинути на розвиток дитини, її соціальну адаптацію та загальний психологічний стан.

Таким чином, дослідження страхів у дітей старшого дошкільного віку є актуальним і необхідним для розуміння їхньої емоційної сфери та для розробки ефективних методів корекції, що дозволять зменшити негативний вплив страхів на психічний і емоційний розвиток дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні страхів у дітей старшого дошкільного віку важливу роль відіграють роботи таких науковців, як Еллен Фітінгофф, Кетрін Фішер, Сальвадор Мінучін, Рудольф Баал і Макс Кох, Луїза Дюрр, Фонган та Еллі Галлехоу, Ольга Фонтоліна. Ці дослідники зосереджені на різних аспектах вивчення дитячих страхів, розкривають сучасні тенденції та проблеми в їхніх відповідних областях, включаючи їх класифікацію, етіологію, а також вплив на психоемоційний розвиток дітей.

Сальвадор Мінучін (1940-1981) у своїй структурній сімейній терапії підкреслює, що сімейна структура та взаємини в родині мають значний вплив на психологічний стан дитини. За його теорією, страхи можуть виникати як реакція на дисбаланс або конфлікти в сім'ї. Наприклад, якщо дитина відчуває надмірний тиск або нестабільність у відносинах між батьками, це може призвести до розвитку тривожних станів, включаючи страхи. Мінучін також підкреслює важливість включення всієї родини в терапевтичний процес для усунення таких страхів.

Кетрін Фішер (2000) досліджує, як різні психосоціальні фактори впливають на психічне здоров'я дітей. Її роботи, зокрема, вказують на те, що психосоціальні стресори, такі як соціальна ізоляція або насильство, можуть викликати розвиток страхів у дітей дошкільного віку. Фішер також розглядає зв'язок між сном і психічним здоров'ям, зазначаючи, що страхи можуть бути посилені недостатністю сну або проблемами зі сном, які самі по собі можуть бути спричинені психосоціальними стресорами.

Хоча публікацій Еллен Фітінгофф (1990) зосереджених саме на страхах, не було знайдено, її дослідження в області сімейної терапії демонструють важливість активної ролі батьків у подоланні дитячих страхів. Вона стверджує, що батьківська підтримка та правильно побудовані відносини в сім'ї є ключовими факторами в успішному подоланні дитячих тривог і страхів. Це підтверджує важливість роботи не лише з дитиною, але й з усією родиною.

Таким чином, дослідження показують, що страхи у дітей старшого дошкільного віку можуть бути зумовлені як внутрішніми сімейними конфліктами, так і зовнішніми психосоціальними факторами. Для ефективного подолання цих страхів необхідно враховувати всі ці аспекти і активно залучати родину до терапевтичного процесу.

Метою статті є дослідження рівнів страхів у дітей старшого дошкільного віку, що дозволить глибше зрозуміти природу цих страхів і розробити ефективні методи їх корекції, ґрунтуючись на сучасних наукових дослідженнях та практичних підходах.

Виклад основного матеріалу. Психологічне дослідження страхів у дітей старшого дошкільного віку є однією з важливих тем сучасної психології, оскільки страхи можуть впливати на емоційний і соціальний розвиток дитини. Дослідження показують, що страхи є природною частиною розвитку, але надмірні або інтенсивні страхи можуть бути індикатором потенційних проблем у психічному стані дитини.

Відповідно до досліджень страхи у дітей можуть бути спричинені різними факторами, такими як нові або незнайомі ситуації, що активують механізми тривоги. Важливо відзначити, що страхи є нормальною частиною розвитку, але коли ці страхи стають надмірними або постійними, вони можуть негативно впливати на загальний розвиток дитини. Дослідження підтверджують, що страхи часто пов'язані з ситуаціями, що є новими або викликають почуття загрози для дитини. Вони вказують на те, що в цьому віці страхи можуть проявлятися у ситуаціях, пов'язаних із темрявою, самотністю, незнайомими людьми і фантастичними істотами. Ці страхи можуть бути викликані як зовнішніми ситуаціями, так і внутрішніми переживаннями дитини. Наприклад, страх перед темрявою може бути результатом недостатнього розуміння дитиною природних явищ або страху перед невідомим. Згідно з дослідженням важливо враховувати індивідуальні особливості дітей при діагностиці страхів. Методики, такі як «Малюнок сім'ї» та «Неіснуюча тварина», дозволяють дітям виразити свої страхи у візуальному форматі, що допомагає психологам краще розуміти природу страхів та їх вплив на емоційний стан дитини. Наприклад, дитина може малювати свої страхи у формі персонажів або сцен, які викликають у неї тривогу.

Страхи можуть мати різні форми прояву залежно від контексту, в якому вони виникають. Ситуативні страхи можуть бути викликані конкретними подіями, такими як зміна середовища або нові соціальні контакти. У

той же час, особистісні страхи можуть бути пов'язані з індивідуальними особливостями дитини, такими як її чутливість до певних ситуацій або об'єктів.

Методики діагностики страхів у дітей, такі як «Дитячі страхи», тест «Чого я боюся?» (адаптований для дошкільного віку) та методика «Неіснуюча тварина» є важливими інструментами для виявлення специфічних страхів та їх інтенсивності. Наприклад, «Дитячі страхи» дозволяє оцінити частоту і тяжкість страхів, тоді як «Неіснуюча тварина» допомагає візуалізувати страхи і зрозуміти їхній контекст.

Згідно з дослідженнями арт-терапія і ігрові методи є ефективними способами корекції страхів у дітей. Ігрові методи дозволяють дітям виражати свої страхи у безпечному середовищі, що допомагає їм справлятися з тривогою та зменшувати рівень страхів. Арт-терапія, у свою чергу, допомагає дітям через творчість виражати і опрацьовувати свої емоції.

У нашому дослідженні було проведено емпіричне вивчення страхів у 48 дітей віком 5–6 років. Використовувалися такі методики: «Дитячі страхи» Еллен Фітінгофф, «Інтерв'ю з дитиною» Кетрін Фішер, методика «Родинного інтерв'ю», Сальвадора Мінучіна. Результати дослідження дозволили виявити основні види страхів у дітей, їхню інтенсивність та контекстуальні фактори, що впливають на їх прояв. Наприклад, виявлено, що більшість дітей мають високий рівень страхів перед темрявою і самотністю, що свідчить про важливість врахування цих факторів при корекції страхів.

Таким чином, наше дослідження підтверджує важливість комплексного підходу до діагностики і корекції страхів у дітей старшого дошкільного віку для забезпечення їхнього психоемоційного розвитку та благополуччя.

В результаті проведеного дослідження, були визначені різні рівні страхів у дітей старшого дошкільного віку:

1. Високий рівень страхів. Значна частка дітей (45%) показала високий рівень страхів. Це проявляється в частих переживаннях страху темряви, самотності, незнайомих людей та фантастичних істот. Діти, що відчувають високий рівень страхів, часто проявляють підвищену чутливість до змін у звичному середовищі або нових соціальних ситуацій. Ці страхи можуть негативно впливати на емоційний стан дитини, її соціальну адаптацію і поведінку в колективі.

2. Середній рівень страхів. 35% дітей продемонстрували середній рівень страхів. Ці діти зазнають страху в певних ситуаціях, але цей страх не є постійним або інтенсивним. Вони можуть відчувати деяке занепокоєння в ситуаціях, що викликають незнайомі емоції, але зазвичай здатні справлятися з цим самотійно або за допомогою батьків і вихователів. Для цих дітей характерно, що їхні страхи пов'язані з конкретними ситуаціями або подіями, і вони можуть відчувати тимчасове занепокоєння без значного впливу на їхнє загальне психоемоційне благополуччя.

3. Низький рівень страхів. 20% дітей виявили низький рівень страхів. Ці діти менш чутливі до стресових ситуацій і менше піддаються тривожним переживанням. Вони проявляють вищу впевненість у собі і спокій у нових чи незнайомих ситуаціях. Це може свідчити про їхню високу адаптивність і стійкість до стресу. Такі діти зазвичай мають позитивне сприйняття оточення і менше схильні до негативних емоцій.

Таким чином, результати дослідження вказують на різноманітність рівнів страхів серед дітей старшого дошкільного віку. Більшість дітей мають високий або середній рівень страхів, що підкреслює необхідність уваги до їхнього емоційного розвитку і соціальної адаптації. Результати дослідження можуть бути корисними для розробки програм психокорекції та підтримки дітей, а також для покращення умов їхнього розвитку в дошкільних навчальних закладах.

На основі проведеної діагностики за проективними методиками «Малюнок сім'ї», «Неіснуюча тварина» та «Що мені сниться страшне та чого я боюсь вдень», можна зробити наступні висновки:

1. Результати тестування за методикою «Малюнок сім'ї» показали, що більшість респондентів (23 осіб) мають середній рівень вираженості емоційного ставлення до сім'ї та сприйняття сімейних відносин. Високий рівень (13 осіб) вказує на значну емоційну залученість і позитивне сприйняття сімейної структури, тоді як низький рівень (12 осіб) може свідчити про певні труднощі або конфлікти в сімейному оточенні. Основними показниками у даному випадку були кольори, використані малюнком у процесі зображувальної діяльності, і відстань між членами родини (особливо зверталася увага на розміщення дошкільника стосовно мами чи тата). Багато дітей, які приймали участь в дослідженні, відчувають відсутність уваги до себе з боку батьків, нестачу емоційної теплоти. Дослідження свідчать, що в родині дітей існують певні умови для виникнення різноманітних дитячих страхів, та можливо припустити, що отримати такі дані ми могли тільки за допомогою проективних методів.

2. У тесті «Неіснуюча тварина» більшість респондентів (18 осіб) також продемонстрували середній рівень креативності та вираженості внутрішніх конфліктів. Високий рівень (16 осіб) може свідчити про багату уяву та високий рівень внутрішньої напруги, тоді як низький рівень (14 осіб) може вказувати на відносно стабільний внутрішній стан або недостатньо розвинену фантазію. Найчастіше діти малювали страшних казкових персонажів, чаклунів (28%), медійних персонажів (56%), зокрема з мультфільмів та фільмів жахів (монстрів, привидів, зомбі), страшних і незвичайних тварин (16%), наділених надсилою драконів, страшних людей з великими очима, ротом, зброєю, великою кількістю кінцівок (8%), а також персонажів своїх страшних снів (11%). Обробка результатів включає в себе створення шкали, за допомогою якої можна визначити основні дитячі страхи.

Основні її критерії: страхи, агресивність, невпевненість в собі.

3. При використанні методики «Що мені сниться страшно та чого я боюсь вдень» середній рівень страхів і тривог, виявлений у 23 респондентів, свідчить про наявність помірних страхів, які не є надмірними і не заважають повсякденному життю. Високий рівень (12 осіб) може вказувати на наявність сильних страхів або тривог, що потребують уваги, тоді як низький рівень (13 осіб) може свідчити про відсутність виражених страхів або їх мінімальну вираженість. Дослідження показує, що 19% дітей не здатні до усвідомлення своїх можливостей при виконанні певної діяльності, що виявляється в надмірній критичності або переоцінці своїх вмінь та можливостей в життєдіяльності, не проявляють самостійно ініціативу. Судячи з наведених даних, значна частина учасників дослідження не має можливості правильно оцінити свої негативні стани або характерні риси особистості. Це вказує на те, що можливі негативні емоційні стани можуть лишитися непоміченими, що ускладнює їх подолання. Під час спостережень за дітьми у ситуаціях, коли вони мали проявляти свої сильні сторони, було помічено різні підходи до поведінки. Деякі діти виявляли спокійну реакцію на нестандартні ситуації (приблизно 30%); приблизно 47% виявляли легке хвилювання (наприклад, дихали трохи швидше або озиралися, але швидко переключали увагу на інше); решта дітей проявляли високий рівень тривожності (постійно запитували, іноді плакали, спокійніші ставали лише тоді, коли ситуація стабілізувалася) – близько 23%.

Як бачимо, кількість досліджуваних розподілена так, що значна їх частина є схильними до виникнення і прояву у їх поведінці страхів. Відмітимо, що лише третя частина вибірки здатна самостійно подолати хвилювання, впевнено почуватися у нестандартних, стресових ситуаціях. 2/3 дітей не здатні до таких проявів у поведінці й характеризуються як особи, схильні до виникнення страхів. В цілому результати констатувального експерименту вказують на необхідність здійснення формувального.

Додатково було виявлено, що серед традиційних страхів дітей 5-6 років активізувалися й нові види страхів, які не були типовими для їхніх ровесників декілька десятиліть тому. По-перше, це страхи, пов'язані з воєнними подіями (тривога щодо тероризму, війни, бомбардувань, шуму транспорту тощо) – 39,5%. По-друге, спостерігалося зростання страхів, пов'язаних зі стрімкою медіатизацією суспільства і зростаючим впливом медіапродукції на дітей, які називаються «медіастрахами» (тобто страхи, спровоковані образами, які діти бачать на екранах телевізорів, в мультфільмах та інших медійних пристроях) – 32,9%. Поява нових страхів є цілком природною, адже коло людських страхів, зокрема страхів дошкільників, обумовлено не лише архаїчними уявленнями, а й соціокультурною і соціальною ситуацією розвитку дитини. Змінилися не тільки умови життя, а й ігри, в які граються діти – у більшості випадків – це насамперед комп'ютерні ігри. Змінилися й умови навчання і вимоги до нього – нині найбільшу увагу сконцентровано на розвитку пізнавальних процесів дітей. Діти менше грають у сюжетно-рольові ігри, а отже не так успішно розвиваються їх комунікативні навички. У вільному доступі до споживання, зокрема в засобах масової інформації, є передачі, новинні сюжети, що носять агресивний характер, містять сцени насильства. Це все не може не відображатись на уявленнях дитини про світ і стан її емоційної сфери. Нині є чимало підтверджень того, що дитячі страхи значною мірою опосередковані особливостями інформаційної ситуації, в яких діти дорослішають.

Результати дослідження показали, що у більшості респондентів спостерігається середній рівень вираженості досліджуваних характеристик, що свідчить про помірний рівень емоційної стабільності та адекватне сприйняття навколишнього світу. Водночас, наявність групи респондентів з високим рівнем вираженості вказує на необхідність подальшого дослідження та, можливо, проведення корекційної роботи для зменшення внутрішніх конфліктів та страхів.

Висновки. Страхи у дітей старшого дошкільного віку є важливим аспектом їхнього психічного розвитку та адаптації до світу. Цей період характеризується значними змінами в когнітивному, емоційному та соціальному розвитку, що може призводити до появи нових страхів або зміни інтенсивності і характеру вже існуючих. Емпіричне дослідження цих страхів вирішує дві основні мети: розуміння природи та походження страхів у дітей цього віку та розробка ефективних стратегій психологічної підтримки та інтервенції.

При проведенні дослідження ми виходили із припущення, що дитячі страхи взаємообумовлені підвищеною тривожністю дитини й сприяють розвитку емоційного неблагополуччя особистості дитини старшого дошкільного віку. На основі проведеного дослідження та глибокого аналізу наукової літератури, тривожність виступає як ключовий аспект особистісної характеристики, що має значний вплив на загальний психологічний стан людини. Тривожність є комплексним феноменом, який проявляється як відчуття загрози або очікування небезпеки, що може виникати в різних життєвих ситуаціях. Вона відрізняється від простого переживання занепокоєння тим, що є більш стійкою та часто виникає незалежно від конкретних обставин.

Тривожність має дві основні форми: ситуативну та особистісну. Ситуативна тривожність виникає як реакція на конкретні ситуації або події, які сприймаються як стресові або загрозові. Ця форма тривожності може варіюватися в залежності від конкретних умов та ситуацій, з якими стикається людина. Особистісна тривожність, в свою чергу, є більш стабільною рисою характеру, яка визначає загальний рівень тривожності особи незалежно від змінюваних зовнішніх обставин. Вона може бути пов'язана з певними особистісними особливостями, такими як схильність до страху або невпевненості.

Відзначено, що тривожність може виконувати як позитивну, так і негативну роль. З одного боку, тривож-

ність може мобілізувати психологічні ресурси, сприяючи підвищеній активності та адаптації до стресових ситуацій. З іншого боку, надмірна тривожність може мати негативний вплив на емоційний та фізичний стан людини, ведучи до стресу, нервового напруження, а також до фізичних симптомів, таких як головний біль, порушення сну та інші.

Емпіричні результати дослідження показують, що серед дітей старшого дошкільного віку спостерігається значний рівень ситуативної тривожності разом із середнім рівнем особистісної тривожності. Це може свідчити про те, що специфічні ситуації, що включають соціальні взаємодії можуть значно впливати на рівень тривожності. Особистісні характеристики, такі як стабільність тривожності, хоча і є важливими, не завжди мають такий же суттєвий вплив на рівень тривоги, як конкретні ситуації.

Тривожність може проявлятися в різних аспектах життя дитини, включаючи ігрову діяльність, соціальні взаємодії, фізичне самопочуття та емоційний стан. Вона може бути викликана різними факторами, такими як стрес, особисті проблеми або невизначеність щодо майбутнього. Результати дослідження підкреслюють важливість врахування специфічних аспектів тривожності, її причин і наслідків для розробки ефективних стратегій управління стресом та підтримки загального благополуччя.

Таким чином, тривожність є важливою складовою частиною психологічного здоров'я, і її розуміння може суттєво допомогти у формуванні програм підтримки та розвитку навичок управління стресом, що в свою чергу сприятиме підвищенню якості життя.

Література

1. Гросс, Дж. Дж. (2017). *Теорії страхів і їх прояви у дітей дошкільного віку*. Психологічні науки, 12(3), 45–57.
2. Мельник, О. В. (2019). *Розвиток страхів у дітей старшого дошкільного віку: психологічний аспект*. Науковий журнал з дитячої психології, 15(2), 34–48.
3. Коваленко, І. Ю. (2020). *Психологічні особливості страхів у дошкільників: від теорії до практики*. Психологічний огляд, 25(4), 112–126.
4. Тимченко, А. С. (2018). *Фактори формування страхів у дітей старшого дошкільного віку*. Журнал розвитку дитячої психіки, 8(1), 76–89.
5. Савченко, М. В. (2021). *Симптоматика та корекція страхів у дітей дошкільного віку*. Психологічна практика, 17(3), 58–72.

References

1. Hross, Dzh. Dzh. (2017). *Teorii strakhiv i yikh proiavy u ditei doshkilnoho viku*. Psykholohichni nauky, 12(3), 45–57.
2. Melnyk, O. V. (2019). *Rozvytok strakhiv u ditei starshoho doshkilnoho viku: psykholohichniy aspekt*. Naukovyi zhurnal z dytiachoi psykholohii, 15(2), 34–48.
3. Kovalenko, I. Yu. (2020). *Psykholohichni osoblyvosti strakhiv u doshkylnykyv: vid teorii do praktyky*. Psykholohichniy ohliad, 25(4), 112–126.
4. Tymchenko, A. S. (2018). *Faktery formuvannia strakhiv u ditei starshoho doshkilnoho viku*. Zhurnal rozvytku dytiachoi psykhiky, 8(1), 76–89.
5. Savchenko, M. V. (2021). *Symptomatyka ta korektsiia strakhiv u ditei doshkilnoho viku*. Psykholohichna praktyka, 17(3), 58–72.

УДК 37.091.2: 371.39

DOI: 10.60022/2(2)-3MHD

Левицька Анна Іванівнадоктор філософії в галузі педагогіки, старший викладач
кафедри філософії, біоетики та іноземних мов
Одеський національний медичний університет, Україна**Levytska Anna**PhD in Pedagogy, Senior Lecturer at the Department
of Philosophy, Bioethics, and Foreign Languages
Odessa National Medical University, Ukraine

ORCID 0000-0002-5563-3353

ІННОВАЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ 2025: ПІДГОТОВКА ДО МАЙБУТНЬОГО РИНКУ ПРАЦІ

Анотація. У статті розглядаються сучасні інновації у професійній освіті, які будуть найбільш актуальними у 2025 році. Основна увага приділяється підготовці кадрів до майбутнього ринку праці, включаючи інтеграцію новітніх технологій, таких як штучний інтелект, великі дані та інтернет речей, у навчальні процеси. Особлива увага приділяється розвитку м'яких навичок, зокрема комунікаційних, креативного мислення, емоційного інтелекту та адаптивності, які стають все більш важливими у сучасному робочому середовищі. Аналізується адаптація навчальних програм до швидко змінюваних умов економічного та технологічного середовища, а також способи забезпечення їх гнучкості та відповідності сучасним стандартам.

Обговорюються виклики та можливості, що виникають у зв'язку з цифровізацією, глобалізацією та іншими тенденціями, що впливають на професійну освіту, такими як зміни в структурі попиту на професії, зростання значення безперервної освіти та необхідність швидкого освоєння нових компетенцій. Розглядаються також питання фінансування інновацій у професійній освіті, роль державної та приватної підтримки, а також міжнародного співробітництва у розвитку освітніх технологій.

Стаття буде корисною для освітян, науковців, політиків та управлінців, які зацікавлені у підвищенні ефективності професійної підготовки та забезпеченні відповідності освітніх програм сучасним вимогам ринку праці. Крім того, вона надасть цінні інсайти для роботодавців та представників бізнесу, які прагнуть інтегрувати інноваційні підходи у професійну підготовку своїх працівників, що дозволить підвищити їх конкурентоспроможність та адаптивність до майбутніх змін на ринку праці.

Ключові слова: підготовка кадрів, ринок праці, новітні технології, цифровізація, глобалізація, безперервна освіта, освітні технології.

INNOVATIONS IN VOCATIONAL EDUCATION 2025: PREPARING FOR THE FUTURE LABOR MARKET

Abstract. The article discusses modern innovations in vocational education that will be most relevant in 2025. The main focus is on preparing personnel for the future labor market, including the integration of advanced technologies such as artificial intelligence, big data, and the Internet of Things into educational processes. Special attention is given to the development of soft skills, including communication, creative thinking, emotional intelligence, and adaptability, which are becoming increasingly important in today's work environment. The adaptation of educational programs to rapidly changing economic and technological conditions is analyzed, as well as ways to ensure their flexibility and compliance with contemporary standards.

Challenges and opportunities arising from digitalization, globalization, and other trends impacting vocational education are discussed, such as changes in the structure of demand for professions, the growing importance of lifelong learning, and the need for rapid acquisition of new competencies. The issues of financing innovations in vocational education, the role of public and private support, and international cooperation in the development of educational technologies are also considered.

The article will be useful for educators, researchers, policymakers, and administrators interested in enhancing the effectiveness of vocational training and ensuring that educational programs meet modern labor market requirements. Additionally, it provides valuable insights for employers and business representatives seeking to integrate innovative approaches into the professional training of their employees, which will improve their competitiveness and adaptability to future changes in the labor market.

Keywords: personnel training, labor market, advanced technologies, digitalization, globalization, lifelong learning, educational technologies.

Постановка проблеми. У сучасному світі професійна освіта стикається з численними викликами, зумовленими швидкими технологічними та економічними змінами. Традиційні методи навчання та підготовки кадрів часто не відповідають вимогам сучасного ринку праці, який потребує нових знань, навичок і компетенцій. Інновації у професійній освіті, зокрема інтеграція новітніх технологій та розвиток м'яких навичок, стають критично важливими для забезпечення відповідності підготовки кадрів сучасним і майбутнім потребам економіки.

Зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями:

1. Наукові завдання:

- дослідження ефективних методів інтеграції новітніх технологій у навчальні процеси, таких як штучний інтелект, великі дані та інтернет речей;
- вивчення впливу цифровізації та глобалізації на структуру попиту на професії та компетенції;
- аналіз ефективності різних підходів до розвитку м'яких навичок, таких як комунікація, креативне мислення, емоційний інтелект та адаптивність, у професійній освіті.

2. Практичні завдання:

- розробка та впровадження інноваційних навчальних програм, які адаптуються до швидко змінюваних умов економічного та технологічного середовища;
- забезпечення фінансової підтримки для впровадження інновацій у професійну освіту, включаючи державну та приватну підтримку;
- створення умов для міжнародного співробітництва у розвитку освітніх технологій та обміну кращими практиками;
- підготовка педагогів до використання нових технологій та методик у процесі навчання, що дозволить підвищити якість освіти та її відповідність потребам ринку праці.

Реалізація цих завдань сприятиме підвищенню ефективності професійної підготовки, забезпеченню конкурентоспроможності випускників на ринку праці та загальному розвитку економіки через підвищення рівня кваліфікації робочої сили.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження в галузі професійної освіти значною мірою зосереджені на інтеграції новітніх технологій та розвитку м'яких навичок, необхідних для успішного працевлаштування у сучасному ринку праці. Наприклад, численні праці дослідників, таких як Джон Дьюї (John Dewey) [1] та його сучасники, підкреслюють важливість практичного навчання та досвіду як основних компонентів ефективної професійної освіти.

Дослідження впровадження штучного інтелекту в освітній процес, такі як роботи Пітера Норвіга (Peter Norvig) та Себастьяна Труна (Sebastian Thrun), [2] довели, що використання AI може значно підвищити індивідуалізацію навчання та ефективність викладання. Використання великих даних для аналізу освітніх результатів та прогнозування успіхів студентів, зокрема дослідження університетів Гарварда та Стенфорда [3], підкреслюють важливість аналітики даних у навчальних закладах.

Дослідження щодо емоційного інтелекту підкреслюють важливість розвитку цієї навички для успішної кар'єри. Праці Кена Робінсона (Ken Robinson) [4] щодо креативності та її ролі у сучасній освіті доводять, що креативне мислення є критичним для адаптації до швидко змінюваних умов.

Дослідження адаптивного навчання, зокрема роботи Карен Корнільсон (Karen Cornelson), [5] доводять, що гнучкі навчальні програми сприяють кращому засвоєнню знань та навичок.

Незважаючи на численні дослідження та публікації, залишається кілька невирішених питань, які потребують подальшого вивчення:

- системна інтеграція новітніх технологій. Необхідні детальні дослідження щодо оптимальних методів інтеграції новітніх технологій у всі рівні професійної освіти, включаючи оцінку їх ефективності та впливу на результати навчання;
- забезпечення доступності інноваційних підходів. Важливо вивчити способи забезпечення рівного доступу до інноваційних освітніх ресурсів для різних соціально-економічних груп, а також шляхи подолання цифрового розриву;
- розвиток нових моделей співпраці. Потрібні дослідження щодо нових моделей співпраці між навчальними закладами, державними органами та приватним сектором для фінансування та підтримки інновацій у професійній освіті.

Ефективність м'яких навичок у довгостроковій перспективі. Вивчення впливу розвитку м'яких навичок на довгострокову кар'єрну успішність та адаптивність випускників до змін на ринку праці.

Метою статті є дослідження сучасних інновацій у професійній освіті, які будуть найбільш актуальними у 2025 році, та визначення ефективних методів інтеграції новітніх технологій, розвитку м'яких навичок і адаптації навчальних програм до швидко змінюваних умов економічного та технологічного середовища. Стаття також прагне виявити невирішені питання, пов'язані з цими інноваціями, та запропонувати практичні рекомендації для освітян, науковців, політиків і роботодавців щодо підвищення ефективності професійної підготовки та забезпечення відповідності освітніх програм сучасним вимогам ринку праці.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні аналізуються основні напрями інновацій у професійній

освіті, які будуть найбільш актуальними у 2025 році. Воно охоплює інтеграцію новітніх технологій, розвиток м'яких навичок, адаптацію навчальних програм до швидко змінюваних умов, а також виклики та можливості, що виникають у зв'язку з цифровізацією та глобалізацією.

1. Інтеграція новітніх технологій.

Аналіз технологічних інновацій:

- інтеграція новітніх технологій у професійну освіту є критично важливою для підготовки студентів до майбутнього ринку праці. Штучний інтелект (ШІ), великі дані та Інтернет речей (IoT) відкривають нові можливості для персоналізації та підвищення ефективності навчального процесу;
- використання ШІ в освітніх процесах дозволяє створювати персоналізовані навчальні плани, що адаптуються до індивідуальних потреб і здібностей студентів. Наприклад, платформи, що базуються на ШІ, можуть автоматично підбирати матеріали відповідно до рівня знань студента, що забезпечує ефективніше засвоєння матеріалу (Norvig & Thrun, 2012);
- аналіз даних, зібраних під час навчання, допомагає виявити прогалини в знаннях студентів і своєчасно коригувати навчальні програми. Великі дані також дозволяють викладачам прогнозувати успішність студентів та вживати заходів для покращення їхніх результатів (Harvard University & Stanford University, 2018);
- IoT може бути використаний для створення інтелектуальних навчальних середовищ, де пристрої взаємодіють між собою для забезпечення безперервного та інтерактивного навчання. Наприклад, використання розумних класних кімнат з інтерактивними дошками та датчиками може зробити навчання більш інтерактивним та залучаючим.

Приклади успішної інтеграції:

1. Персоналізовані навчальні платформи:

- Coursera використовує ШІ для автоматичного підбору курсів та матеріалів відповідно до інтересів та потреб користувачів;
- платформа Khan Academy [7] використовує адаптивні системи навчання для забезпечення персоналізованого навчального досвіду, що дозволяє студентам навчатися у своєму темпі.

2. Великі дані:

- Гарвардський та Стенфордський університети. Використання великих даних для аналізу успішності студентів та виявлення ключових факторів, що впливають на їхні результати. Це дозволяє викладачам своєчасно вживати заходів для підтримки студентів, які мають труднощі в навчанні;
- використання аналітики для прогнозування академічних результатів та розробки індивідуальних планів підтримки для студентів з низькими результатами.

Рекомендації щодо інтеграції новітніх технологій:

1. Підготовка викладачів. Забезпечення професійного розвитку викладачів для роботи з новітніми технологіями. Це включає навчання з використання ШІ, великих даних та IoT у навчальному процесі.
2. Інфраструктурні інвестиції. Інвестиції в технологічну інфраструктуру навчальних закладів для забезпечення доступу до новітніх технологій. Це включає встановлення інтерактивних дошок, систем управління навчальним процесом та аналітичних платформ.
3. Партнерства з технологічними компаніями. Співпраця з компаніями, що розробляють освітні технології, для створення інноваційних навчальних рішень та забезпечення доступу до новітніх розробок.
4. Пілотні проекти. Впровадження пілотних проектів для тестування нових технологій у навчальному процесі. Це дозволить оцінити їх ефективність та визначити найкращі практики для масштабного впровадження.

2. Розвиток м'яких навичок.

У сучасному робочому середовищі м'які навички стають не менш важливими, ніж технічні знання та професійні вміння. Вони включають комунікацію, креативне мислення, емоційний інтелект, адаптивність, здатність до співпраці, вирішення конфліктів та лідерські якості. Дослідження показують, що високий рівень емоційного інтелекту є критично важливим для успішної кар'єри та здатності адаптуватися до швидко змінюваних умов праці (Goleman, 1995). Креативне мислення дозволяє генерувати нові ідеї та підходи до вирішення проблем, що є необхідним в умовах інноваційної економіки (Robinson, 2006).

Методи розвитку м'яких навичок:

1. Інтерактивні заняття:

- застосування рольових ігор для моделювання реальних ситуацій на робочому місці. Це дозволяє студентам практикувати комунікаційні та лідерські навички в безпечному та контрольованому середовищі;
- виконання спільних проектів, що вимагають координації, співпраці та розподілу завдань серед учасників групи. Такі проекти сприяють розвитку командної роботи та вмінню вирішувати конфлікти.

2. Підхід до навчання, орієнтований на студента:

- залучення студентів до роботи над реальними проектами, що мають практичне значення та відображають реальні проблеми у відповідній галузі. Це сприяє розвитку креативного мислення та інноваційності;
- надання конструктивного зворотного зв'язку від викладачів та одногрупників, що дозволяє студентам усвідомлювати свої сильні та слабкі сторони, а також працювати над їх покращенням.

3. Інтеграція м'яких навичок у навчальні програми

- курси з розвитку м'яких навичок. Включення курсів, спеціально спрямованих на розвиток м'яких навичок, таких як ефективна комунікація, лідерство, креативне мислення та управління стресом;
- міждисциплінарні підходи. Поєднання технічних та гуманітарних дисциплін для створення комплексних навчальних програм, що сприяють розвитку м'яких навичок у контексті професійної підготовки.

Приклади успішного розвитку м'яких навичок:

1. Google's Project Oxygen. Внутрішнє дослідження компанії Google виявило, що найуспішніші менеджери володіють високим рівнем м'яких навичок, таких як коучинг, комунікація та прийняття зворотного зв'язку. На основі цього компанія розробила програми навчання для розвитку цих навичок серед своїх співробітників.

2. Курс «Emotional Intelligence» від Yale University. Цей онлайн-курс, пропонується Yale University на платформі Coursera, фокусується на розвитку емоційного інтелекту через практичні вправи та теоретичні знання, допомагаючи студентам краще розуміти себе та інших.

Рекомендації щодо розвитку м'яких навичок:

1. Інтеграція м'яких навичок у всі рівні освіти: Включення м'яких навичок у навчальні програми від початкової до вищої освіти для забезпечення їхнього систематичного розвитку.

2. Професійний розвиток викладачів. Забезпечення постійного професійного розвитку для викладачів з метою підвищення їхньої компетентності у викладанні м'яких навичок.

3. Оцінка та зворотній зв'язок. Використання оцінювання та зворотного зв'язку для моніторингу розвитку м'яких навичок у студентів і надання їм рекомендацій щодо подальшого вдосконалення.

4. Співпраця з роботодавцями. Встановлення тісних зв'язків між навчальними закладами та роботодавцями для розробки програм, що відповідають вимогам сучасного ринку праці щодо м'яких навичок.

3. Адаптація навчальних програм.

Сучасний ринок праці характеризується швидкими змінами, викликаними технологічним прогресом, глобалізацією та змінними економічними умовами. [13] Ці зміни вимагають від працівників нових знань і навичок, тому навчальні програми повинні бути гнучкими та адаптивними. Адаптивне навчання дозволяє забезпечити відповідність програм сучасним економічним та технологічним умовам, що робить випускників більш конкурентоспроможними на ринку праці (Cornelson, 2019).

Методи адаптації:

1. Гнучкі навчальні плани:

- включення модульних курсів, які можуть швидко оновлюватися відповідно до нових вимог ринку. Це дозволяє навчальним закладам оперативно реагувати на зміни та впроваджувати нові знання й навички, необхідні для успішної професійної діяльності. Наприклад, модулі з цифрового маркетингу, кібербезпеки або управління проектами можуть бути додані або оновлені відповідно до поточних тенденцій [14];

- програми, що дозволяють студентам вибирати курси за інтересами та потребами, допомагають адаптувати навчання до індивідуальних кар'єрних цілей.

2. Постійне навчання:

- розробка програм безперервної освіти, що дозволяють працівникам регулярно оновлювати свої знання та навички. Це може включати короткострокові курси, сертифікаційні програми та оновлені тренінги, які відповідають актуальним вимогам ринку праці;

- використання онлайн-платформ, таких як Coursera [6], edX та Udacity, які пропонують широкий спектр курсів з можливістю навчання у будь-який час та у будь-якому місці. Це дозволяє працівникам поєднувати роботу та навчання.

Приклади успішної адаптації:

1. Массачусетський технологічний інститут (MIT). MIT пропонує модульні курси та сертифікаційні програми через платформу MITx, що дозволяє студентам здобувати знання з новітніх технологій та інноваційних підходів у різних галузях [22].

Програми безперервної освіти MIT [8, 9] Professional Education включають курси, що постійно оновлюються відповідно до нових технологій та вимог індустрії.

2. Фінський освітній центр Omnia. Omnia [10] використовує модульну систему навчання, що дозволяє студентам створювати індивідуальні навчальні плани відповідно до їхніх потреб і кар'єрних цілей.

Центр також пропонує програми безперервної освіти та онлайн-курси для професійного розвитку працівників у різних галузях.

Рекомендації щодо адаптації навчальних програм:

1. Регулярне оновлення навчальних програм. Створення механізмів для регулярного перегляду та оновлення навчальних програм відповідно до вимог ринку праці [23]. Це може включати залучення представників індустрії до розробки та оцінки навчальних планів.

2. Інтеграція з реальним сектором [15]. Співпраця з компаніями та організаціями для розробки навчальних модулів, які відображають актуальні потреби та вимоги ринку. Це може включати стажування, спільні проекти та гостьові лекції від експертів галузі.

3. Підтримка безперервної освіти. Забезпечення доступу до програм безперервної освіти для всіх працівників, незалежно від їхнього рівня та досвіду. Це може включати фінансову підтримку, стипендії та доступ до онлайн-ресурсів [17].

4. Використання технологій для гнучкого навчання. Впровадження онлайн-курсів, віртуальних класів та інтерактивних навчальних платформ для забезпечення доступу до навчання в будь-який час та у будь-якому місці.

Дослідження підтверджують, що інновації у професійній освіті сприяють кращій підготовці кадрів до майбутнього ринку праці. Інтеграція новітніх технологій, розвиток м'яких навичок та адаптація навчальних програм дозволяють створювати гнучкі та ефективні освітні системи, що відповідають сучасним викликам.

Цифровізація та глобалізація кардинально змінюють ландшафт ринку праці та професійної освіти [16]. Ці зміни ставлять перед освітніми інституціями ряд викликів, що потребують нових підходів до навчання та підготовки кадрів.

1. Зміни в структурі попиту на професії:

- з розвитком технологій деякі традиційні професії зникають або трансформуються, тоді як з'являються нові, які вимагають специфічних знань та навичок;

- потреба в постійному оновленні знань стає нормою, що вимагає від навчальних закладів гнучкості та оперативності в адаптації програм.

2. Зростання значення безперервної освіти:

- працівники все частіше стикаються з необхідністю підвищувати свою кваліфікацію та освоювати нові компетенції протягом усього життя;

- освітні інституції повинні надавати можливості для безперервного навчання, пропонуючи курси, тренінги та програми підвищення кваліфікації [18].

3. Необхідність швидкого освоєння нових компетенцій:

- швидкий розвиток технологій вимагає від працівників здатності швидко освоювати нові інструменти та методи роботи;

- освітні програми повинні бути налаштовані на швидку адаптацію та впровадження нових знань і навичок.

Незважаючи на виклики, цифровізація та глобалізація також відкривають нові можливості для вдосконалення професійної освіти.

1. Фінансування інновацій:

- інвестування в інноваційні освітні проекти може здійснюватися через державні гранти та програми підтримки [21]. Це дозволяє створювати сучасні навчальні ресурси та технології;

- партнерства з приватними компаніями можуть забезпечити додаткове фінансування для розвитку нових навчальних програм та інфраструктури. Приватні компанії також можуть сприяти створенню навчальних центрів та лабораторій, обладнаних сучасними технологіями.

2. Міжнародне співробітництво:

- співпраця між навчальними закладами різних країн дозволяє обмінюватися досвідом та впроваджувати передові методики навчання. Це включає участь у міжнародних конференціях, спільних дослідницьких проєктах та обмінах студентами і викладачами [20];

- спільні проєкти між навчальними закладами різних країн сприяють розвитку інноваційних програм та інтеграції новітніх технологій. Наприклад, програми подвійних дипломів або спільні онлайн-курси дозволяють студентам отримати міжнародний досвід та доступ до різноманітних ресурсів.

Приклади успішних ініціатив:

1. Erasmus+ Programme [11] - програма Європейського Союзу, яка підтримує обміни студентами, викладачами та спільні освітні проєкти між університетами Європи та інших регіонів. Вона сприяє обміну найкращими практиками та інтеграції нових методів навчання.

2. Google Career Certificates [12] - програма сертифікації від Google, яка пропонує курси з цифрових навичок, таких як ІТ-підтримка, аналіз даних та управління проєктами. Ця програма забезпечує доступ до сучасних знань та сприяє підвищенню кваліфікації працівників.

Рекомендації щодо вдосконалення професійної освіти:

- створення сучасних навчальних лабораторій та центрів, обладнаних новітніми технологіями, для забезпечення якісного навчання;

- використання віртуальної та доповненої реальності для створення інтерактивних навчальних середовищ;

- розробка програм, що підтримують безперервне навчання та підвищення кваліфікації працівників [19];

- надання доступу до онлайн-курсів та ресурсів для самонавчання;

- розвиток міжнародних партнерств для обміну досвідом та кращими практиками;

- участь у спільних освітніх проєктах та програмах обміну.

Висновки. Цифровізація та глобалізація створюють як виклики, так і можливості для професійної освіти.

Для ефективного реагування на ці зміни необхідно інвестувати в інноваційні технології, підтримувати безперервне навчання та розвивати міжнародне співробітництво. Використання державного та приватного фінансування для впровадження інновацій у навчальний процес, а також обмін кращими практиками з іншими країнами сприятимуть підвищенню якості професійної освіти та підготовці кадрів до вимог сучасного ринку праці.

References

1. Dewey, J. (2016). **Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education**. Macmillan.
2. Norvig, P., & Thrun, S. (2021). **Artificial Intelligence: A Modern Approach**. Pearson.
3. Harvard University & Stanford University. (2018). **Big Data in Education: Analysis and Implications**. Harvard Education Press.
4. Robinson, K. (2006). **Do Schools Kill Creativity?**. TED Talk. Retrieved from https://www.ted.com/talks/ken_robinson_do_schools_kill_creativity.
5. Cornelson, K. (2019). **Adaptive Learning Technologies: Enhancing Educational Outcomes**. Journal of Educational Technology, 16(3).
6. Coursera (n.d.) About. Available at: <https://www.coursera.org/about>.
7. Khan Academy (n.d.) About. Available at: <https://www.khanacademy.org/about>.
8. MIT (n.d.) MITx Courses. Available at: <https://www.edx.org/school/mitx>.
9. MIT Professional Education (n.d.) About MIT Professional Education. Available at: <https://professional.mit.edu/>
10. Omnia (n.d.) Omnia Education Partnerships. Available at: <https://www.omnia.fi/en>.
11. Erasmus+ Programme (n.d.) What is Erasmus+?. Available at: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/about_en.
12. Google Career Certificates (n.d.) Grow with Google. Available at: <https://grow.google/certificates/>.
13. Siemens, G. (2014) Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. Available at: <http://www.elearnspace.org/Articles/connectivism.htm>.
14. Brown, J.S. and Adler, R.P. (2008) 'Minds on Fire: Open Education, the Long Tail, and Learning 2.0', Educause Review, 43(1), pp. 16-32.
15. OECD (2019) Trends Shaping Education 2019. OECD Publishing. Available at: <https://www.oecd.org/education/trends-shaping-education-22187049.htm>
16. European Commission (2020) Digital Education Action Plan 2021-2027. Available at: https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/digital-education-action-plan_en.
17. World Economic Forum (2020) The Future of Jobs Report 2020. Available at: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2020>.
18. PwC (2018) Workforce of the Future: The Competing Forces Shaping 2030. Available at: <https://www.pwc.com/gx/en/services/people-organisation/workforce-of-the-future.html>.
19. McKinsey & Company (2017) Jobs Lost, Jobs Gained: Workforce Transitions in a Time of Automation. Available at: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/jobs-lost-jobs-gained-what-the-future-of-work-will-mean-for-jobs-skills-and-wages>.
20. European Training Foundation (2019) Skills for the Future: Managing Transition. Available at: <https://www.etf.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/skills-future-managing-transition>.
21. The Aspen Institute (2020) The Future of Work Initiative. Available at: <https://www.aspeninstitute.org/programs/future-of-work/>
22. Gerdeman, D. (2019) 'How Companies Can Prepare for the Next Recession', Harvard Business Review. Available at: <https://hbr.org/2019/06/how-companies-can-prepare-for-the-next-recession>.
23. UNESCO (2019) Global Education Monitoring Report 2019: Migration, Displacement and Education – Building Bridges, Not Walls. Available at: <https://en.unesco.org/gem-report/report/2019/migration>.

УДК 159.9

DOI: 10.60022/2(2)-4MHD

Хорунжа Оксана Миколаївназдобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Україна**Khorunzha Oksana**higher education applicant at the second (Master's) level
Grigory Skovoroda University in Pereyaslav, Ukraine**Івашенко Альона Ігорівна**кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Україна**Ivashchenko Alyona**Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Practical Psychology
Grigory Skovoroda University in Pereyaslav, Ukraine

ORCID: 0000-0002-5059-739X

ПСИХОДІАГНОСТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ РІВНЯ ТРИВОЖНОСТІ У ДОРОСЛИХ

Анотація. У статті визначено та проаналізовано специфіку тривожності працівників соціальної сфери. Представлені результати опитування 48 осіб, у віці 35-57 років. Відповідно до цілей і завдань дослідження, застосовувалися методики «Особистісна шкала прояву тривоги» Дж. Тейлор (в адаптації В. Норакидзе); «Шкала оцінки рівня реактивної (ситуативної) та особистісної тривожності» Спілбергера–Ханіна; інтегративний тест тривожності (ІТТ) А. Бізюка.

Результати дослідження засвідчили, що більшість респондентів мають високий рівень ситуативної тривожності та середній рівень особистісної тривожності. Це вказує на те, що певні ситуації або події в житті людей мають значний вплив на їхні рівні тривожності, але особистісні характеристики не завжди впливають на цей показник так суттєво. Констатовано, що респонденти мають підвищену тривожність у ситуаціях, пов'язаних з соціальними взаємодіями та у зв'язку з оцінкою майбутніх подій, ситуацій або перспектив.

Ключові слова: тривожність, ситуативна тривожність, особистісна тривожність, дорослі, працівники соціальної сфери.

PSYCHODIAGNOSTIC STUDY OF ANXIETY LEVEL IN ADULTS

Abstract. The article is devoted to defining and analyzing the specifics of anxiety of 48 social workers aged 35–57. In accordance with the purpose and objectives of the research, the methods «Personal scale of manifestation of anxiety» by J. Taylor (adapted by V. Norakidze); Spielberger-Khanin's «Scale for assessing the level of reactive (situational) and personal anxiety»; integrative anxiety test by A. Biziuk were used.

The results of the study showed that the majority of respondents have a high level of situational anxiety and an average level of personal anxiety. This indicates that certain situations or events in people's lives have a significant effect on their anxiety levels, but personal characteristics do not always affect this indicator so significantly. It was established that the respondents have increased anxiety in situations related to social interactions and in connection with the assessment of future events, situations or prospects.

Keywords: anxiety, situational anxiety, personal anxiety, adults, social workers.

Постановка проблеми. Явища сучасного українського суспільства характеризуються воєнними станом, економічною нестабільністю, високою динамічністю та стресогенністю. При цьому, саме дорослі українці зазнають найбільшого стресового навантаження, що часто перевершує їх ресурси психологічного благополуччя та стійкості. Одним з факторів, що може перешкоджати повноцінному психічному здоров'ю дорослої людини та реалізації академічної, сімейної, професійної, соціальної та особистісної діяльності, є порушення емоційної сфери, зокрема підвищена тривожність. Тривожність є стійким утворенням, що може свідчити про недостатній адаптивний потенціал індивіда до різних соціальних ситуацій. Тож наукові дослідження, спрямовані на діагностику тривожності залишаються актуальними та перспективними, що й обумовлює вибір теми нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вивченні проблематики тривожності варто відзначити таких вітчизняних науковців як О. Галієву, З. Грозову, Ю. Коренєву, О. Підгорну, І. Стрілецьку, О. Царькову, І. Ясточкину тощо. Дослідник займався розглядом питань термінології, видів та чинників тривожності, її негативних і позитивних наслідків для життєдіяльності особистості, а також можливих варіантів профілактики і корекції

високих рівнів ситуативної та особистісної тривожності.

Мета статті полягає у психодіагностичному вивченні рівня тривожності у дорослих.

Виклад основного матеріалу. В науці не велика кількість знайдеться таких психологічних явищ, значення яких є одночасно і дуже високим, і гранично вузьким, і функціональним. Таким психологічним явищем є тривожність, яка є «центральною проблемою сучасної цивілізації». В результаті цього тривожність ретельно вивчають не тільки в психології та психіатрії, а й у таких науках, як біохімія, фізіологія, філософія, соціологія.

Незважаючи на велику кількість існуючих наукових робіт, визначення термінології, видів та чинників тривожності досі займають першорядне місце при дослідженні цієї проблематики.

На думку О. Галієвої, тривожність – це такий психічний стан, що виражається у стані побоювання та порушення спокою, внаслідок появи будь-яких проблем чи неприємностей [2, с. 107].

З. Громова вважає, що тривожність – це особистісна характеристика, яка відбиває зниження порога чутливості до різних стресових ситуацій. Тривожність проявляється у частому почутті загрози своєму «Я» у будь-яких ситуаціях [4, с. 34].

Дослідниця О. Підгорна визначає тривожність як поліваріативну реакцію, що здатна розгортатися у певному конкретному контексті (ситуативний, реактивний) та є нормою (поведінка здорової зрілої людини є ситуативно виправданою) та може бути суб'єктивно складною через травматичний зміст подій, після виникнення яких нинішня реальність втрачає роль зовнішніх опор (особистісна). Автор підкреслює, що підвищена тривожність, поза сумнівом, є фоновим чинником формування акцентуантів декількох типів, зокрема тривожного, дистимічного, збудливого та застрягаючого [7, с. 116].

В науковій літературі зустрічаються думки, що тривожність виникає і розвивається через утворення складних процесів взаємодії афективних, когнітивних і поведінкових реакцій, викликаних повсякденними стресами та глибокими особистісними переживаннями. Зокрема, на думку Ю. Коренєвої, обов'язковою особливістю особистості є її рівень тривожності. Кожна людина має індивідуальний бажаний поріг тривожності, який визначається як позитивна тривожність, що відповідає за особистісну безпеку індивіда. Ця особливість допомагає нам адаптуватися в житті та діяльності. Але тривога буде носити конструктивний характер тільки тоді, коли людина зможе спокійно реалізовувати ситуацію тривоги, не впадати в паніку, аналізувати свою поведінку, об'єктивно розбиратися в причинах і наслідках, плануючи на підставі цього свої дії, слова і вчинки [6, с. 102].

І. Ясточкіна відзначає, що в психологічному аспекті тривожність проявляється нервозністю, заклопотаністю, напруженою, занепокоєнням. Вона детермінує появу відчуття самотності, безпорадності, безсилля, невизначеності, нездатності до прийняття конкретного рішення і взяття на себе відповідальності за власні дії та дії інших [10, с. 167].

Існують різні класифікації видів тривожності Ч. Спілбергер диференціює тривожність на ситуативну й особистісну. Останній тип заслуговує на більшу увагу, так як особистісна тривожність вченими розглядається як стабільна риса характеру, яка полягає в постійному відчутті тривоги, незалежно від життєвої ситуації. Особистість відчуває нездоланий страх, постійне відчуття загрози, готовність почути несприятливі новини. Якщо людина тривалий час відчуває подібні емоції, їй стає все важче почати адекватно взаємодіяти з навколишнім світом. Таким людям достатньо важким дається прийняття рішень. Що стосується ситуативної тривожності, то її детермінантами є конкретні життєві ситуації, які викликають занепокоєння. Такий стан може бути властиво будь-якій людині перед наступом ймовірних неприємностей. Йому властиві суб'єктивні емоції тривоги, неспокою, переживань, нервозності, занепокоєності.

А. Прихожан дає свою класифікацію тривожності, ґрунтуючись на ситуації, що викликані: навчанням – шкільна тривожність; комунікацією – міжособистісна тривожність, самооцінкою – самооцінна тривожність. Крім такого розмежування, автор ще й ділить ці види на кілька рівнів, в залежності від інтенсивності її прояву. Шкільна тривожність – це переживання емоційного дискомфорту, пов'язаного з передчуттям небезпеки в навчальних ситуаціях. Самооцінна тривожність – це рівень тривоги, викликані оцінкою своєї зовнішності і своїх можливостей у порівнянні з іншими. Міжособистісна тривожність – це тривожність в ситуації спілкування з іншими.

Таким чином, проаналізувавши представлені вище тлумачення поняття «тривожність», можна зробити загальний висновок, що це певний психоемоційний стан особистості з негативним забарвленням, коли вона відчуває занепокоєння, побоювання, особливо гостро схильна до переживань тощо.

Для того, щоб скласти комплексне уявлення з проблематики дослідження нами було проведене емпіричне дослідження з метою виявлення рівня тривожності у дорослих. До вибірки дослідження потрапили 48 осіб, у віці 35-57 років. Респонденти є працівниками соціальної сфери.

Відповідно до цілей і завдань дослідження, нами застосовувалися такі психодіагностичні методики: «Особистісна шкала прояву тривоги» Дж. Тейлор (в адаптації В. Норакидзе); «Шкала оцінки рівня реактивної (ситуативної) та особистісної тривожності» Спілбергера-Ханіна; інтегративний тест тривожності (ІТТ) А. Бізюка. Ці три методики надають можливість глибокого аналізу рівня тривожності у дорослих, кожна з них має свої унікальні переваги та обмеження, що важливо враховувати при їх застосуванні в психодіагностичній практиці.

Розглянемо отримані результати. За результатами діагностики за допомогою методики «Особистісна шка-

ла прояву тривоги» Дж. Тейлор нам вдалося визначити загальний рівень тривожності у досліджуваних (рис. 1).

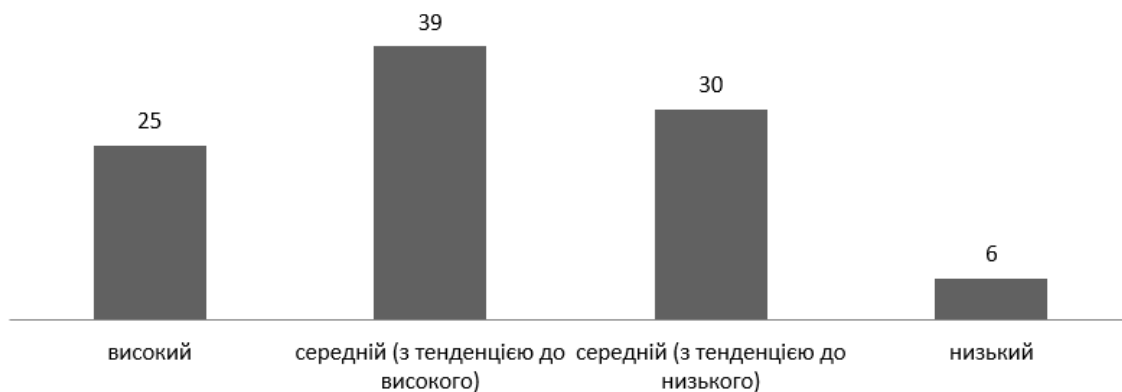

Рис. 1. Загальний рівень тривожності (%)

Джерело: сформовано авторами

Отже, найбільшій кількості досліджуваних (39,58%) притаманний середній рівень тривоги (з тенденцією до високого), що говорить про помірну внутрішню напругу. Це може свідчити про те, що люди можуть перебувати у стані помірної тривоги, яка не є надмірною, але все ж може становити певний виклик для них. Зазвичай, вони здатні усвідомлювати свої емоційні стани до певної міри, але можуть виявляти труднощі з ефективним керуванням ними.

Дещо меншу позицію посідає кількість учасників за середнім рівнем (з тенденцією до низького) – 29,17% осіб. Ці досліджувані розглядають тривогу як позитивну мотивацію для досягнення своїх цілей у житті. У мотиваційній сфері таких людей основними є мотивація до успіху, бажання досягти високого рівня професійної реалізації, відсутність потреби в стимулюванні для досягнення успіху, великий інтерес до своєї професії та активність у досягненні матеріальних цінностей.

Варто відзначити, що значна кількість досліджуваних (25%) мають високий рівень тривожності. Це свідчить про те, що вони відчують різноманітні переживання та страхи, які сильно впливають на їх фізичний та емоційний стан. Ці переживання можуть виявлятися у відчуттях невпевненості, скутості, а також в сприйнятті ситуацій як неминучих та непередбачуваних. Такий стан також може відображати дезадаптацію до навколишнього середовища та погіршення емоційного благополуччя. Це, на нашу думку, говорить про необхідність корекції. Найменша кількість респондентів має низький рівень тривожності (6,25%), що свідчить їх високу опірність стресу, впевненості та адекватній оцінці зовнішньої ситуації.

Тож, отримані результати дослідження вказують на різні рівні тривожності серед учасників. Вони варіюються від низького до високого, з переважанням середнього рівня тривожності. Ці результати є важливими для розуміння та оцінки психологічного стану респондентів, а також надають важливу інформацію для подальших досліджень та розробки програм для управління стресом та тривожністю.

Наступним етапом діагностики стало тестування за методикою «Визначення особистісної та ситуативної тривожності» Спілбергера-Ханіна, результати якої представлені на рис. 2.

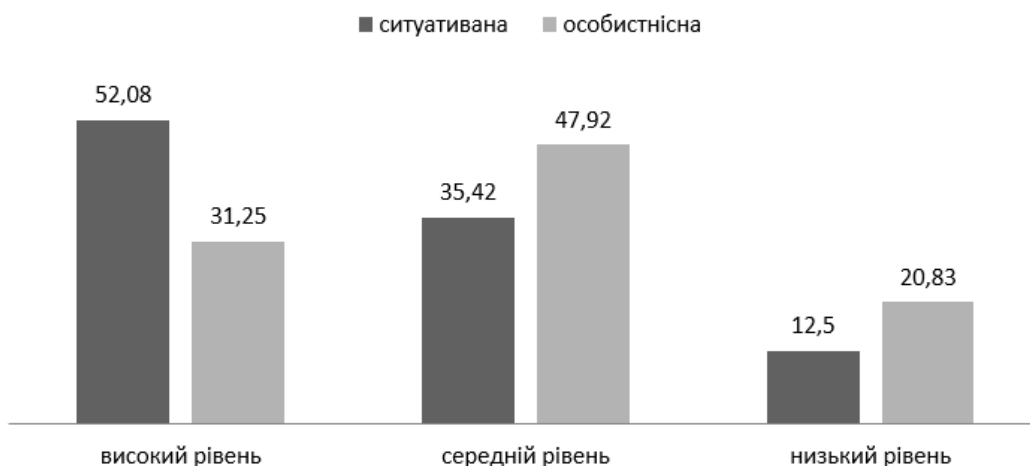

Рис. 2. Рівень особистісної та ситуативної тривожності (%)

Джерело: сформовано авторами

Таким чином, за результатами дослідження визначено, що серед респондентів домінує середній рівень особистісної тривожності (47,92% осіб) та високий рівень ситуативної тривожності (52,08%).

Відзначимо, що середній рівень особистісної тривоги є оптимальним та вказує на здатність реагувати на стресові ситуації без надмірної емоційної реакції, але при цьому не ігнорувати їх. Люди з цим рівнем тривоги можуть відчувати тривогу у певних ситуаціях, але зазвичай знаходять способи адаптуватися та подолати її.

Домінування високого рівня ситуативної тривожності свідчить про те, що ці респонденти реагують на різні життєві ситуації зі значним ступенем тривоги чи стресу. Така реакція може бути інтенсивною та впливати на фізичний та емоційний стан людини. Ці учасники можуть мати складнощі з ефективним керуванням емоціями та потребувати підтримки для подолання стресових ситуацій.

Отже, результати методики Спілберґера–Ханіна показують, що у більшості респондентів виявлено вищий рівень ситуативної тривожності порівняно з особистісною. Це може вказувати на те, що певні ситуації або події в житті людей мають значний вплив на їхні рівні тривожності, але особистісні характеристики не завжди впливають на цей показник так суттєво.

Для визначення рівня тривожності та її різних компонентів було проведено дослідження за допомогою методики «Інтегративний тест тривожності» (ІТТ) А. Бізюка. Розподіл рівня ситуативної та особистісної тривожності зображено на рис. 3.

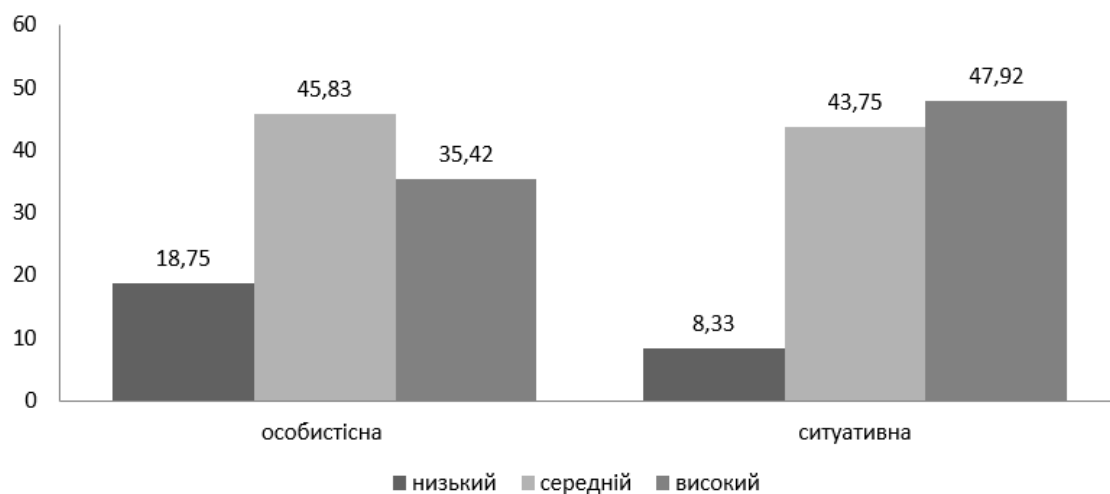

Рис. 3. Рівень особистісної та ситуативної тривожності (ІТТ) (%)

Джерело: сформовано авторами

Тож, з'ясовано, що за двома різними методиками (Шкалою Спілберґера–Ханіна та ІТТ Бізюка) більшість досліджуваних мають високий рівень ситуативної тривожності та середній рівень особистісної тривожності. Це свідчить про високу точність визначення рівня ситуативної та особистісної тривожності за цими методиками.

Методика Бізюка дозволила також проаналізувати різні компоненти тривожності респондентів (рис. 4 та рис. 5).

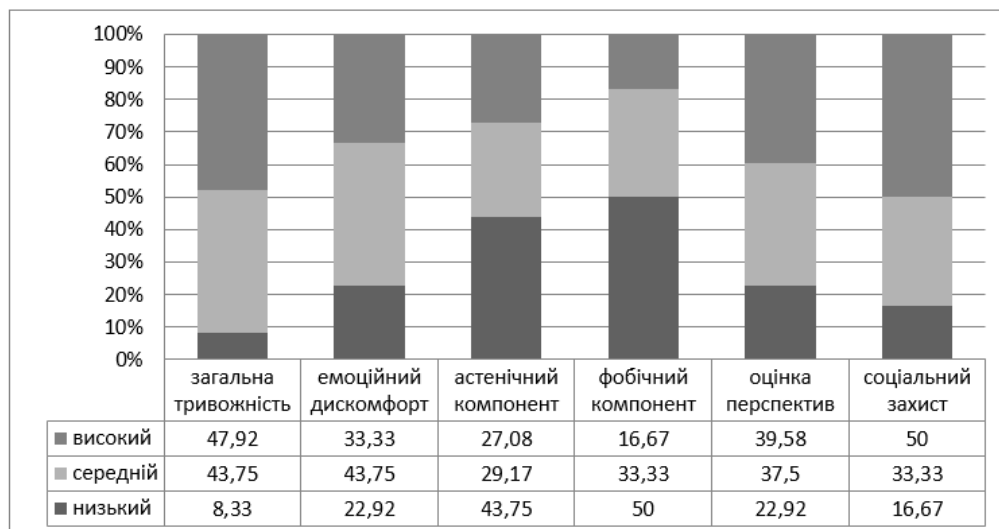

Рис. 4. Компоненти ситуативної тривожності (%)

Джерело: сформовано авторами

Аналізуючи компоненти ситуативної тривожності, визначено, що до високого рівня тривожності потрапила субшкала «Соціальний захист» (50%), що свідчить про наявність у респондентів підвищеної тривожності у ситуаціях, пов'язаних з соціальними взаємодіями та взаємодією з оточуючими.

Також високий рівень ситуативної тривожності отримано за субшкалою «Оцінка перспектив» (39,58%), тобто респонденти можуть відчувати підвищену тривожність у зв'язку з оцінкою майбутніх подій, ситуацій або перспектив.

За результатами досліджень середній рівень тривожності переважає за субшкалою «Емоційний дискомфорт» (43,75%), що говорить про те, що більшість досліджуваних демонструють помірний рівень емоційного дискомфорту у стресових ситуаціях, що включає в себе почуття невпевненості, тривоги або занепокоєння.

За субшкалами «Астенічний компонент» (43,75%) та «Фобічний компонент» (50%) в переважній більшості властивий низький рівень ситуативної тривожності. Виходячи з цього можна зазначити, що більшість учасників дослідження не відчують виражених фобічних страхів, можуть мати більшу стійкість до фізичного і емоційного напруження та меншу схильність до тривожних реакцій у стресових ситуаціях.

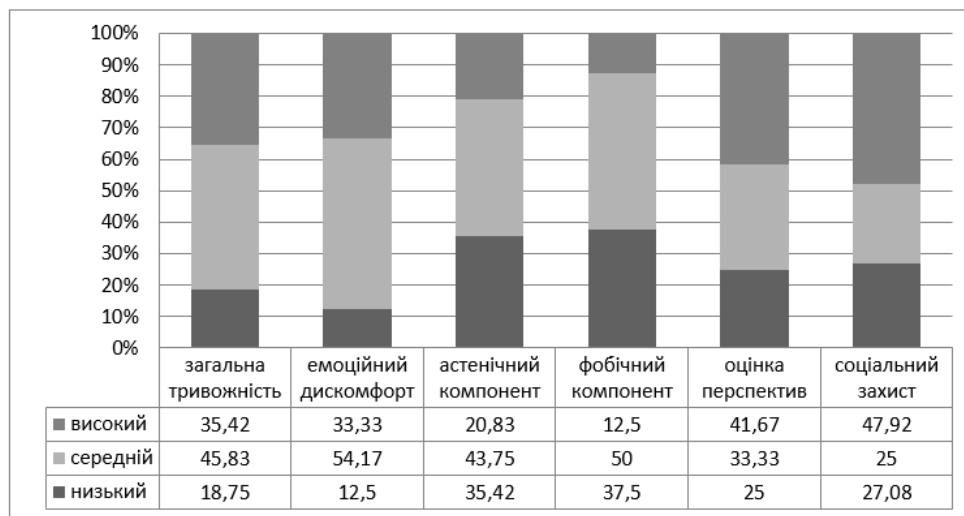

Рис. 5. Компоненти особистісної тривожності (%)

Джерело: сформовано авторами

Аналізуючи компоненти особистісної тривожності, визначено, що у високий рівень тривожності потрапили субшкали «Соціальний захист» (47,92%) та «Оцінка перспектив» (41,67%). Це може вказувати на невпевненість у власних можливостях або очікуваннях, а також на почуття невизначеності у соціальних взаємодіях та майбутніх ситуаціях.

За субшкалами «Емоційний дискомфорт» (54,17%), «Астенічний компонент» (43,75%) та «Фобічний компонент» (50%) переважає середній рівень особистісної тривожності. Це свідчить про те, що досліджувані здатні до ефективного керування своїми емоціями, але можуть виявляти певний рівень чутливості до стресових ситуацій. Вони мають певне відчуття втоми, порушення сну, а також можливий страх або відчуття загрози, почуття невпевненості, власної марності.

Висновки. На підставі аналізу наукової літератури з проблеми дослідження визначено, що тривожність – це особистісна особливість, яка характеризується появою почуття тривоги. Дане почуття виникає як відчуття загрози, очікування будь-якої небезпеки. Рівень тривоги підвищується в стані стресу, тобто навантаження через необхідність пристосування до несприятливих або змінних умов. При цьому, тривога в цьому випадку відіграє позитивну роль: вона мобілізує психологічні резерви подолання стресу. Тривожність диференціюють на ситуативну й особистісну. Останній тип заслуговує на більшу увагу, так як особистісна тривожність вченими розглядається як стабільна риса характеру, яка полягає в постійному відчутті тривоги, незалежно від життєвої ситуації.

На підставі емпіричного аналізу нами був визначений рівень тривожності працівників соціальної сфери. Так, було діагностовано, що більшість досліджуваних мають високий рівень ситуативної тривоги та середній рівень особистісної тривожності. Це може вказувати на те, що певні ситуації або події в житті людей мають значний вплив на їхні рівні тривожності, але особистісні характеристики не завжди впливають на цей показник так суттєво. Тривожність у дорослих може проявлятися в різних аспектах життя, включаючи соціальні взаємодії, професійну діяльність, фізичне самопочуття, емоційний стан та інше. Вона може виникати внаслідок різних причин, від стресу на роботі до особистих проблем та невизначеності щодо майбутнього. Тривожність може виявлятися як фізичні симптоми, такі як збудження та дратівливість, так і емоційні прояви, такі як страх та переживання. Для кожної людини специфіка тривожності може бути різною, але вона завжди впливає на загальне благополуччя та якість життя людини.

Література

1. Блохіна І. О. Психологічні причини виникнення тривожності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. № 4. С. 82–86.
2. Галієва О. Теоретичний аналіз поняття «тривожність». *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 6. С. 107–109.
3. Гринечко А. Психологія проявів тривожності в онтогенезі особистості. *Український науковий журнал Освіта регіону*. 2013. № 3. С. 1–12.
4. Громова З. Внутрішні психологічні чинники опору змінам : тривожність, копінг-стратегії, ригідність. *Проблеми сучасної психології*. 2019. № 2. С. 34–42.
5. Іванова Т. Тривога як психологічний феномен. *Вісник Львівського університету. Сер. Психологічні науки*. 2020. № 6. С. 72–78.
6. Коренєва Ю. Тривожність як чинник невротизації особистості : теоретичний ракурс проблеми. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2019. № 1. С. 100–109.
7. Підгорна О. Особистісна тривожність як фонові ознака та предиктор невротизації: художньо-клінічні проєкції. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*. 2018. № 1. С. 116–120.
8. Сердюк, Л. Внутрішні ресурси психологічного благополуччя особистості. *Організаційна психологія. економічна психологія*. 2021. № 2-3 (23), С. 91–99.
9. Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал». 2017. 160 с.
10. Ясточкіна І. Особистісна тривожність як соціально-психологічна проблема. *Вісник Львівського університету*. 2020. Вип. 6. С. 165–170.

References

1. Blokhina I. O. Psykholohichni prychyny vynyknennia tryvozhnosti. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. 2021. № 4. 2021. S. 82–86.
2. Haliieva O. Teoretychnyi analiz poniattia «tryvozhnist». *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii*. 2018. № 6. S. 107–109.
3. Hrynechko A. Psykholohiia proiaviv tryvozhnosti v ontohenezi osobystosti. *Ukrainskyi naukovyi zhurnal Osvita rehionu*. 2013. № 3. S. 1–12.
4. Hromova Z. Vnutrishni psykholohichni chynnyky oporu zminam : tryvozhnist, kopinh-stratehii, ryhidnist. *Problemy suchasnoi psykholohii*. 2019. № 2. S. 34–42.
5. Ivanova T. Tryvoha yak psykholohichniy fenomen. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser. Psykholohichni nauky*. 2020. № 6. S. 72–78.
6. Korenieva Yu. Tryvozhnist yak chynnyk nevrotyzatsii osobystosti : teoretychnyi rakurs problemy. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii*. 2019. № 1. S. 100–109.
7. Pidhorna O. Osobystisna tryvozhnist yak fonova oznaka ta predyktor nevrotyzatsii: khudozhno-klinichni proektsii. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Psykholohichni nauky*. 2018. № 1. S. 116–120.
8. Serdiuk, L. Vnutrishni resursy psykholohichnoho blahopoluchchia osobystosti. *Orhanizatsiina psykholohiia. ekonomichna psykholohiia*. 2021. № 2-3 (23), S. 91–99.
9. Turynina O. L. Psykholohiia travmuiuchykh sytuatsii: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. Kyiv : DP «Vyd. dim «Personal» 2017. 160 s.
10. Iastochkina I. Osobystisna tryvozhnist yak sotsialno-psykholohichna problema. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. 2020. Vyp. 6. S. 165–170.

УДК 821.161.2–3
DOI: 10.60022/2(2)-5MHD

Чик Денис Чабович

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов і методик їх навчання
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка, Україна

Chyk Denys

Doctor of Philological Sciences in Comparative Literature,
Professor, Professor at the Department of Foreign Languages and Their Teaching Methods
Taras Shevchenko Regional Humanitarian Pedagogical Academy of Kremenets, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4304-114X

ЧОРТ, АНТИХРИСТ, КАТ: ІМАГОТВОРЕННЯ МОСКОВІТІВ У РОМАНІ «МОТРЯ» Б. ЛЕПКОГО¹

Анотація. У статті аналізується роман «Мотря» (1926), перший роман із пенталогії українського письменника Б. Лепкого (1872–1941) про Гетьмана Івана Мазепу. У центрі уваги автора статті аналіз імаго московітів у романі «Мотря» Б. Лепкого і, окремо, особливостей структурування імаго царя Московського царства Пьотра Алексеєвіча (1672–1725), відомого в історіографії як Пьотр I, у компаративному зіставленні зі свідченнями сучасників кінця XVII – початку XVIII ст. про етнічні особливості, психотип московітів, їхні звичаї, побут і спосіб життя. Обґрунтовується правильність слововживання терміни «московіт» і «Московія», які вживаються в романі, та які були широко поширені в тогочасній Європі. Як простежується у статті, геокультурні імаго московітів є носіями невинуватної жорстокості щодо українських козаків і селян, але водночас демонструють рабську поведінку перед своїми володарями. Московітам властиві зажерливість і пристрасть до алкоголю, вони широко використовують обценну лексику. Вказані характерологічні риси цілком суголосні тим, які зображено в подорожніх нарисах іноземних дипломатів, які відвідували Московське царство у II-й половині XVII – перших десятиліттях XVIII ст. Аналогічно історично достовірним є в романі імаго московітського царя Пьотра Алексеєвіча: жорстокого, психічно неврівноваженого володаря з імперськими амбіціями. Точною є також передача особливостей рецепції царя українцями, які через жорстокість і садизм останнього вбачають у ньому упира та антихриста. Народна думка формує імаго антихриста для царя Пьотра через його зневажливе та блюзнірське ставлення до християнства, яке він розглядав як виключно інструмент для фундаменталізації царства, а пізніше імперії.

Ключові слова: імаго, московіт, Московське царство, Гетьманщина, цар Пьотр Алексеєвіч, роман, геокультурне сприйняття.

THE DEVIL, THE ANTICHRIST, THE EXECUTIONER: THE IMAGO CREATION OF MUSCOVITES IN B. LEPKY'S MOTHRA

Abstract. The article analyzes the novel «Motrya» (1926), the first novel from the pentalogy of the Ukrainian writer B. Lepky (1872–1941) about Hetman Ivan Mazepa. The author of the article focuses on the analysis of the Muscovites' image in the novel «Motrya» by B. Lepky and, in particular, the peculiarities of the structuring of the image of Tsar Pyotr Alekseyevich (1672–1725), known in historiography as Peter I, in comparison with his contemporaries' testimonies at the end of the 17th century – beginning of the 18th century about ethnic features, the psychotype of Muscovites, their customs, daily life and way of life. The correctness of the usage of the terms «Muscovite» and «Moscovia», which are used in the novel and which were widespread in Europe at that time, is substantiated. As can be seen in the article, the geocultural images of Muscovites are carriers of unjustified cruelty towards Ukrainian Cossacks and peasants, but at the same time they demonstrate slavish behavior in front of their masters. Muscovites are characterized by gluttony and a passion for alcohol; they widely use obscene vocabulary. The specified characterological traits are completely consistent with those depicted in the travel essays of foreign diplomats who visited the Tsardom of Muscovy in the second half of the 17th – the first decades of the 18th centuries. Similarly, the image of the Muscovite Tsar Pyotr Alekseyevich is historically reliable in the novel: a cruel, mentally unbalanced ruler with imperial ambitions. The novel conveys the characteristics of the Tsar's reception by Ukrainians, who see him as a ghoul and antichrist due to the cruelty and sadism of the latter. Popular opinion forms the image of the antichrist for Tsar Pyotr because of his contemptuous and blasphemous attitude towards Christianity, which he saw as exclusively a tool for the tsardom fundamentalization, and later the empire.

¹ Стаття підготовлено завдяки отриманому автором гранту the Remeza Family Research and Publications Grant від Канадського інституту українських студій Університету Альберти (Канада).

Keywords: *imago, Muscovite, the Tsardom of Muscovy, the Cossack Hetmanate, Tsar Pyotr Alekseyevich, the novel, geocultural perception.*

Постановка проблеми. Роман «Мотря» (1926), як відомо, є першим романом із пенталогії Б. Лепкого про Гетьмана Івана Мазепу, яка насправду є *opus magnum* у творчості письменника. І пенталогія загалом, і перший роман (за визначенням письменника, «історична повість») доволі часто ставали предметом розгляду літературознавців, які аналізували історичні підтексти у «Мотрі», жанрологічні особливості твору, втілення історіософської концепції автора тощо. Втім досі імагологічні аспекти роману «Мотря» розглядалися лише принагідно. Як видається, на часі розгляд цієї проблематики для чіткішого формування літературознавчого образу важливої та актуальної для сьогодення російсько-української війни прозової творчості Б. Лепкого [16; 17; 18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За влучним спостереженням одного з критиків, цикл «Мазепа» Б. Лепкого є авторським текстом людини, «абсолютно вільної від почуття «приналежності до східнослов'янських племен», тобто до Росії», та є блискучим «зображенням трагічних зусиль українського народу в прагненні великої мети, що набуло масштабів національної епопеї» [31, с. 201-202]. Як ми вже зазначили, літературознавці та літературні критики розглядали принагідно імагеми царя Пьотра, князя Меншикова та інших представників московитів – насамперед у контексті історичних і соціальних причин спроби Гетьмана Івана Мазепи звільнити Гетьманщину від московського протекторату. Найперше слід назвати працю «Ukraina a Rosja. Trylogia Bohdana Lepskiego», М. Здзеховського яка, ймовірно, є першою розвідкою, в якій автор, у контексті зображуваного у трилогії (на час написання – 1938 рік – незавершений останній роман «З-під Полтави до Бендер» ще не був виданий, тож дослідник визначив цикл творів про І. Мазепу як трилогію) цивілізаційного конфлікту між азійським Московським царством і європейською Гетьманщиною, критично розглядає і праці В. Липинського, Дм. Донцова та ін., звертаючись до проблемних моментів польсько-української історії, та зауважуючи історичну достовірність у зображенні московитів [31, с. 201–202].

У роботах українських дослідників за останні три десятиліття також принагідно розглядаються художні образи московитів у творах Б. Лепкого, насамперед їхнього царя Пьотра: зокрема у працях В. Соколової [14], Т. Литвиненко [7], О. Тарасової [15], Ю. Чури [19]. В деяких останніх дослідженнях звернено особливу увагу на імаго московитів у романі «Мотря» Б. Лепкого. Зокрема, це публіцистичні статті О. Ісаюк «Мотря: обов'язок проти почуттів» [2], «Росіяни Богдана Лепкого: невдала гра у Європу» [3], в останній з яких авторка акцентує увагу на викриванні письменником сутності псевдоевропейського «реформаторства» в діях російського царя та його почту.

Метою статті є аналіз імаго московитів і, окремо, особливостей структурування імаго царя Московського царства Пьотра Алексеевича (1672–1725) у романі «Мотря» Б. Лепкого в компаративному зіставленні зі свідченнями сучасників кінця XVII – початку XVIII ст. про етнічні особливості, психотип московитів, їхні звичаї, побут і спосіб життя.

Виклад основного матеріалу. Терміни «московит» і «Московія». На час описаних у романі подій, московський цар Пьотр ще не провів реформи, які б дозволили утворити хоча б зовнішню подобу імперії через мавпування відповідних могутніх державних інституцій на зразок західноєвропейської Священної Римської імперії чи загалом державного устрою тогочасних Голландської Республіки чи Королівства Англії. Відтак до 1721 року, до відповідного перейменування на так звану «Всеросійську імперію», у зв'язку з прийняттям царем Пьотром титулу «Отца Отечества, Императора Всероссийского» широко побутує латинізований термін на позначення мешканців Московської держави – московити.

Показовим прикладом тут можуть слугувати тогочасні мапи. Навіть і після проголошення імперії провідні європейські картографи та видавці мап ще довго вказували назву цієї держави саме як Московія. Тут найперше можна навести приклад відомого британського картографа Германа Мола (Herman Moll). На мапі «Russia or Moscovy with its Acquisitions & c. in Sweden agreeable to Modern History» («Росія чи Московія з її набутими територіями та ін. у Швеції, відповідно до сучасної історії») 1728 року Г. Молл навіть не використовує пропагандистську самоназву Російська імперія й вважає за потрібне подати звичну для всіх на той час назву східної країни. Прикметно, що Україну (на мапі транслітеровано як «Urkrain») картограф бачить поділеною між Польщею та Московією [26]. На мапі іншого відомого німецького видавця Матеуса Зойтера (Matthäus Seutter) «Imperii Moscovitici pars Australis in lucem edita per Guilielmum de L'Isle...» («Південна частина імперії московитів, укладена Гійомом де Лілем...») 1730 року новостворену державу названо імперією московитів [30]. Частину України на цій мапі названо «Ucrania Regio Cossaccorum» («Україна, козацька земля»), втім, окремо виокремлено «Dikia Pole...». На мапі 1746 року французького картографа Жоржа Луї Ле Ружа (Georges-Louis Le Rouge) Російська імперія, що існує вже чверть століття, представлена за «старою» традиційною назвою «La Moscovie» («Московія») [25].

Імаго московіта. Геокультурні імаго московитів сконструйовані в романі Б. Лепкого як такі, що протиставляють себе українцям і є носіями невинуватної жорстокості та зла, але водночас демонструють рабську та безвольну поведінку перед своїми володарями. Спробуємо дати відповідь на питання, наскільки образи московитів і їхнього царя є декораційними. Для цього зіставимо семантику цих образів із тогочасними свідченнями

зарубіжних мандрівників, які на власні очі побачили звичаї Московії та її жителів.

Так, на початку роману Б. Лепкого зображено як Гетьман Іван Мазепа вимушено йде на компроміс і дозволяє жорстко визискувати працю українців московітами під час будівництва чергової забаганки Пьотра – київської фортеці. Гетьман тішить себе думкою, що буде правильно не йти на конфлікт з московітами наразі, щоб мати змогу визволити Україну пізніше. Однак випадок руйнує його позірну терплячість: один із старшин-московітів вириває ніздрі українському парубкові, який намагався утекти від рабської праці та знущань. Московіт поводить з Гетьманом із погордою, упевнений у своїй безкарності, адже у нього є один пан – цар Пьотр: «Москаль хвилину дивився тупим поглядом, ніби шукав і на ті слова якоїсь відповіді, нараз повернувся і, навіть не віддавши честі, хотів іти на своє місце [...] Москаль став, злобно дивився на гетьмана і мовчав. Був опозорений перед людьми, не знав, чого від нього хочуть, привик до того, що чим більше жорстокість, тим більша нагорода за вірну службу» [6, с. 52].

Також специфічним є і вибір обценної лексики для повсякденного мовлення московітами, що цілком відрізняється від лексики простонародної мови українців, і тому одразу ідентифікується одним із персонажів роману, Чуйкевичем: «Між людськими голосами, як грудки між горохом на решеті, попадалася груба московська лайка в батька і маму, в Бога і чорта, отся безтяменна лайка, котрою лаються москалі без ніякої причини, прямо «для развлеченія» [6, с. 68–69]. Німецький мандрівник і дипломат Адам Олеаріус (Ольшлегель) XVII ст. написав свого часу докладні подорожні нариси, де описує звичаї московітів, з якими йому довелося зіткнутися під час мандрівки до Персії. А. Олеаріус із жахом зауважує, що в жодній країні він не бачив такого широкого надуживання нецензурних слів; до того ж у московітів, за спостереженням мандрівника, це є звичною справою так спілкуватися з дитинства: як батьків із дітьми, так і дітей із батьками [28, р. 80].

Царські рейтарі в Україні поводяться не як союзницькі військовики, а як бандити, які полюють на здобич, не гребуючи вбивствами: «Цар був скупий, вимагав від людей тяжкої служби, а на утримання війська жалувал грошей. Його люди, як голодні пси, снувалися кругом своїх постів і грабували народ. Як попали в село, в якому були не лиш жінки, діти й діди, але й способні до оборони мужчини, та ще з ручницями, то зчіплювалися з селянами, і приходило до кривавої розправи, у якій не обходилося без ран і без трупів.» [6, с. 52]. Помічник Мазепа, гетьманський канцелярист Іван Чуйкевич (прототип історичної особи козака Семена Чуйкевича) рятує зі своїм невеликим загonom від подібного нападу «царських осіб» одне із лівобережних сіл. Козаки рятують селянок від згвалтування та лютої смерті, й один із людей Чуйкевича після сутички зауважує характерологічну рису царських солдатів: «Боязкі оці ратні люди [...] такі боязкі, як тхорі. Вони тільки на писок моцні, страх, як лаються, з вереском кидаються в бій, але при першому ударі, як не податися їм, то тікають куди очі світять. Егеж! Ви бачили, як оці тікали?» [6, с. 72]. Австрійський дипломат Йоган-Георг Корб у «*Diarium itineris in Moscoviam Perillustris*» («Щоденник подорожі до Московії») 1700 року «підтверджує» це спостереження, де зауважує, що московіти «...хоробрі тільки поки не бачать, що їхні товариші падають від ворожої зброї; нападають швидко, але так само швидко вдаються до втечі. Коли помітять, що їхні товариші не дуже вдало б'ються, що ворог їх долає, вбиває, вони вже від цього втрачають будь-яку бадьорість. Воїни ці настільки падають духом, що від переляку, ніби мертві, кидають зброю...» [5, с. 292–293]. Утім, у романі не раз підкреслено, що московіти поводяться з беззбройним населенням наче з рабами: «Московські люди допускалися насильств і гвалтів і прямо доводили народ до розпуки.» [6, с. 155]. Дослідниця О. Ісаюк спостерегла, що описувані напади «царських людей» на українські села паралелізують із нападами більшовицьких окупантів під час радянсько-української війни 1917–1921 рр. [3]. Це спостереження можна екстраполювати і на час написання цієї статті – сьогодення російсько-української війни. Мародерство та жорстокість є невід'ємними рисами російської окупаційної армії: за свідченнями багатьох очевидців, загарбники силою відбирали та відбирають у цивільного населення все – від худоби та побутових речей до транспорту та грошей [23].

Утім, як зауважує Б. Лепкий, українці, окрім нелюдської жорстокості, спостерегли ще чимало характерологічних рис московітів, як от, зажерливість і пристрасть до алкоголю, які висміювали у своїх різдвях вертепах: «На сцену вийшов салдат. Хвалився, кілько то він хохлушок розкохав і кілько хохлів послав чортові в зуби, признавався, що понад усі житейські блага любить горівку й жарене порося. За кожним словом кляв і спльовував крізь зуби. Нахвалившись, добув із штанів плящину і пив-пив, поки не повалився. Лежить, надбігає кабан і штовхає його: «рох-рох-рох». Рот йому лиже.» [6, с. 408]. Ймовірно, тогочасні українці були вражені любов'ю московітів до зловживання алкоголем і їжею, до розпусти. Свого часу цим був приголомшений курляндський дипломат Якоб Ройтенфельс, який у своїх подорожніх записах про мешканців Московського царства зазначав, що «у їжі вони вкрай нестримані, жадібно накидаються на неї, а в чуттєвих насолодах і пияцтві можуть позмагатися з ким завгодно» [11, с. 280].

Окремо в романі Б. Лепкого згадано яких саме кривд зазнали козаки з часу Березневих статей 1654 року під час участі в тих чи інших військових кампаніях московського царя упродовж Великої Північної війни. Особливо обурює козаків те, що московіти постійно знущалися над ними, не вважаючи за військових спільників, достойних поваги та гречного ставлення [6, с. 199], або ж катуючи та вбиваючи за найменшу провину, зневажаючи навіть козацьку старшину [6, с. 202]. Тож глибокого символізму набуває намальована в кімнаті генерального судді Кочубея картина, на якій кремезного козака на коні веде піший москаль у лаптях на аркані, що ніби

втілює становище козаків у Гетьманській Україні початку XVIII ст. [6, с. 114]. Загалом козаки в романі не перебільшують ступінь кривд, отриманих від московитів, як на території Гетьманщини, так і у спільних військових походах. Спираючись на архівні матеріали, ще історик історії українського козацтва Дм. Яворницький зазначав, що «на початку 1702 року повернулися з Лівонського походу в українські міста гетьманські полки й на весь голос заявили там, як погано й презирливо ставилися до них російські війська, як вони відбирали в них здобуті на війні трофеї, били, топили у воді» [22, с. 204]. Вірогідно, цитована праця «Історія запорізьких козаків» Дм. Яворницького, яка вперше була опублікована російською мовою в 1892–1897 рр. була одним із серед основних складників лектури Б. Лепкого.

Імаго царя Пьотра. У романі «Мотря» неодноразово демонструється абсолютно відмінний від українського, специфічно жорстокий, стиль управління тогочасного царя московитів, який вимагає виключної покори від своїх підданців. На першій сторінці роману під час опису гостини у Гетьмана Мазепи продемонстровано кумедний прояв боязні перед своїм володарем одного з лакеїв царя, що є цілком невідомим для козацької старшини, але типовим для московитів: «Цар порозпинав свій генеральський каптан так, що тільки лента від Первозванного Андрея не пускала наверх сорочки. Але й це не багато помагало. Йому подавали одну хустину за другою до втирання лиця, і він їх мокрими відкидав поза себе, де стояло двох, мов струна витягнутих, лакеїв. Остання одному з них попала просто на голову, і лакей так і стояв з нею, не сміючи скинути з себе високоцінної реліквії» [6, с. 5]. Цікаво, що цар намагається продемонструвати свою відмінність од підданих і водночас вказує на те, що українські козаки не бажають інкорпорації до московства: то він гнівно називає слуг «азіатами», нібито соромлячись ними перед «європейськими» козаками [6, с. 8], то скаржиться Мазепі на те, що козацька старшина гордує розмовляти «руською мовою», віддаючи перевагу «домішуванню» у власне мовлення польських і латинських слів [6, с. 8] (через відсутність будь-якої освіти таке не міг собі дозволити, наприклад, фаворит царя, друга людина у царстві, неписьменний князь Александр Меншіков). Утім, відчуваючи брак виховання, цар ладний «наслідувати» відомих європейських володарів, прикриваючи перед козацькою старшиною свої дикунські звички легендами: «Але виделок ні ножа не вживав, м'ясо пальцями дер – казав, що так і Генріх VIII робив.» [6, с. 9].

Те, що Пётр свідомий того, що представляє державу азійського типу, не є перебільшенням. Геокультурне сприйняття царя московитів українцями перебуває в полі перцепції його українською спільнотою – як козацьким товариством і церковним кліром, так і іншими нижчими соціальними групами – як надзвичайно жорстокого «восточного царя», який представляє цілком відмінні культурні, мовні та соціальні реалії, що є антагоністичними до загальноприйнятих людських правил поведінки.

Б. Лепкий дотримується достовірних деталей в описі царя московитів. Зокрема, опис тремору Пьотра («Від тремору та від горяча понабігали йому жили на висках і на великих мозолистих руках, високе чоло морщилося, а бистрі очі вискакували з лоба й бігали направо й наліво. Цар кивав нервово головою, жмутки буйного волосся тряслися, і він подобав тоді на льва, що шукає жертви, щоб кинутися на неї.» [6, с. 7–8]) дуже подібний до опису молодого царя московитів у подорожніх спогадах французького дипломата Фуа де ла Ньовілля “*Relation curieuse de la Moscovie*” («Цікаві та нові відомості про Московію») (1699): “His eyes are big but so wild that he is pitiful to look at. His head shakes continually” [27, р. 59]. Власне, в одному з епізодів роману Ірод із різдвяного вертепу нагадав Генеральному Осавулі А. Войнаровському Пьотра, бо актор, що грав ще одного «восточного царя», був «височезний, з вибалушеними очима, нервово крутить головою, мало корона з неї не злетить» [6, с. 406]. Про ці ж неусвідомлені конвульсії царя, особливо під час гніву або за обіднім столом, писав данський посол Юст Юль: «Обличчя його було надзвичайно бліде, перекошене і потворне. Він робив страшні гримаси та рухи – головою, ротом, руками, плечима, кистями рук і ступнями» [21, с. 302].

Б. Лепкий прослідковує загальновідомі епізоди, які вказують на патологічну жорстокість московітського царя. У романі козацька старшина часто обговорює союзницькі перспективи заради збереження державницьких завоювань Гетьманщини та українського народу зокрема. В одній із розмов полковник Іван Іскра, опонент Мазепи, почав говорити по те, що козаки мають бути поруч з царем, бо той, мовляв, є оборонцем православної віри від лютеран і єзуїтів. Йому заперечує інший полковник, Данило Апостол, який слушно вважає Пьотра ворогом християнства: як приклад, він наводить катування та жорстоке убивство ченців Полоцького монастиря Чину святого Василя Великого. Полковник Апостол аргументує свою позицію тим, що не може вважатися справжнім християнином той, хто у жадливий спосіб зневажає іншу віру і замордовує вірян іншої церкви попри всі розбіжності, адже Бог один [6, с. 152]. Як зауважують сучасні історики, закатовані ченці були вбиті царем і його свитою саме за їхню віру. Б. Лепкий тут дотримується версії подій, представленої у “*Relazione dello stato cose di Moscovia umiliata nel 1707 a sua Santita da un missionario di Mosco*” («Доповідь про стан справ у Московії, з пошануванням представленої в 1707 р. Його Святості московським місіонером»), згідно якої цар катує та убиває ченців у нападі люті після того, як випадково дізнався, що перед ним ченці Руської унійної церкви [10, с. 80]. Відомий французький дослідник російського тоталітаризму А. Безансон наголошує, що деспотизм царя, а згодом самопроголошеного імператора, не був чимось незвичним для московитів чи для кривавої історії держави московитів, а за рівнем жорстокості учений порівнює Пьотра з советським тираном Й. Сталінін [1, с. 40]. Убиваючи ні в чому невинних ченців, Пётр напевне «захищає» не православну віру, а «єдінство» держави, у якій він і государ і патріарх. Доволі нікчемною виглядає подальша гра Пьотра у просвіченого європейського

володаря, який розкаюється у своїх злочинах, пояснюючи їх алкогольним угаром, та який обіцяє побудувати в Москві монастир для капуцинів і три католицькі колегіуми в якості компенсації [10, с. 81].

У романі неодноразово зауважується те, як формуються уявлення українських селян, козаків, кліру про московітського царя: через жорстокість і садизм останнього ті вбачають у ньому упиря й антихриста, який прийшов як кара на межі століть: так, відповідні паралелі проводить полковник Дмитро Зеленський, вражений несамовитістю та навіженістю царя, та намагається знайти відповідне пояснення («Мабуть, навіть така книжка є, що в ній Петро змальований як антихрист. Сидить у зеленім мундирі з червоними відворотами й мідяними гудзиками, в різкатім капелюсі і зі шпагою. Я не бачив, – говорять. Та ще розказують, немов то він і зовсім не цар, а самозванець, якийсь опир Гришки Отреп'єва. Німець з Кукуївської слободи чи щось таке» [6, с. 25]).

Схоже пояснення наводить і матір Мазепи, ігумена Вознесенського Печерського монастиря Марія Магдалина, яка намагається підтримати сина: «Може, це й справді Господь антихриста післав, щоб випробовувати нас, грішних, і хто протерпить до кінця, спасен будет. Він, кажуть, віру нашу святу в поругу подає, як який Навуходоносор з чаш святих горілку п'є, в ризах церковних гуляє, народ християнський катує, — терпи!» [6, с. 52]. Слід зауважити, що цар Пётр цілковито відповідав характеристиці гонителя християн і богохульника, яку йому дає Марія Магдалина. Тут мова йде про одну із тривалих «забав» царя, що той не полишав аж до самої смерті в 1725 році – так званий «Найжартівливіший, усе́п'яніший і найбожевільніший собор». «Собор» був не просто товариством п'яниць і ненажер, яке складалося з близького оточення царя, а потім – імператора, а «структурованою» антицерковною організацією, яка висміювало тогочасну Греко-Російську церкву, ретельно пародіюючи її обрядові дієства та ієрархію, а також частково Католицьку церкву. Зокрема, у «соборі» були свої «диякони», «архидиякони», «попи», «архієреї» тощо, які мали свої нецензурні прізвиська (включно з «протодияконом» Пётром, прізвисько якого тут не можемо навести повністю з етичних міркувань – Пахом-пихайх...й), що в свою чергу висміювали чернечі імена. Як зауважував В. Ключевський, Пётр сам уклав детальний статут для своєї пияцької організації, де було визначено до найменших подробиць «чини обрання і поставлення папи і рукоположення на різні ступені п'яної ієрархії» [4, с. 33-34]. Як не намагалися раціонально пояснити розгульну поведінку царя з його любов'ю до п'яних оргій (на яких пародіювалося все і не існувало жодних табу – можна згадати і персональну скриню царя з горілкою та вином, виконану в формі церковного Євангелія, чи блазеньські примусові шлюби, які урочисто проводили в соборах) сучасники, зокрема й іноземні послы, а також і пізніше відомі дослідники постаті Пётра, слід констатувати 30-річну патологічну пристрасть «протодиякона» Пахома до «засідань» братства, яке навряд чи можна назвати типовим інтелектуальним товариством, де просто полюбляли випити та обговорити державницькі, мистецькі чи наукові проблеми.

Вище згадуваний австрійський дипломат Й.-Г. Корб з подивом писав про «засідання» «собору» в Москві: «Така кумпанія (разом з царем) у кілька сот людей з величезним ревом робить «нальоти» на дома купців, князів та інш. достойників, де як худоба жере і понад міру п'є, причім більшість допивається до хоріб і навіть до смерті». Московити у столиці царства для зручності запровадили звичай перед приходом учасників «собору» стелити підлогу палат соломою, щоб після «гостей» можна було б одразу замести за ними, як за худобою у стайні [13, с. 143-144]. Учасники цього товариства «неанонімних» служителів Бахуса в майбутньому будуть навіть засновниками російських дворянських родів – як, скажімо, дяк Нікіта Зотов, вчитель Пётра, який навіть отримав графський титул. І подальше скасування так званої «Патріархії» Греко-Російської церкви московитів у 1721 р. і запровадження натомість Духовної колегії, а пізніше Найсвятійшого правлячого синоду, як своєрідного державного агентства по управлінню багатими церковними активами і пасивами, що відбулося у абсолютно авторитарний спосіб, цілком суголосні антихристиянській позиції Пётра. Як відомо, фактичним і юридичним главою узурпованої державою церкви цар московитів «нічтоже сумняся» успішно проголосив самого себе, переконуючи, що так, мовляв, було в давні часи, і він лиш відновлює «волю Бога» [9, с. 106]. Але, як відомо, у 1945 році, тиран Й. Сталін відроджує заново створений ним патріархат нової Рускої Православної Церкви [8, с. 56], яка стає відродженням проєктом Пётра, адже з цього моменту й до сьогодні служить тоталітарній державі – спершу СРСР, потім рф – і контролюється її владою.

Один із фрагментарних персонажів у романі Б. Лепкого, анонімний мандрівний чернець на подвір'ї канцелярії судді Кочубея запально розповідає про те, що московський цап поширює лютеранську віру, «черців богугодних і черниць побожних зі скитів і монастирів проганяє, відставних салдатів каже в черці постригати» [6, с. 109]. Автор тут не перебільшує чи викривляє релігійні уподобання Пётра, адже, як зауважує сучасна дослідниця канонічного права Т. Шмарьова, Пётр «був прихильником і самої Європи, і ідей Лютера. Тому й синодальна реформа була проведена в дусі реалізації ідей протестантизму та мала наслідком реалізацію європейського бачення взаємовідносин церкви і держави» [20, с. 97]. Тут слід зазначити, що «європейське бачення» Пётра проблеми реформи церкви не було зрозумілим його сучасникам, які це потрактували не як потрібні чи слушні зміни, а як ознаки настання кінця світу, де Пётр є справжнім дияволом і чортом [6, с. 110].

Показовим у романі є те, що окремі козаки наївно сприймають Пётра як такого собі адепта протокомунізму, котрий хоче зрівняти у правах бояр і простолюди, який лише «хоче, щоб панів не було, тільки люди, усі рівні» [6, с. 196]. Якщо порівняємо це помилкове судження із позицією навіть російських імперських істориків, то зауважимо, що завдяки Пётру постає нова структурована спільнота – дворянство або шляхетство, яке було

цілком відсталим у культурному чи моральному аспектах. Окрім того, дворяни, які мали б за задумом Пьотра бути новою могутньою військовою силою, на ділі були з точки зору мілітарного мистецтва доволі жалюгідними, бо тяжіли не до оборони чи розширення меж царства свого суверена, а до тих переваг, які міг їм дати столичний двір [4, с. 62–63]. Тож Пьотр був виключно будівничим тоталітарної імперії, яка спиралася на спільноту, що була привілейованою по відношенню до інших, та на яку спиралася царська, й пізніше імператорська влада, аж до Жовтневого перевороту 1917 року. Окрім цього, за спостереженням іноземних дипломатів, цар насправді успішно вибудовував собі образ государя, який є охоронцем прав кожного зі своїх підданих, водночас дозволяючи одному зі своїх «братів» по «Собору», князю Александру Меншикову, грабувати і відбирати майно у московитів і іноземців, очевидно маючи з цього неабиякий зиск [21, с. 315–317].

Окремо зупинимось на передумовах формування імагеми «Антихрист» у зв'язку з постаттю царя Пьотра. Тут слід сказати, що Пьотр для кліру Греко-Російської церкви московитів виступав продовжувачем реформ патріарха Никона 1653–1666 рр., які призвели до відомого супротиву та появи старообрядних общин. Тож власне старообрядці, яких їхні владні опоненти нещадно винищували, широко поширювали чутки про те, що Антихрист в особі Пьотра вже прийшов на землю та ставить свої диявольські відмітки на монетах, марках, паспортах [29, р. 73]. Також, за спостереженням відомого дослідника старообрядних спільнот Р. О. Крамні, останньою «краплею» беззаперечного доказу диявольської природи тоді вже імператора Пьотра Первого став відомий указ 1722 року про те, що, якщо на сповіді стало відомо, що сповідник скоїв державний злочин або причетний до бунту і злого умислу супроти життя государя та його родини, то священник мав під страхом страти донести про зміст сповіді та особу сповідника відповідному органу світської влади [24, р. 63]. Зрозуміло, що такий контроль над церквою був спрямований лише для убезпечення влади тирана від потенційних загроз, який сам свого часу здобув скіпетр у боротьбі із сестрою-регентом Соф'єю Алексєєвною. Подібно до московітських старообрядців, у розмовах українських священників Белгородського повіту серед ознак того, що Пьотр є антихристом, називали як високі податки, так і той історичний факт, що той був народжений не від першого, а від другого шлюбу попереднього царя Алексея Михайловича [4, с. 204–205].

Висновки. У 1936 р. літературний критик М. Рудницький доволі безапеляційно розкритикував цикл творів Б. Лепкого про Гетьмана Івана Мазепу. На його думку Б. Лепкий не відтворив історичного тла, не знає епохи чи місцевостей. Як метафорично зазначив критик, читач не відчуває степового подиху, не бачить епічних батальних сцен [12, с. 204–205]. Проте, як бачимо, таке враження критика було суб'єктивним і не може стосуватися всіх рівнів тексту: Б. Лепкий доволі точно відтворює епоху Гетьманщини першого десятиліття XVIII ст. на щаблі взаємин українців і московитів, не вдаючись до стереотипів чи упереджених оціночних суджень. Це підтверджується зіставленням свідчень тогочасних дипломатів із семантикою імагем московитів і їхнього царя Пьотра у романі, останні з яких типологічно схожі на відповідні збірні психотипи сьогочасних московітських окупантів в Україні.

З огляду на вимоги жанру статті, ми тут обрали для аналізу лише перший роман із пенталогії Б. Лепкого, утім, наступні романи також надаються до відповідного імагологічного аналізу, який ще не проводився літературознавцями, що й окреслює перспективу подальших досліджень.

Література

1. Безансон А. Свята Русь. Київ : ТОВ «Видавництво «Кліо»», 2017. 112 с.
2. Ісаюк О. «Мотря»: обов'язок проти почуттів. 30.10.2021. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/108426> (дата звернення: 19.07.2024).
3. Ісаюк О. Росіяни Богдана Лепкого: невдала гра у Європу. 19.08.2022. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/112872> (дата звернення: 19.07.2024).
4. Ключевський В., проф. Курс російської історії. Частина IV. Київ : Радянська школа, 1940. 324 с.
5. Корб Й.-Г., австрійський дипломат. Щоденник подорожі до Московії. 1698–1699 рр. Збагнути Росію. Свідчення очевидців: від Геродота до Кюстіна. Упорядник: О. Палій. 2-ге вид. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2021. С. 289–301.
6. Лепкий Б.С. Мотря: Історична повість. Київ : Дніпро, 1992. 464 с.
7. Литвиненко Т. Історіософська концепція пенталогії Б. Лепкого «Мазепа» та її художня реалізація. Суми : Слобожанщина, 2001. 164 с.
8. Мос В.-Е. Культ Сталіна в Московському патріархаті: витоки та сьогодення. Сіверянський літопис. 2022. № 1. С. 49–57. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001349822> (дата звернення: 19.07.2024).
9. Петро І за оповіданнями А.К. Нартова. Хрестоматія з історії СРСР. Т. 2. Упор. С.С. Дмитрієв і М.В. Нечкіна. Переклад з 2-го рос. вид. випр. і доп. Київ : Радянська школа, 1951. С. 98–107.
10. Полацкія пакутнікі: Збор дакумантаў. Укладаньне й апрацоўка М. Баўтовіча. Полацак : Сафія, 2000. 86 с.
11. Рейтенфельс Я., курляндський дворянин Речі Посполитої, дипломат. Казання про Московію. 1670–1673 рр. Збагнути Росію. Свідчення очевидців: від Геродота до Кюстіна. Упорядник: О. Палій. 2-ге вид. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2021. С. 272–285.

12. Рудницький М. Від Мирного до Хвильового. Львів : [Накладом Вид. Стілки «Діло» у Львові], 1936. 440 с.
13. Січинський В. Чужинці про Україну. Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть. Київ : Довіра, 1992. 256 с.
14. Соколова В.В. Національно-патріотичне і загальнолюдське в історичному романі Б. Лепкого «Мазепа»: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 1997. 16 с.
15. Тарасова О.В. Еволюція художньої рецепції образу гетьмана Івана Мазепи в українській літературі XVII – XX століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя, 2002. 20 с.
16. Чик Д. Слово за шляхтою: рецепція концепції польсько-українського порозуміння В. Липинського у повісті «Крутіж» Б. Лепкого. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. [Редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 70. Том 2. С. 266–275.
17. Чик Д. Ч. Імагологічний дискурс «Казки мого життя» Б. Лепкого. Закарпатські філологічні студії. 2024. Вип. 33. Т. 1. С. 180–185.
18. Чик Д. Шляхта ностальгує: репрезентація ідеї повернення до українства сполонізованої аристократії в Галичині часів Другої Речі Посполитої у романі «Під тихий вечір: повість-казка» Б. Лепкого. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. [Редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. 2024. Вип. 73. Т. 3. С. 246–252.
19. Чура Ю.О. Інтерпретаційне поле дихотомії Мазепа/Петро І у німецькомовній мазепіані XIX століття і пенталогії Б. Лепкого «Мазепа». Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Філологічні науки. 2015. Вип. 7. С. 111–119.
20. Шмарьова Т.О. Правовий режим церковної власності Православної церкви за синодального періоду: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ : [б. в.], 2019. 268 с.
21. Юль Ю., данський посол в Московії. Записки данського посланця в Росії. 1711–1712 рр. Збагнуги Росію. Свідчення очевидців: від Геродота до Кюстіна. Упорядник: О. Палій. 2-ге вид. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА, 2021. С. 302–325.
22. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків. Пер. з рос., покажчики І.І. Сварника; Упоряд. іл. О.М. Апанович; Худож. Е.Є. Дацюк, В.М. Дозорець. Львів : Світ, 1990–1992. Том 3. 1992. 456 с.
23. Янковський О. «Мародерство – маркер армії РФ». Що окупанти вивозять з українського півдня? Радіо Свобода. Новини Приазов'я. 27 жовтня, 2022. 10:00. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-priazovya-maroderstvo-armiya-rosiyi/32102027.html> (дата звернення: 19.07.2024).
24. Crummey R.O. The Old Believers and the World of Antichrist: The Vyg Community and the Russian State, 1694–1855. Madison, Milwaukee and London: University of Wisconsin Press, 1970. 258 p.
25. Le Rouge G.L. La Moscovie [1746]. Rare Maps Site. Barry Lawrence Ruderman Antique Maps Inc. URL: <https://www.raremaps.com/gallery/detail/59683/la-moscovie-le-rouge>. Accessed July 2, 2024.
26. Moll H. Russia or Moscovy with its Acquisitions &c. in Sweden agreeable to Modern History [1728]. Rare Maps Site. Barry Lawrence Ruderman Antique Maps Inc. URL: <https://www.raremaps.com/gallery/detail/94710/russia-or-moscovy-with-its-acquisitions-c-in-sweden-agreeab-moll>. Accessed July 2, 2024.
27. Neuville de la F. A Curious and New Account of Muscovy in the Year 1689. University of London, School of Slavonic and East European Studies, 1994. 78 p.
28. [Olearius A.]. The voyages and travells of the ambassadors sent by Frederick, Duke of Holstein, to the Great Duke of Muscovy and the King of Persia begun in the year M.DC.XXXIII. and finish'd in M.DC.XXXIX : containing a compleat history of Muscovy, Tartary, Persia, and other adjacent countries : with several publick transactions reaching near the present times : in VII. books. Whereto are added the Travels of John Albert de Mandelslo (a gentleman belonging to the embassy) from Persia into the East-Indies ... in III. books ... / written originally by Adam Olearius, secretary to the embassy; faithfully rendered into English, by John Davies. London : Printed for John Starkey, and Thomas Basset, at the Mitre near Temple-Barr, and at the George near St. Dunstons Church in Fleet-Street, 1669. Early English Books Online [the digital collection]. University of Michigan Library Digital Collections. <https://name.umdl.umich.edu/A53322.0001.001>. Accessed July 2, 2024.
29. Ryan W. F. The Witchcraft Hysteria in Early Modern Europe: Was Russia an Exception? The Slavonic and East European Review, vol. 76, no. 1, 1998, pp. 49–84. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/4212558>. Accessed 29 June 2024.
30. Seutter M. Imperii Moscovitici pars Australis in lucem edita... Rare Maps Site [1730]. Barry Lawrence Ruderman Antique Maps Inc. URL: <https://www.raremaps.com/gallery/detail/62690/imperii-moscovitici-pars-australis-in-lucem-edita-seutter> Accessed July 2, 2024.
31. Zdziechowski M. Ukraina a Rosja. Trylogia Bohdana Lepskiego. Zdziechowski M. Widmo przyszłości:

szkice historyczno-publicystyczne. Wilno : Drukarnia artystyczna «Grafika», 1939. S. 195–226.

References

1. Bezanson A. Sviata Rus. Kyiv : TOV «Vydavnytstvo «Klio»», 2017. 112 s.
2. Isaiuk O. «Motria»: oboviazok proty pochuttiv. 30.10.2021. Zbruch. URL: <https://zbruc.eu/node/108426> (Accessed: 19.07.2024).
3. Isaiuk O. Rosiiany Bohdana Lepkoho: nevdala hra u Yevropu. 19.08.2022. Zbruch. URL: <https://zbruc.eu/node/112872> (Accessed: 19.07.2024).
4. Kliuchevskiy V., prof. Kurs rosiiskoi istorii. Chastyna IV. Kyiv : Radianska shkola, 1940. 324 s.
5. Korb Y.-H., avstriiskiy dyplommat. Shchodennyk podorozhi do Moskovii. 1698-1699 rr. Zbahunty Rosiiu. Svidchennia ochevydtsiv: vid Herodota do Kiustina. Uporiadnyk: O. Palii. 2-he vyd. Kyiv : A-BA-BA-HA-LA-MA-HA, 2021. S. 289–301.
6. Lepkyi B.S. Motria: Istorychna povist. Kyiv : Dnipro, 1992. 464 s.
7. Lytvynenko T. Istoriiosofska kontseptsiiia pentahohii B. Lepkoho «Mazepa» ta yii khudozhnia realizatsiia. Sumy : Slobozhanshchyna, 2001. 164 s.
8. Mos V.-E. Kult Stalina v Moskovskomu patriarkhati: vytochyky ta sohodennia. Siverianskyi litopys. 2022. № 1. S. 49–57. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001349822> (Accessed: 19.07.2024).
9. Petro I za opovidanniamy A.K. Nartova. Khrestomatiia z istorii SRSR. T. 2. Upor. S.S. Dmytriiev i M.V. Niechkina. Pereklad z 2-ho ros. vyd. vypr. i dop. Kyiv : Radianska shkola, 1951. S. 98–107.
10. Polatskiiia pakutniki: Zbor dakumantav. Ukladanne y apratsoyka M. Bavtovicha. Polatsak : Safiia, 2000. 86 s.
11. Reitenfels Ya., kurliandskyi dvorianyn Rechi Pospolytoi, dyplommat. Kazannia pro Moskoviiu. 1670–1673 rr. Zbahunty Rosiiu. Svidchennia ochevydtsiv: vid Herodota do Kiustina. Uporiadnyk: O. Palii. 2-he vyd. Kyiv : A-BA-BA-HA-LA-MA-HA, 2021. S. 272–285.
12. Rudnytskyi M. Vid Myrnoho do Khvylovoho. Lviv : [Nakladom Vyd. Spilky «Dilo» u Lvovi], 1936. 440 c.
13. Sichynskyi V. Chuzhyntsi pro Ukrainu. Vybir z opysiv podorozhei po Ukraini ta inshykh pysan chuzhyntsiiv pro Ukrainu za desiat stolit. Kyiv : Dovira, 1992. 256 s.
14. Sokolova V.V. Natsionalno-patriotychne i zahalnoliudske v istorychnomu romani B. Lepkoho «Mazepa»: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. Odesa, 1997. 16 s.
15. Tarasova O.V. Evoliutsiia khudozhnoi retseptsii obrazu hetmana Ivana Mazepy v ukrainskii literaturi XVII–XX stolittia: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. Zaporizhzhia, 2002. 20 s.
16. Chyk D. Slovo za shliakhtoiu: retseptsiiia kontseptsii polsko-ukrainskoho porozuminnia V. Lypynskoho u povisti «Krutizh» B. Lepkoho. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. [Redaktery-uporiadnyky M. Pantiuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomria]. Drohobych: Vydavnychy dim «Helvetyka», 2023. Vyp. 70. Tom 2. S. 266–275.
17. Chyk D. Ch. Imaholohichniy dyskurs «Kazky moioho zhyttia» B. Lepkoho. Zakarpatski filolohichni studii. 2024. Vyp. 33. T. 1. S. 180–185.
18. Chyk D. Shliakhta nostalgii: reprezentatsiia idei povernennia do ukrainstva spolonizovanoi arystokratii v Halychyni chasiv Druhoi Rechi Pospolytoi u romani «Pid tykhyi vechir: povist-kazka» B. Lepkoho. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. [Redaktery-uporiadnyky M. Pantiuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomria]. 2024. Vyp. 73. T. 3. S. 246–252.
19. Chura Yu.O. Interpretatsiine pole dykhotomii Mazepa/Petro I u nimetskomovni mazeliani KhIKh stolittia i pentahohii B. Lepkoho «Mazepa». Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Ser.: Filolohichni nauky. 2015. Vyp. 7. S. 111–119.
20. Shmarova T.O. Pravovy rezhyt tserkovnoi vlasnosti Pravoslavnoi tserkvy za synodalnoho periodu : dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata yurydychnykh nauk. Kyiv : [b. v.], 2019. 268 s.
21. Yul Yu., danskyi posol v Moskovii. Zapysky danskoho poslantsia v Rosii. 1711–1712 rr. Zbahunty Rosiiu. Svidchennia ochevydtsiv: vid Herodota do Kiustina. Uporiadnyk: O. Palii. 2-he vyd. Kyiv : A-BA-BA-HA-LA-MA-HA, 2021. S. 302–325.
22. Yavornytskyi D.I. Istoriia zaporizkykh kozakiv. Per. z ros., pokazhchyky I.I. Svarnyka; Uporiad, il. O.M. Apanovych; Khudozh. E.Ie. Datsiuk, V.M. Dozorets. Lviv : Svit, 1990–1992. Tom 3. 1992. 456 s.
23. Yankovskyi O. «Maroderstvo – marker armii RF». Shcho okupanty vyvoziat z ukrainskoho pivdnia? Radio Svoboda. Novyny Pryazovia. 27 zhovtnia, 2022. 10:00. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-maroderstvo-armiya-rosiyy/32102027.html> (Accessed: 19.07.2024).
24. Crummey R.O. The Old Believers and the World of Antichrist: The Vyg Community and the Russian State, 1694–1855. Madison, Milwaukee and London: University of Wisconsin Press, 1970. 258 p.
25. Foy De H.L. A Curious and New Account of Muscovy in the Year 1689. University of London, School of Slavonic and East European Studies, 1994. 78 p.

26. Le Rouge G.L. *La Moscovie* [1746]. Rare Maps Site. Barry Lawrence Ruderman Antique Maps Inc. URL: <https://www.raremaps.com/gallery/detail/59683/la-moscovie-le-rouge>. Accessed July 2, 2024.

27. Moll H. *Russia or Moscovy with its Acquisitions &c. in Sweden agreeable to Modern History* [1728]. Rare Maps Site. Barry Lawrence Ruderman Antique Maps Inc. URL: <https://www.raremaps.com/gallery/detail/94710/russia-or-moscovy-with-its-acquisitions-c-in-sweden-agreeab-moll>. Accessed July 2, 2024.

28. [Olearius A.]. *The voyages and travells of the ambassadors sent by Frederick, Duke of Holstein, to the Great Duke of Muscovy and the King of Persia begun in the year M.DC.XXXIII. and finish'd in M.DC.XXXIX : containing a compleat history of Muscovy, Tartary, Persia, and other adjacent countries : with several publick transactions reaching near the present times : in VII. books. Whereto are added the Travels of John Albert de Mandelslo (a gentleman belonging to the embassy) from Persia into the East-Indies ... in III. books ... / written originally by Adam Olearius, secretary to the embassy; faithfully rendered into English, by John Davies. London : Printed for John Starkey, and Thomas Basset, at the Mitre near Temple-Barr, and at the George near St. Dunstons Church in Fleet-Street, 1669. Early English Books Online [the digital collection]. University of Michigan Library Digital Collections. <https://name.umdl.umich.edu/A53322.0001.001>. Accessed July 2, 2024.*

29. Ryan W. F. *The Witchcraft Hysteria in Early Modern Europe: Was Russia an Exception?* *The Slavonic and East European Review*, vol. 76, no. 1, 1998, pp. 49–84. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/4212558>. Accessed 29 June 2024.

30. Seutter M. *Imperii Moscovitici pars Australis in lucem edita...* Rare Maps Site [1730]. Barry Lawrence Ruderman Antique Maps Inc. URL: <https://www.raremaps.com/gallery/detail/62690/imperii-moscovitici-pars-australis-in-lucem-edita-seutter>. Accessed July 2, 2024.

31. Zdziechowski M. *Ukraina a Rosja. Trylogia Bohdana Lepskiego. Zdziechowski M. Widmo przyszłości: szkice historyczno-publicystyczne. Wilno : Drukarnia artystyczna «Grafika», 1939. S. 195–226.*

УДК 811.161.2'367
DOI: 10.60022/2(2)-6MHD

Похилюк Олена Миколаївна

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української філології,
Комунальний заклад вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж», Україна

Pokhyliuk Olena

Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Philology,
Communal Higher Education Institution «Vinnytsia Humanities Pedagogical College», Ukraine

ORCID: 0000-0003-2786-4055

Касіяненко Ольга Миколаївна

старший викладач кафедри української філології,
Комунальний заклад вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж», Україна

Kasiianenko Olha

Senior Lecturer at the Department of Philology,
Communal Higher Education Institution «Vinnytsia Humanities Pedagogical College», Ukraine

ORCID: 0009-0005-9077-6850

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ МИХАЙЛА КАМЕНЮКА

Анотація. Досліджуючи синтаксичну структуру поезії, ми можемо зрозуміти й охарактеризувати сучасний рівень мовної думки, а також спосіб, у який її використовують різні письменники. Пропоноване лінгвістичне дослідження дасть корисну інформацію для аналізу синтаксичних явищ у мовній дійсності. Предметом нашого аналізу стали односкладні речення в художньому дискурсі Михайла Каменюка. Матеріалом для дослідження послужила його книга поезій «Пісні ніжного волоцюги» (2010 р.).

Дослідження має на меті виявити й охарактеризувати специфіку функціонування в поетичному дискурсі Михайла Каменюка односкладних синтаксичних конструкцій, встановити конкретні прийоми організації художньої образності на синтаксичному рівні, дібрати ілюстративний матеріал, який би розкривав мовну манеру письма поета. Під час дослідження застосовувалися такі методи, як описовий, порівняння, контент-аналіз, структурний, компонентний аналіз, функціонально-стилістичний аналіз.

Основний зміст статті – детальний аналіз синтаксичної організації поезії Михайла Каменюка. У результаті дослідження в поезії автора виділено численний корпус односкладних речень, здійснено їх структурно-семантичний аналіз, описано функціонування. Застосувавши сучасну класифікацію односкладних речень, ми виявили, що серед усіх типів (дієслівних та іменних) найбільшими є групи означено-особових та номінативних речень. Засвідчено, що поет рідко вводить у свою віршовану творчість неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові та інфінітивні речення. Також у дослідженні описано специфічний різновид синтаксичних одиниць – конструкції з називним уявленням, що активно функціонують в поетичних творах М. Каменюка.

Ключові слова: односкладне речення, типи односкладних речень, означено-особові речення, неозначено-особові речення, безособові речення, інфінітивні речення, номінативні речення, конструкції з називним уявленням.

REPRESENTATION OF SINGLE-SYLLABLE SENTENCES IN MYKHAIL KAMENIUK'S POETICAL DISCOURSE

Abstract. Examining the syntactic structure of poetry allows us to comprehend and characterise the present level of linguistic thought, as well as how distinct writers use it. The suggested linguistic research will provide important data for analysing syntactic processes in linguistic reality. Our analysis focuses on monosyllabic sentences in Mykhailo Kamenyuk's artistic discourse. The study was based on his poetry collection «Songs of the Gentle Tramp» (2010).

The study's goal is to identify and characterise the specifics of the functioning of monosyllabic syntactic constructions in Mykhailo Kamenyuk's poetic discourse, to develop specific methods of organising artistic imagery at the syntactic level, and to select illustrative material that reveals the poet's linguistic style of writing.

The outlined purpose of the study led to the formulation and solution of the following tasks: to carry out a thorough analysis of the syntactic organisation of M. Kamenyuk's poetry collection «Songs of the Gentle Tramp»; to analyse the ways of morphological expression of the main members of the sentence in simple monosyllabic syntactic constructions of the author; to characterise the frequency of use and the stylistic role of different types of monosyllabic syntactic const.

The article's major focus is a thorough examination of the syntactic structure of Mykhailo Kamenyuk's poetry. Each artist's speech is distinctive because of the structural and stylistic features of poetic language that represent his

mood and perspective. As a result of the research, the author's poetry has a vast corpus of monosyllabic sentences, which have been structurally and semantically analysed and analysed. Using the present classification of monosyllabic sentences, we discovered that the groupings of signified-personal and nominative sentences are the largest of any category (verbal or noun). The poet is known to use indefinite-personal, generalized-personal, impersonal, and infinitive sentences sparingly in his poetry.

The study also specifies a special type of syntactic unit – nominative constructions – that are actively used in M. Kamenyuk's lyrical works. The research conducted leads us to conclude that M. Kamenyuk's poetic syntax is distinguished by the richness and variety of monosyllabic syntactic units that allow us to portray the psychological state of the lyrical hero as well as the author's unique perspective.

Keywords: *one-syllable sentence, types of one-syllable sentences, signified-personal sentences, indefinite-personal sentences, impersonal sentences, infinitive sentences, nominative sentences, constructions with nominative representation.*

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці маємо доволі широкий спектр досліджень односкладних речень, проте досі залишається потреба осмислення синтаксичної природи та специфіки їх функціонування в художньому тексті. Односкладні речення – це цілком самостійні синтаксичні одиниці. Вони мають широкі виражальні можливості та специфіку вживання в усіх стилях мовлення. Їх не протиставляють двоскладним, вони не є їх варіантами з пропущеним підметом або ж присудком, бо не вимагають поповнення другим головним членом. Односкладні речення порівняно з двоскладними в більшості випадків структурно значно менші за обсягом, проте вживаються в усіх стилях мови. Їм властива стилістична своєрідність, яка не може бути зовсім адекватно виражена синтаксичною будовою двоскладного речення. Саме тому в центрі нашої уваги будуть односкладні речення як вагомий емоційно-експресивний компонент художнього зображення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних лінгвістичних розвідках достатньо уваги приділяється питанню вивчення односкладних речень, однак досі залишається багато суперечливих нюансів в тлумаченні сутності та стилістичних функцій цих синтаксичних конструкцій, їх типології та статусу головного члена речень такого типу. У сучасній синтаксичній теорії на позначення односкладних конструкцій наявні різні терміни: одноядерні речення, односкладні речення, одночленні речення. Вважаємо, що найбільшого поширення набув термін «односкладні речення», застосовуваний також у вищій і шкільній практиці, тому його й будемо використовувати.

У сучасному синтаксисі базовими є праці С. Бевзенка, Л. Булаховського, І. Вихованця, Н. Гуйванюк, П. Дудика, А. Загнітка, М. Кобилянської, Л. Прокопчук, І. Слинька, Р. Христіанінової, К. Шульжука, та ін. Підтвердженням наукового інтересу до синтаксичної організації поетичної мови є праці О. Бистрової, Ю. Вольської, Л. Голоюк, І. Гольтер, Д. Данильчука, Т. Ліштаби, Т. Огаренко, А. Поповського та ін. Як виявилось під час аналізу наукових праць окресленої царини, синтаксична організація поетичної мови збірок Михайла Каменюка ще не була об'єктом спеціального дослідження, тому розвідки в цьому напрямку видаються цікавими та своєчасними.

Предметом нашого аналізу стали односкладні речення в художньому дискурсі Михайла Каменюка. Матеріалом для дослідження послужила його книга поезій «Пісні ніжного волоцюги» (2010 р.) [1].

Мета статті. Виявити й охарактеризувати специфіку функціонування в поетичному дискурсі Михайла Каменюка односкладних синтаксичних конструкцій, встановити конкретні прийоми організації художньої образності на синтаксичному рівні, дібрати ілюстративний матеріал, який би розкривав мовну манеру письма поета. Окреслена мета дослідження зумовила постановку та розв'язання таких завдань: здійснити ґрунтовний аналіз синтаксичної організації поетичної збірки М. Каменюка «Пісні ніжного волоцюги»; проаналізувати способи морфологічного вираження головних членів речення в простих односкладних синтаксичних конструкціях автора; схарактеризувати частотність уживання та стилістичну роль різних типів односкладних синтаксичних конструкцій в аналізованій поезії тощо.

Під час розв'язання поставлених завдань застосовувалися такі методи, як описовий – для інвентаризації та систематизації досліджуваного матеріалу; метод порівняння – для виявлення структурних, семантичних і комунікативних диференційних ознак односкладних речень; метод контент-аналізу – для кількісного зіставлення виявлених значень; структурний метод, зокрема компонентного аналізу під час з'ясування семантики односкладності; метод функціонально-стилістичного аналізу для з'ясування специфіки комунікативного навантаження односкладних речень в авторському поетичному тексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. У поетичній збірці М. Каменюка «Пісні ніжного волоцюги» на нормативні характеристики речень, зокрема й односкладних, накладаються індивідуально-авторські, тематичні, композиційні та інші ознаки. Виявлення цих особливостей сприятиме розкриттю комунікативних можливостей таких конструкцій і визначить їх роль у реалізації авторських намірів. В аналізованій збірці виявлено 995 синтаксичних одиниць різного типу, з-поміж яких нараховано 160 односкладних речень, зокрема означено-особових – 92 (57,5%), неозначено-особових – 13 (8,1%), узагальнено-особових – 7 (4,4%), безособових – 16 (10%),

інфінітивних – 6 (3,8 %), називних – 26 (16,3%). Як свідчать статистичні підрахунки, речення дієслівного типу кількісно перевищують іменні більш як у 5 разів.

Серед дієслівних односкладних речень семантикою й значенням суб'єктів як носіїв предикативної ознаки виділяються особові (означено-особові, неозначено-особові та узагальнено-особові) конструкції.

Означено-особові речення вважаються найбільш дискусійними в сучасному синтаксисі. Так, О. Пешковський, Л. Булаховський називають їх неповними, І. Вихованець – двоскладними, виходячи з розуміння особових займенників як аналітичних морфем-префіксів, що виражають особу дієслова. Однак ми схилиємося до тлумачення таких конструкцій як односкладних. Усі форми головного члена означено-особових речень співвідносяться тільки з «семантичною особою» («мовець-адресат», ліричний герой поетичних творів), яка вказується дієслівними флексіями: *Гортаю* сніги, як ті листки календаря [1, с. 172]; *І усміхаюсь*, наче сонце в квітні, і сльози *витираю* крадькома [1, с. 167]; *Не відштовхуй* мене, *погуби* мене ніжно руками [1, с. 210]; *Спитайся* їх [6, с. 167].

Означено-особові речення близькі до двоскладних. Як і у двоскладних реченнях, виконавець дії мислиться в них означено, проте він може бути виражений лише займенником *я*, *ми*, *ти*, *ви*. Ця особливість ставить означено-особові речення в один синонімічний ряд з двоскладними. Порівняймо: *Скучаю фізично, скучаю духовно, без тебе не вміючи жити гріховно* [1, с. 158]. – *Я скучаю фізично, я скучаю духовно, без тебе не вміючи жити гріховно*; *Спитайся у зорі* [1, с. 171]. – *Ти спитайся у зорі*. При такій трансформації односкладних речень у синонімічні двоскладні виникають нові семантичні відтінки: у двоскладних реченнях актуалізованим стає суб'єкт, в означено-особових реченнях підкреслюється дія, а не її виконавець, що надає поетичним текстам особливий емоційності, виразності й динамічності.

Найбільш поширеними в поетичному синтаксисі М. Каменюка виявилися односкладні структури, у яких головний член виражений особовим дієсловом 1-ої особи однини теперішнього або майбутнього часу: *Читаю* Біблію [1, с. 111]; *Горбатим верблюдом вертаюсь* назад [1, с. 160]; *Роздягаю* тебе щодня, *п'ю* із тебе солодкий яд [1, с. 109]; *Може, перезимую* [1, с. 172]; *З синього морозу прядива насмичу* [1, с. 166]. Крім того, досить часто в поезії автор використовує односкладні означено-особові конструкції з дієсловом наказового способу 2-ї особи однини в ролі головного члена речення: *Спитайся* у зорі [1, с. 171]; *Дай* їй відплакати чистими сльозами, *зупини* мні пам'яті свої морозами [1, с. 166]; *Торуючи* свою жіночу путь, *не обпали* сльозами рідні вії [1, с. 132]; *Засади, засади, засади* мною свої поля... [1, с. 89]; *Замкни* слова ці в золоту шкатулку і ключ *закинь* у нетрі лісові [1, с. 132]. Активне використання синтаксичних конструкцій такого типу в поетичному мовленні сприяє чіткому формуванню в свідомості читачів образу особистості ліричного героя та особи, до якої спрямовані його звертання, думки, почуття. Крім того, як зазначають І. Бабій, Л. Лушпинська, Н. Свистун, уживання означено-особових односкладних речень сприяє динамічності висловлення, уникненню повторів слів, зокрема займенників [2, с. 63].

Семантична структура означено-особових речень – наявність віднесеної до означеного суб'єкта дії або процесуального стану. Ці значення конкретизуються в реченні як одиниці тексту. Саме в тексті означено-особові речення набувають змістової конкретизації. Наприклад: *Читай, моя мріє! Це все – не сканворди, це – погуки давнього царства з-під вод. На очі-липучки похабної морди небесних своїх не підводь, не підводь.* [1, с. 75]; *Як заєць в полі, істина тікає. Кохання – смерч, ну що йому уми? А серце що?... Воно лиш натякає. Прислухайся, горшками не грими* [1, с. 60].

Максимального наближення до двоскладних речень, на нашу думку, означено-особові речення набувають при наявності в них звертання. Головний член у таких структурах виражений формами наказового способу. Означеність суб'єкта набуває семантичного вираження, хоч формально суб'єкт співвідноситься із займенниками *ти* або *ми*. Наприклад: *...дівчино в блакитному, прокинься...* [1, с. 185]; *Смутку річки осінньої, не жури, не жури* [1, с. 178]; *Господи! Непам'ять сохрани!..* [1, с. 177]; *Ой, січню мій, січню, запали* мні свічу [1, с. 166]; *...дівчино у чорному, ходім...* [1, с. 185].

Експресивним забарвленням вирізняються в художньому тексті означено-особові речення, граматична форма головного члена яких складається з допоміжного дієслова-зв'язки та іменного компонента: *І будеш в пам'яті легка, як лісова дорога, і сятимеш* здалека, як зірка вечорова [1, с. 12]; *Вже не селяк* у домашньому скарбі, *вже переплюнув природу й себе* [1, с. 106]; *Будьте* ж мені – *зоря* та, наприклад, *Аделаїда!*.. [1, с. 104].

Часто автор використовує ампліфікацію означено-особових речень, що надає поезії особливого емоційного напруження: *Не бачу! Не бачу! Не бачу! І ось відвертаюсь* щодою на ліве плече, *задмухую* свічку, *немов блискавиця, гарячу...* [1, с. 120]; *Оле!...Оле!... Озорені олені. Шепни* Олені, *Ользі* на льоту [1, с. 60]; *Як в бурю кораблі, розбитими доценту, Куди це несемось з життя домашніх круч? Дай* цілувати ще – *до безуму, до щему! Тремти і боронись, не згоджуйся і муч* [1, с. 58]; *Прийди. Пройди. Не розкришиш* на скалки – *І вічна будеш, і уже не вмиєш У хижих пальцях п'яного рибалки* [1, с. 14]; *Поринаю знов і знов, як у море, у любов. Помираю. Воскресаю. І народжуюсь немов.* [1, с. 19].

Особливою емоційною насиченістю відзначаються у М. Каменюка також окличні односкладні означено-особові речення, які допомагають зосередити увагу читачів на діях, вчинках ліричного героя, а також є виразним засобом, який посилює зв'язок із читачем, вводить його в атмосферу поезії, проєктуючи на нього риси

ліричного героя: *Прости за розлуки, за пізні листи, за ночі безсонні, тривожні – прости!* [1, с. 26]; *Читаю Біблію в бажанні всім іншим переповісти шлях у спасенному вигнанні й не можу, Господи, прости!* [1, с. 111]; *Господи, обійми!*... [1, с. 172]; *Благословляю сміх твій, шепіт, рух!* [1, с. 16]; *Читай, моя мріє!* [1, с. 75].

М. Каменюк на сторінках аналізованої збірки активно використовує риторично-питальні речення, які мають структуру односкладних означено-особових конструкцій, що надають поезії певної експресії, створюють ілюзію розмови, діалогу й начебто відбуваються в присутності читача й за його участю: *Чому іду дорогою не тою?* [1, с. 161]; *Кого тут чекаю?* [1, с. 37]; *Чом тільки схибся і дивишся сумно з-під вій?* [1, с. 102]; *На кого ждеш?* [1, с. 100]; *Чи ж докличусь дівчину мою з-за далеких рік?* [1, с. 48].

Услід за І. Бабій узагальнимо, що означено-особові речення в поетичному мовленні дозволяють репрезентувати емоційний стан ліричного героя, сприяють динамічності висловлення та уникненню повторень у вірші [3, с. 66].

Як бачимо із наведених вище прикладів, більшість означено-особових речень є поширеними, що, як зазначає С. Харко, дозволяє їм передати додатковий зміст, ознайомити із тонкощами та нюансами настрою ліричного героя, доволі часто поширені звертаннями, порівняннями, з'ясувальними обставинними моментами думки персонажів творів [4, с. 39].

Значно рідше на сторінках аналізованої поетичної збірки М. Каменюка натрапляємо на інші типи дієслівних односкладних речень.

Як відомо, неозначено-особові речення відзначаються тим, що дійова особа в них формою дієслівного присудка не підказується, а мислиться неозначено, чітко не окреслено. У всіх аналізованих синтаксичних одиницях такого типу співвідносний із присудком головний член виражений дієсловом минулого часу дійсного способу. Стилистична особливість уживання цих речень у художньому тексті полягає в тому, що через неозначеність суб'єкта (суб'єктів) дії, увага максимально зосереджується на самій дії. Неозначено-особові речення становлять граматичну модель із структурно можливим, але семантично усуненим суб'єктом. Наприклад: *Неначе у хворобі довго снів* [1, с. 175]; *Лишив лише уперті чорнобривці* [1, с. 152]. Неозначеність особи в них зумовлена ситуативно. Суб'єкт дії може бути відомий мовцеві, але він свідомо його не називає, бо немає для того об'єктивної необхідності, адже читачеві легко можна здогадатися, що автор пише про себе й про свою кохану особу. Наприклад: *Усе зборов* [1, с. 152]; *Пахнув тілом твоїм, мов калиною щеплений дуб, Пахнув терпко* [1, с. 55]; *Дивилась й дивилась очима уважними, була уві сні і стояла над сном* [1, с. 90]; *Приросла* [1, с. 115].

У неозначено-особових реченнях предикат може вказувати на дію, що стосується багатьох осіб, перелік яких або зайвий, або не можливий. Наприклад: *Навищивали йому одерж, надбали цяцьок-прикрас* [1, с. 65]; *Знеславили усе в роду* [1, с. 148]; *Забули* [1, с. 148]. За будь-якої з названих ситуацій суб'єкт відсувається на задній план, оскільки тут важлива саме дія. Актуалізованим стає не лише дієслово, а й інші лексично виражені члени неозначено-особового речення.

Зауважимо, що для неозначено-особових конструкцій характерна структурно-функціональна варіантність у складі контексту, багатство інтонаційного оформлення. У будь-яких реалізаціях неозначено-особові речення підкреслюють факти, події чи процеси, а суб'єкт дії залишається невизначеним, бо вказівка на нього з погляду мовця є несуттєвою.

Односкладні узагальнено-особові речення – речення, в яких дія-стан сприймаються узагальнено, як така, що характерна за певних умов для будь-кого, а головний член виражений дієсловом у формі другої особи, зрідка – іншими особовими формами [5, с. 141]. Названі дії і стани є часто повторюваними, типовими, стосуються всіх і кожного. Часто це прислів'я, приказки, крилаті вислови і под. Особливістю узагальнено-особових речень, як відомо, є те, що вони використовуються для вираження таких спостережень, які, на думку мовця, є обов'язковими, незаперечними, оскільки природно випливають з об'єктивних особливостей явищ чи ситуацій.

Мова творів М. Каменюка певною мірою афористична, містить крилаті вислови, є результатом життєвого досвіду поета, спостережень та філософського осмислення світу. В узагальнено-особових реченнях автора головний член виражається: а) дієсловом другої особи однини і множини наказового способу, наприклад: *Та **викресліть** із виборців мене і **не пильнуйте** зі своїх біг-бордів* [1, с. 32]; *Шануй своє – одне з маленьких щасть* [1, с. 132]; б) дієсловом першої особи множини наказового способу, наприклад: *Скупаймося!* [1, с. 14]; *Зречімося тіл в п'янім дрижанням* *На кладовищі зелені і лілій* [1, с. 14].

Основне призначення узагальнено-особових речень – образне вираження загальних суджень, узагальнень. Натрапляємо на випадок уживання риторично-питального речення, зміст якого трактується як узагальнення: *Хіба прощають таке?* [1, с. 157]. А синтаксична одиниця *Бачили б цю пару!* [1, с. 117] демонструє приклад вживання форми умовного способу дієслова в ролі головного члена узагальнено-особового речення замість типових форм його вираження.

Крім того, зауважимо, що узагальненості може набувати будь-яке односкладне особове речення. У структурно-граматичному плані узагальнено-особові речення дублюють означено-особові та неозначено-особові, а відрізняються від них семантикою узагальненості суб'єкта, можливістю відносити дію до будь-якої особи.

Отже, односкладні особові речення створюються в певних контекстах на основі переносних значень «семантичної особи». Усі три види особових односкладних речень можна трактувати як контекстуальні або стиліс-

тичні варіанти двоскладних речень.

Надзвичайна смислова та структурна різноманітність безособових речень відкриває перед мовцями широкі можливості для використання їх зі стилістичною метою. Наявні в текстах поезій М. Каменюка безособові речення надають їм відтінків пасивності, інертності, таємничості та загадковості, що виразно підкреслює оригінальність ідіостилю автора. Крім того, в аналізованій поезії автора безособові односкладні речення стилістично створюють ефект обірваних фраз, викликають відчуття недовомовленості, на що додатково вказує трикрапка в деяких з них. У ході дослідження помічено, що синтаксичні конструкції зазначеного типу різноманітні за семантикою. Їх умовно можна об'єднати в такі групи:

1) безособові речення, що виражають стан природи: *В безсонний ліс над гомінливим Збручем запущено весни зелений млин* [1, с. 127]; *...так дме з вікна...* [1, с. 145];

2) безособові речення, що виражають фізичний і психічний стан людини: *склепить повіки...* [1, с. 35]; *Як це гірко було!* [1, с. 116];

3) безособові речення, що позначають стан, зумовлений відсутністю чогось або когось: *На цій землі нема для нас пощади* [1, с. 132]; *На цій землі нема для нас надії* [1, с. 132]; *Зір не наших нема* [1, с. 116]; *В вас не буде дітей* [1, с. 59];

4) безособові речення, що означають дію неусвідомленої сили: *Нині греблю прорвало заборонено-зболених тем* [1, с. 80]; *Скрипці мої заболіло забутою грою* [1, с. 102]; *Устами мені наповідано спражними про щастя за кожним вечірнім вікном* [1, с. 90];

5) безособові речення, що вживаються для передачі різних модальних значень (можливості, неможливості, необхідності, неминучості, бажаності тощо): *Таким вродливим, як ти, завжди вибору повно* [1, с. 157]; *І як це мало!...* [1, с. 144]; *Свататись треба* [1, с. 78]; *Треба знати жінку не на половинку* [1, с. 95]; *Як багато жіночого шоколаду у вицвілих сарафан-сафарі!* [1, с. 96].

Завдяки різним відтінкам значень, що їх вносять у текст безособові речення, М. Каменюк створює по-справжньому напружені, хвилюючі поетичні рядки.

Ще одним різновидом односкладних речень, який деякі синтаксисти відносять до безособових синтаксичних одиниць, є інфінітивні речення, які в М. Каменюка виконують досить важливі стилістичні функції, відображаючи модальні та емоційні відтінки висловленої автором думки. Наприклад: *Розчаруватися потому, обнявши лиш берези стан, опівночі прийти додому і засинати знов самому, й зітхнуть, цілючи тюльпан* [1, с. 49]; *В біблійському саду вогкого червня збирати цвіт п'яної бузини* [1, с. 8]; *З підпаленої місяцем стодоли нести тебе, як злодій, на руках* [1, с. 8]; *Як бентежно про тебе співати, Вітрогнати слова у екстазі!...* [1, с. 13]; *...перебresti цю осоружну повість цих «времєнних» пустобрєхливих «лет»* [1, с. 72].

Іноколи автор використовує інфінітивні речення для побудови запитань – тоді головний акцент переноситься з виконавця дії на саму дію й способи її організації: *А далі що отримати натомість?* [1, с. 72].

Як слушно узагальнює Д. Кирилова, інфінітивні речення мають певні особливості, зокрема, з особливою інтонацією передають значення спонукування, поради, питання, значення бажання, необхідності, неминучості, неможливості дії, або схильність дійової особи до певної дії. Зі стилістичного погляду це допомагає краще відтворити таємничий світ ліричного героя, його внутрішні інтенції [6, с. 9-10].

Ю. Карпенко в дипломному дослідженні відзначає ще й такі особливості інфінітивних односкладних речень: їх семантична специфіка позначення потенційної дії, тобто дії, якій призначено здійснитися, що бажано або небажано, можливо або неможливо, необхідно, доцільно або недоцільно та ін.; вони в системі односкладних конструкцій становлять дещо однотипні структури, що виражають широке коло модальних значень [7, с. 30-31].

В аналізованій поезії М. Каменюка натрапляємо на досить активне вживання номінативних односкладних речень, основною особливістю яких є значення предметності їх головного члена, тобто граматичний центр цих конструкцій складають в основному іменники в називному відмінку. Предикативність у них, як правило, виражається розповідною або незавершеною інтонацією: *Озимий круг...* [1, с. 176]; *Сапи циганські* [1, с. 173].

Номінативні речення належать художньому мовленню. Їх багаті експресивні можливості зумовлені, як відомо, насамперед тим, що субстантив в ролі головного члена виражає одночасно і образ предмета, і ідею його існування в теперішньому часі. Звідси їх лаконізм, образність, виразність, наприклад: *Озимий час...* [1, с. 176]; *Цей біоритм смерек* [1, с. 155]; *Останні, останні, останні Листви із червоних дерев* [1, с. 136]. С. Бузько зазначає, що в поетичних творах подібні конструкції виконують важливу образотворчу функцію, оскільки не просто називають предмети чи явища, а посилюють образність та експресивність художнього мовлення, допомагаючи авторові лаконічно й водночас глибоко висловити думку й відтворити свій уявний, однак «спровокований» дійсністю світ [8, с. 11].

Екзистенційні (буттєві) речення як один з варіантів номінативних односкладних синтаксичних одиниць вживаються в поезії М. Каменюка в описах природи, середовища, при характеристиці предметів чи речей певної обстановки, при портретній характеристиці. Наприклад: *Сніги* [1, с. 147]; *Казкові гуси* [1, с. 107]; *Білі мухи* [1, с. 50]; *Зала чекання* [1, с. 37]. Д. Малишева, Р. Христіанінова слушно зауважують, що речення такого типу в поетичних творах створюють живописні візуальні картини, тому їх часто подибуємо в описах тла, на фоні якого розгортаються зображувані події [9, с. 51].

Зауважимо, що номінативні речення представлені в поезії автора і як поширені, і як непоширені конструкції. У поширених номінативних реченнях чітко розмежовуються головний і другорядний члени. Як відомо, від головного члена можуть залежати тільки означення, узгоджені й неузгоджені. Наприклад: *Хвилини суботні* [1, с. 38]; *Ті квіти...* [1, с. 139]; *Цей надріз на жіночому тілі...* [1, с. 50]; *Вигин срібних ший* [1, с. 107]; *Тижби страшенної людини самотні* [1, с. 38].

Як засіб експресивного синтаксису також можна розглянути конструкції з називним уявлення – особливим різновидом односкладних номінативних речень. Ужитий у препозиції речення чи складного синтаксичного цілого, називний уявлення викликає в читача уявлення про реалію, якій присвячений подальший виклад думок. Речення, що йдуть за називним уявленням, тематично з ним пов'язані. Тому називні уявлення в лінгвістиці ще характеризують як називні теми, адже вони, називаючи особу або предмет, викликають у читача чи співбесідника уявлення про об'єкт, який є темою розмови. О. Бакун стверджує, що аналіз семантичних зв'язків між компонентами синтаксичних конструкцій з називним уявленням здійснюється перш за все на основі взаємодії сегмента і його заміника (займенникового корелята) [10, с. 120].

У конструкціях з називним уявленням в поезії М. Каменюка експресивна функція виявляється в таких різновидах:

1) називний уявлення вводить читача у філософські роздуми героя чи автора, наприклад: *Льоник у літі і льоник в льодах. Твоє життя, як молода легенда.* [1, с. 20]; *Дорогий, ніжнотчуйний, як в Парижі, як в Ніцці, мій солом'яний чубчик на розумній голівці. Нас дороги розвели, та не щезне за даллю цей твій сумновеселий, нерозважний ідальго* [1, с. 21]; *Зала чекання. Кого тут чекаю?* [1, с. 37]; *Білі мухи. Небачено білі у повітрі летять де-не-де* [1, с. 50]; *Казкові гуси. Вигин срібних ший. В очах дитячих мрія спочиває* [1, с. 107]; *Озимий хліб... А в мене – вік озимий і дум про тебе плетиво сумне* [1, с. 176];

2) текстоутворювальна функція називного уявлення, що вживається як назва поетичного твору, реалізується здебільшого в його зв'язку з базовою частиною поезії. Наприклад, назва *Біла дорога* спонукає фантазію читача, який лише після прочитання цілого тексту зрозуміє, що це образ дороги, обабіч якої квітнуть черешні [1, с. 7]; назва *Портрет* на склі проєктує думки читача на поетичний опис образу коханої жінки, відбитий у шибі абоощо, і тільки, читаючи вірш, розуміємо, що йдеться про образ минулого кохання в пам'яті ліричного героя [1, с. 11]; назва *Автопортрет* налаштовує читача на правдиві самохарактеристики ліричного героя [1, с. 14].

Як свідчить аналіз наведених прикладів, розглянуті конструкції з називним уявленням надають висловленню розчленованості й водночас лаконічності, є одним із способів експресивної передачі інформації різного змісту. Таким чином, можемо узагальнити, що називний уявлення в поезії М. Каменюка – це особлива експресивна конструкція, яка з базовою частиною складає єдине ціле. У структурно-синтаксичному плані називний уявлення є різновидом номінативних односкладних речень, стилістика яких зумовлена семантичною спеціалізацією ствердження буття (наявності, існування) предметів або явищ.

Висновки. Отже, односкладні речення, виявлені в поезії Михайла Каменюка, складають досить чисельну групу. Як свідчать наші спостереження, серед усіх типів односкладних речень найчастіше поет вживає означено-особові та номінативні речення, рідше – неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові та інфінітивні. За допомогою односкладних конструкцій автор збагачує корпус зображально-виражальних засобів художньої поетичної оповіді, насажує свої твори емоційністю та психологічністю. Проаналізовані в дослідження синтаксичні одиниці характеризуються різноманітністю значень, варіативністю структурно-семантичних різновидів та багатством виконуваних ними стилістичних функцій і вживаються з конкретними експресивними настановами.

Зазначимо, що на разі в лінгвістиці не досліджено семантико-синтаксичну організацію поетичних творів Михайла Каменюка. Вивчення синтаксичних конструкцій є актуальним і потребує глибокого мовознавчого аналізу. Творчість Михайла Каменюка – цікавий і багатий матеріал для дослідження не тільки в регіональному аспекті, а й в загальноукраїнському, тому перспективним видається розгляд семантико-синтаксичної парадигми одиниць художньої оповіді поета, системи образотворення загалом.

Література

1. Каменюк М. Пісні ніжного волоцюги. Київ : Ярославів Вал, 2010. 192 с. URL: <http://surl.li/owubca> (дата звернення 03.07.2024).
2. Бабій І. М., Лушпинська Л. П., Свистун Н. О. Типологія та естетичні навантаження односкладних речень у поетичному дискурсі Марії Матіос. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 61–65.
3. Бабій І. М. Семантико-граматична природа односкладних речень у поезії Ліни Костенко. Наукові записки ТНПУ. 2021. Вип. 46. С. 63–74.
4. Харко С. В. Односкладні речення в повісті Ольги Кобилянської «Царівна» : магістерська робота на здобуття академічного ступеня магістра філології: 035. Львів, 2022. 86 с.
5. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови: підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2010. 384 с.
6. Кирилова Д. Семантико-синтаксичний, власне семантичний і комунікативний аналіз односкладних

речень у творчості Ліни Костенко : автореферат дипломної роботи на здобуття академічного ступеня магістра філології: 035.01. Миколаїв, 2020. 17 с.

7. Карпенко Ю. О. Структура простих речень у поезії російсько-української війни 2022 р. : кваліфікаційна робота магістра: 035. Запоріжжя, 2022. 48 с.

8. Бузько С. А. Односкладні речення іменного типу в поетичних творах Ірини Жиленко (структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспекти). *Philological sciences, intercultural communication and translation studies: an experience and challenges : conference proceedings International scientific and practical conference, April 23–24, 2021. Vol. 1. Czestochowa : Baltija Publishing, 2021. pp. 10-12.*

9. Малишева Д. І., Христіанінова Р. О. Елементарні прості односкладні речення мінімальної структури в поезії Ліни Костенко. Запорізькі філологічні читання : Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (16–17 листопада 2023 року). Львів-Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 50-53.

10. Бакун О. А. Сегментні конструкції з називним уявленням: семантичний аналіз. Наукові часописи Університету. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови. 2011. Вип. 7. С. 118-121. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/15834>.

References

1. Kamenyuk M. (2010) *Pisni nizhnoho volotsiuhy [Songs of the Gentle Tramp]*. Kyiv : Yaroslaviv Val, 192 p. Available at: <http://surl.li/owubca> (accessed June 03, 2024, in Ukrainian).

2. Babii I. M., Lushpynska L. P., Svystun N. O. (2022) *Typolohiia ta estetychni navantazhennia odnoskladnykh rechen u poetychnomu dyskursi Marii Matios [Typology and Aesthetic Loads of Monosyllabic Sentences in the Poetic Discourse of Maria Matios]*. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: seriia «Filolohiia»*, vol. 13(81). pp. 61–65. (in Ukrainian).

3. Babii I. M. (2021) *Semantyko-hramatychna pryroda odnoskladnykh rechen u poezii Liny Kostenko [Semantic and Grammatical Nature of One-Syllable Sentences in Lina Kostenko's Poetry]*. *Naukovi zapysky TNPU*, vol. 46. pp. 63-74. (in Ukrainian).

4. Kharko S. V. (2022) *Odnoskladni rechennia v povisti Olhy Kobylianskoi «Tsarivna» [One-syllable sentences in Olga Kobylianska's story «The Princess»]: mahisterska robota na zdobuttia akademichnoho stupenia mahistra filolohii: 035. Lviv, 86 p. (in Ukrainian).*

5. Dudyk P. S., Prokopchuk L. V. (2010) *Syntaksys ukrainskoi movy [Syntax of the Ukrainian language] : pidruchnyk. Kyiv : Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 384 p. (in Ukrainian).*

6. Kyrylova D. (2020) *Semantyko-syntaksychnyi, vlasne semantychnyi i komunikatyvnyi analiz odnoskladnykh rechen u tvorchosti Liny Kostenko [Semantic-syntactic, semantic and communicative analysis of monosyllabic sentences in the works of Lina Kostenko] : avtoreferat dyplomnoi roboty na zdobuttia akademichnoho stupenia mahistra filolohii: 035.01. Mykolaiv, 17 p. (in Ukrainian).*

7. Karpenko Yu. O. (2022) *Struktura prostykh rechen u poezii rosiisko-ukrainskoi viiny 2022 r. [The structure of simple sentences in the poetry of the Russian-Ukrainian war of 2022] : kvalifikatsiina robota mahistra: 035. Zaporizhzhia, 48 p. (in Ukrainian).*

8. Buzko S. A. (2021) *Odnoskladni rechennia imennoho typu v poetychnykh tvorakh Iryny Zhylenko (strukturno-semantychnyi ta funktsionalno-stylistychnyi aspekty) [One-Syllable Sentences of Nominal Type in the Poetic Works of Iryna Zhylenko (Structural-Semantic and Functional-Stylistic Aspects)]*. *Philological sciences, intercultural communication and translation studies: an experience and challenges : conference proceedings International scientific and practical conference, April 23–24, vol. 1. Czestochowa : Baltija Publishing, pp. 10-12 (in Ukrainian).*

9. Malysheva D. I., Khrystianinova R. O. (2023) *Elementarni prosti odnoskladni rechennia minimalnoi struktury v poezii Liny Kostenko [Elementary Simple One-Syllable Sentences of Minimal Structure in the Poetry of Lina Kostenko]*. *Zaporizki filolohichni chytannia : Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovoï konferentsii (16–17 lystopada 2023 roku). Lviv-Torun: Liha-Pres, pp. 50-53 (in Ukrainian).*

10. Bakun O. A. (2011) *Sehmentni konstruksii z nazyvnyim uiavlennia: semantychnyi analiz [Segment Constructions with Nominative Representation: Semantic Analysis]*. *Naukovi chasopysy Universytetu. Seriia 10. Problemy hramatyky i leksykolohii ukrainskoi movy, vol. 7, pp. 118-121. Available at: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/15834.*

УДК 811.11'276.6

DOI: 10.60022/2(2)-7MHD

Кечеджі Оксана Вікторівна

старший викладач кафедри перекладу

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», Україна

Kechedzhi Oksana

Senior Lecturer, Translation Department

SHEI «Pryazovskyi State Technical University», Ukraine

ORCID: 0009-0001-0250-7361

ТЕОРЕТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ

Анотація. Статтю присвячено аналізу рекламного тексту як одного з основних інструментів комунікації, що спрямований на популяризацію товарів і послуг, а також підвищення їхньої впізнаваності та привабливості серед споживачів. Особливу увагу приділяється стилістичним принципам створення ефективних рекламних повідомлень, серед яких виділяються конкретність, зрозумілість, емоційність, індивідуальність, стислість та виразність. Окремо висвітлюється важливість таких стилістичних прийомів, як епітет, гіпербола, що допомагають підсилити вплив реклами на цільову аудиторію.

У статті узагальнено, що рекламний текст є засобом не тільки для передачі інформації, але й для впливу на емоції та мотиви споживачів, спонукаючи їх до певних дій. Використання мовних засобів, таких як метафори та порівняння, дозволяє створювати яскраві образи продукту або послуги, підсилюючи їхню привабливість та викликаючи позитивні асоціації. Фактичний матеріал дозволив встановити, що дотримання стилістичних принципів у рекламних текстах значно підвищує їхню ефективність, сприяючи збільшенню продажів та впізнаваності бренду.

У роботі також приділено увагу теоретичним та стилістичним аспектам перекладу рекламних текстів з англійської мови на українську. Зокрема, акцент зроблено на збереженні основних цінностей і меседжів оригіналу, водночас враховуючи культурні та мовні особливості української аудиторії. Підкреслюється важливість адаптації змісту для максимального впливу на споживачів, що передбачає не лише буквальный переклад, а й творче переосмислення тексту з урахуванням лінгвістичних нюансів і стилістичних особливостей української мови. Такий підхід забезпечує ефективне сприйняття рекламного посилу та збереження довіри до певного продукту або бренду в новому культурному контексті.

Ключові слова: реклама, рекламний текст, стилістичні принципи, емоційність, виразність.

THEORETICAL AND STYLISTIC PROPERTIES OF ADVERTISING TEXTS

Abstract. The article is dedicated to the analysis of advertising text as one of the main communication tools aimed at promoting products and services, as well as increasing their recognizability and attractiveness among consumers. Special attention is given to the stylistic principles of creating effective advertising messages, which include concreteness, clarity, emotionality, individuality, conciseness, and expressiveness. The importance of stylistic techniques such as epithet, and hyperbole, which help enhance the impact of advertisements on the target audience, is also highlighted.

The article summarizes that advertising text is not only a means of conveying information but also a tool for influencing consumers' emotions and motivations, prompting them to take specific actions. The use of linguistic devices such as comparisons allows for the creation of vivid images of a product or service, enhancing their appeal and evoking positive associations. Factual material has shown that adhering to stylistic principles in advertising texts significantly increases their effectiveness, contributing to higher sales and brand recognition.

The work also focuses on the theoretical and stylistic aspects of translating advertising texts from English into Ukrainian. In particular, emphasis is placed on preserving the core values and messages of the original while taking into account the cultural and linguistic characteristics of the Ukrainian audience. The importance of adapting the content for maximum impact on consumers is emphasized, which involves not only a literal translation but also a creative rethinking of the text, considering linguistic nuances and stylistic features of the Ukrainian language. This approach ensures the effective perception of the advertising message and maintains trust in a specific product or brand in a new cultural context.

Keywords: advertising, advertising text, stylistic principles, emotionality, expressiveness.

Постановка проблеми. Реклама виступає однією з ключових форм комунікаційної взаємодії між виробниками товарів або послуг та їхніми споживачами. Вона включає в себе візуальні, аудіальні та текстові

матеріали, метою яких є привернення уваги цільової аудиторії та стимулювання інтересу до конкретного продукту або послуги. У сучасному суспільстві реклама набула важливого статусу як одна з найбільш впливових форм комунікації, що постійно присутня в повсякденному житті та формує культурні й соціальні норми [1].

Історично реклама еволюціонувала від простих оголошень і вивісок до складних маркетингових стратегій, які охоплюють телебачення, радіо, інтернет та соціальні мережі. Розвиток технологій дозволив рекламним агенціям застосовувати нові методи впливу на споживачів, зокрема шляхом персоналізації контенту на основі даних про поведінку користувачів. Персоналізовані рекламні кампанії сприяють підвищенню ефективності комунікації та створенню глибшого емоційного зв'язку між брендом і споживачем.

На зламі XIX-XX століть почали використовуватися техніки емоційного переконання та акцентування на перевагах продукту перед конкурентами. З появою телебачення та радіо в середині XX століття реклама отримала змогу охопити значно ширшу аудиторію. В цей період також формуються такі ключові елементи реклами, як слогани та логотипи, що стали основою для ідентифікації брендів [2]. Впровадження Інтернету в 1990-х роках радикально змінило рекламний ландшафт, відкривши можливості для нових форматів, зокрема веб-банерів та електронної пошти.

З початку XXI століття соціальні мережі (Facebook, Twitter тощо) стали потужним інструментом для розробки цілеспрямованих рекламних кампаній, які залучають широку аудиторію та одночасно забезпечують високу персоналізацію реклами. Цей період відзначається переходом від масових засобів інформації до більш індивідуалізованого підходу в комунікації зі споживачами, що значно підвищує ефективність маркетингових стратегій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз рекламних текстів демонструє важливість культурних і лінгвістичних факторів у їх формуванні. Дослідження багатьох науковців підкреслюють використання специфічних стилістичних прийомів, що впливають на ефективність комунікації зі споживачами, а також висвітлюють важливі аспекти лінгвістики та прагматики реклами. Наприклад, Хоменко Г. Є. розглядає питання щодо структурних та функційних особливостей рекламного тексту; Абрамова Г. О., Давиденко Н. В., Ноговська С., Македонова О. Д. в своїх роботах приділяють увагу лінгвістичному аналізу та особливостям рекламного тексту; Арешенкова О. Ю. зосереджується на комунікативно-мовленнєвих характеристиках рекламного тексту. В свою чергу Баюн К. Й. розглядає рекламу як особливий вид комунікації, а роботи Берези Л. О., Дядюри Г. М. присвячені аналізу мовних засобів англomовного рекламного тексту. Лінгвостилістика рекламного дискурсу висвітлюється у працях Іванової І. Б., Реви Н. С., Чжан Менвей.

Мета статті. Реклама є важливим аспектом комунікації, а зростаюча глобалізація потребує адаптації рекламних текстів для різних культур і мов. Переклад рекламних текстів включає не лише лексичні зміни, але й адаптацію стилю та емоційної складової, що впливає на сприйняття аудиторією. У цій статті пропонується розгляд теоретичних основ, стилістичних властивостей рекламних текстів та цілей їх перекладу. Щодо теоретичних основ рекламного тексту, узагальнено тлумачення терміну «реklamний текст» та виокремлено основні цілі рекламних текстів (інформування, переконання, адаптація тощо), визначені характеристики цільової аудиторії для створення перекладених рекламних текстів, оскільки адаптація тексту до соціальних, культурних і психологічних аспектів споживачів забезпечує ефективність комунікації [3].

З'ясування стилістичних властивостей рекламних текстів є однією з головних цілей даної роботи, оскільки сами цей аспект є одним із домінуючих. Пропонується розглянути низку найбільш маркованих до яких можна віднести: емоційність (використання емоційних виразів, щоб викликати у споживача позитивні почуття і тому переклад має зберігати емоційний заряд оригіналу); стислість (ефективний рекламний текст повинен бути коротким і зрозумілим, при перекладі важливо зберігати простоту конструкцій, адаптуючи їх до мови-реципієнта); креативність (для успішного перекладу рекламних текстів важливо зберігати оригінальність, використовуючи креативні прийоми, що відображають культурні особливості цільової аудиторії) або заклик до дії (важливість враховувати культурні особливості, традиції та цінності аудиторії, щоб реклама була релевантною та привабливою).

Зроблено спробу аналізу цілей перекладу рекламних текстів щодо збереження змісту, оскільки переклад має точно передавати основне повідомлення, забезпечуючи його зрозумілість для українських споживачів; культури адаптації, а саме – важливості вміти враховувати культурні особливості, традиції та цінності цільової аудиторії, щоб реклама була релевантною та привабливою; психологічного аспекту як форми адаптації текстів, оскільки потрібно враховувати психологічні особливості споживачів, щоб викликати потрібні емоції та асоціації.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з широким спектром досліджень реклами, залишається низка підходів до її трактування. Лексикографічний аналіз свідчить про наявність кількох визначень поняття «реклама». Одним з найбільш точних є визначення з Cambridge Dictionary, де рекламу описують як «зображення, короткий фільм або пісню, що спонукають до купівлі товару чи послуги; текст, що інформує про роботу та інше» [4]. Водночас, за Словником української мови, реклама походить від латинського слова *reclamare*, що означає «вигукувати знову і знову», і визначається як популяризація товарів, послуг або інших пропозицій з метою привернення уваги споживачів, а також як медіапродукція, що використовується для цього [5].

Реклама є ключовим елементом маркетингових стратегій, оскільки вона сприяє збільшенню уваги до

продуктів і послуг, залученню нових клієнтів і підвищенню рівня продажів [6, с. 87]. Водночас, ефективна маркетингова стратегія передбачає не лише використання реклами, але й інших інструментів, таких як прямий продаж, підтримка клієнтів, PR та інші. Рекламу досліджують представники різних наук, зокрема маркетинг, психологія, соціологія, лінгвістика.

Вітчизняні науковці Божкова В.В., Прокопенко М. О. визначають рекламу як «платну форму ефектного подання інформації» [7]. Гребінська С. І. та Матвєєв А. Ю. у своїй роботі зауважують та надають декілько визначень лексемі «реклама» серед яких виокремлюють вид маркетингової комунікації та інформації, що розповсюджується різними способами [8].

Рекламні тексти відносяться до доволі нової галузі мовознавства – медіалінгвістики, яка досліджує функціонування мови зокрема в засобах масової інформації. Рекламний текст є однією з форм реклами, яка зазвичай передає інформацію про товари чи послуги у письмовій формі. Основною метою таких текстів є привернення уваги цільової аудиторії та переконання у перевагах продукту або послуги над конкурентними аналогами. Ефективність рекламної кампанії значною мірою залежить від цільової аудиторії, вибору каналів розповсюдження, а також якості та оригінальності змісту рекламного тексту. Важливим аспектом є створення емоційного зв'язку з аудиторією, що може сприяти довгостроковій лояльності до бренду. Таким чином, реклама є багатогранною формою комунікації, яка виконує функцію просування товарів, послуг або ідей. Трактують рекламу варіюються залежно від дисциплін, що її досліджують, проте всі підходи підкреслюють її значення у формуванні споживчих переваг та соціального впливу.

Рекламні тексти є ключовим інструментом у сфері реклами, оскільки вони допомагають звернути увагу цільової аудиторії на продукт або послугу і переконати її у необхідності їх придбання. Такий текст є основним засобом передачі рекламного повідомлення, що спрямоване на досягнення маркетингових цілей компанії. У сучасній рекламній діяльності використовуються різні типи рекламних текстів, кожен з яких має свої особливості залежно від каналу поширення та цільової аудиторії.

Залежно від формату подачі та способу впливу на споживача рекламні тексти можна класифікувати за кількома основними видами. Друковані рекламні тексти (газети, журнали, буклети, брошури) які є традиційними формами реклами, використовують комбінацію візуальних елементів та тексту для привернення уваги, зокрема через чіткі заголовки, що містять ключові переваги продукту. Особливою рисою друкованих текстів є необхідність чіткого та лаконічного викладу інформації для швидкого привернення уваги читача: «*Upgrade Your Wardrobe for the Season!*»

До іншого виду відноситься веб-реклама. Завдяки стрімкому розвитку Інтернету, веб-дизайн і створення рекламних текстів для сайтів стали дуже популярними. Інтернет-реклама поєднує вербальні та невербальні елементи, включаючи зображення, анімацію та відео. Мета такої реклами – створити позитивний досвід для потенційного клієнта. Телевізійна реклама є однією з найефективніших, оскільки вона використовує звук та візуальні ефекти для досягнення емоційного впливу на аудиторію. Однак вона є значно дорожчою, ніж друкована реклама, але здатна викликати підсвідомі реакції через використання музики, зображень та швидку зміну кадрів, що підвищує емоційне занурення глядача. Щодо радіореклами, маємо зауважити, що хоча в ній відсутні візуальні елементи, звук є основним інструментом впливу. Звук може створювати ефект терміновості або надавати довіри до бренду. Важливу роль тут відіграють голос диктора та звукові ефекти, які можуть формувати емоційний зв'язок з аудиторією. Зовнішня реклама (білборди, плакати) є особливо ефективною через широке охоплення та можливість створення коротких і запам'ятовуваних повідомлень. Такі рекламні тексти часто спираються на прості та чіткі візуальні образи і короткі слогани для миттєвого впливу на споживача [9, с. 36].

Залежно від методу впливу на емоції та раціональні переконання споживача, виокремлюються наступні види рекламних текстів:

- переконливі (основна мета – переконати аудиторію в необхідності продукту або послуги, містять аргументи та докази, що підвищують довіру до продукту, наголошують на його корисності та вирішенні конкретних проблем споживача): «*Imagine waking up full of energy, ready to embrace every moment of your day. With our 100% natural, plant-based vitamins, you'll get the daily boost your body deserves. Carefully crafted from organic ingredients, our vitamins are free from artificial fillers and harmful chemicals. Boost your health the way nature intended – because you deserve only the best*»;

- інформативні тексти (містять об'єктивну інформацію про продукт, його характеристики, історію компанії або інші деталі, що можуть зацікавити споживача та мають за мету надати якомога більше корисних відомостей про товар, щоб споживач міг прийняти свідоме рішення про покупку): «*Looking for comprehensive coverage that fits your budget? Our home insurance plans offer protection against fire, theft, natural disasters, and more. Enjoy peace of mind with flexible coverage options, 24/7 support, and quick claims processing. Whether you're a homeowner or renter, we have tailored policies to meet your needs*»;

- емоційні тексти (спрямовані на створення емоційного зв'язку з аудиторією та використовують образні засоби, метафори, яскраві епітети, щоб викликати почуття радості, захоплення або навіть страху, що спонукає до дії); художні (можуть набувати форми віршів або прози та мають за мету створення естетичного образу продукту або бренду в уяві споживача, часто використовують складні стилістичні прийоми для передачі настрою та

асоціацій): *«Imagine endless road trips, laughter filling the car, and the peace of mind that comes from knowing your family is safe. Our new family SUV is designed with advanced safety features to protect what matters most. Spacious, comfortable, and built to last, it's the perfect partner for every family adventure. Because it's not just a car – it's the start of unforgettable memories»*;

- соціально-відповідальні тексти (спрямовані на вирішення соціальних проблем та підвищення обізнаності про важливі питання, такі як екологія, здоров'я або права людини, також мотивують аудиторію до соціально відповідальної поведінки та підтримки відповідних проєктів) [10].

Рекламні тексти є важливим інструментом впливу на споживачів, який може мати різні форми і види залежно від цілей та каналів поширення. Вони можуть бути як переконливими та інформативними, так і емоційними або художніми, і кожен з цих видів має свої особливості та переваги у досягненні маркетингових цілей [11].

Рекламні тексти є основним інструментом для привернення уваги споживачів до товарів і послуг, а також для створення позитивного іміджу бренду: *«Shop EcoWear and wear your values with pride!»* Вони можуть бути різних видів залежно від мети, структури та способу впливу на аудиторію. Лінгвісти та маркетологи виділяють кілька типів рекламних текстів, кожен з яких має свої особливості, а саме – переконливі тексти які націлені на створення довіри до продукту. Вони містять аргументи та докази, що спрямовані на переконання споживача у необхідності покупки: *«Ready to take your skills to the next level? Our online courses, taught by industry experts, give you the knowledge and confidence to advance your career, change paths, or learn something entirely new. With flexible scheduling, practical exercises, and a supportive community, you'll reach your goals faster than ever. Join thousands of students who've transformed their lives with us!»*

Інформативні тексти, в свою чергу, зосереджені на фактах і характеристиках продукту, вони інформують споживача про переваги та особливості товару чи послуги. Щодо емоційних текстів іаємо зазначити, що вони побудовані на емоційному впливі, викликають у споживачів певні почуття та асоціації, що сприяють формуванню позитивного образу продукту. В свою чергу соціально-відповідальні тексти підкреслюють соціальні проблеми, закликаючи споживачів до відповідальних дій: *«Shop now and bring out the best version of you!»*

Щодо особливостей створення ефективних рекламних текстів слід зазначити, що існує кілька ключових принципів їх створення. До найбільш розповсюджених відносяться: орієнтованість на споживача (текст має враховувати потреби та інтереси цільової аудиторії); комунікативність (реклама повинна бути зрозумілою і привабливою, а не просто інформативною); створення іміджу (текст має сприяти формуванню позитивного образу товару чи послуги, підкреслюючи її престиж та статус); емоційний вплив (тексти повинні бути емоційно зарядженими та креативними для привернення уваги споживачів).

Отже, рекламні тексти повинні бути не тільки інформативними, але й креативними, короткими та емоційно насиченими для того, щоб ефективно впливати на споживачів і досягати рекламних цілей. Оформлення рекламного тексту має вирішальне значення для його ефективності, оскільки стилістичні засоби вираження можуть викликати емоційний відгук у читача та заохотити його до дії. Реклама є потужним інструментом переконання, її мовленнєві прийоми повинні бути налаштовані на вплив на цільову аудиторію. До основних стилістичних принципів рекламного тексту належать конкретність, зрозумілість, емоційність, індивідуальність, лаконічність та виразність.

Конкретність у рекламі полягає у використанні точних і зрозумілих слів, що передають інформацію про продукт або послугу. Рекламні тексти повинні відмовлятися від загальних тверджень і переходити до конкретних фактів про продукт. Це дозволяє споживачам краще зрозуміти, як товар може задовольнити їхні потреби. Конкретність допомагає уникнути надмірних узагальнень, роблячи текст більш переконливим і ефективним.

Зрозумілість є важливою складовою рекламного тексту, оскільки повідомлення повинно бути легким для сприйняття широкою аудиторією. Використання простої мови без технічних термінів та складних конструкцій допомагає зробити текст більш доступним і привабливим для читача. Емоційність рекламного тексту також відіграє важливу роль, оскільки емоції можуть спонукати аудиторію до певних дій. Рекламні тексти часто використовують метафори, образи та інші літературні прийоми для створення позитивного асоціативного поля навколо товару або послуги, підвищуючи інтерес споживача. Індивідуальність в рекламі підкреслює важливість налаштування тексту на конкретну цільову аудиторію. Реклама повинна бути персоналізованою, звертати увагу на потреби та інтереси конкретних споживачів, щоб досягти кращого ефекту.

Лаконічність рекламного тексту полягає в тому, що повідомлення повинно бути стислим та зрозумілим, без надлишкових слів чи деталей, що можуть відволікати від головної мети – привернути увагу та стимулювати інтерес до товару. Виразність досягається через використання мовних засобів, які роблять текст яскравішим і запам'ятовуванішим. Це можуть бути метафори, епітети, порівняння, гіперболи та інші тропи, які підсилюють вплив реклами на споживача [12].

Висновки. Враховуючи опрацьований матеріал, маємо наголосити що реклама є ключовим способом комунікації, спрямована на популяризацію товарів, послуг чи концепцій, підвищуючи їх визнання та привабливість серед потенційних споживачів. Визначення реклами варіюється залежно від підходу та сфери дослідження, але загалом реклама може бути оцінена як стратегічний інструмент, спрямований на стимулювання попиту та вплив

на споживацькі рішення. Креативність і оригінальність відіграють вирішальну роль у створенні рекламних текстів, які викликають емоційний відгук і переконують споживачів придбати продукт чи скористатися послугою. Ці елементи допомагають зробити текст запам'ятовуваним і виділити його на фоні конкурентів. Дотримання стилістичних принципів у рекламних текстах може значно підвищити їх ефективність, сприяючи формуванню позитивного образу бренду, підвищенню впізнаваності та стимулюванню продажів.

Перспективою подальшого дослідження вбачаємо аналіз певного окремого виду рекламних текстів: інформативного, переконливого, емоційного тощо.

Література

1. Ноговська С. Теоретико-методологічні підходи до аналізу рекламного тексту у сучасних лінгвістичних та перекладознавчих студіях. *Актуальні питання іноземної філології*. 2021. № 15, С. 76–85.
2. Хоменко Г. Є. Прагматика сучасного рекламного тексту. Філологічні студії. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2010. № 5, С. 221-225.
3. Іванова І. Б. Еволюція лінгвостилістики рекламного дискурсу в мовному просторі України : автореф. дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 38 с.
4. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/advertisement>
5. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B0>
6. Баюн К. Й. Текст реклами як один із типів тексту (на матеріалі німецькомовних текстів реклами). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2019. №3, С. 84-90.
7. Божкова В.В., Прокопенко М.О. Реклама: особливості, визначення, класифікація. *Економіка та менеджмент: перспективи розвитку : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції*. Суми : СумДУ, 2012. С. 21-22.
8. Гребінська С.І., Матвєєв А.Ю. Маркетингові дослідження історичного розвитку реклами та її сучасного стану. *Економіка та суспільство : електронне наукове фахове видання*. Випуск 13. Мукачєво, 2017. С. 414-419. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/67.pdf.
9. Береза Л.О., Дядюра Г.М. Мовні засоби англomовного рекламного тексту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. № 64. Міжнародний гуманітарний університет. 2023. С. 35-38. URL: <http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v64/10.pdf>.
10. Рябчик А.В. Методи психологічного впливу в рекламі. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6695>.
11. Македонова О.Д. Лінгвостилістична організація та прагматичне функціонування англійськомовного рекламного дискурсу : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 229 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/02_2017/Makiedonova_dis-.pdf.
12. Шитюк А.С., Гнедкова О.Г. Поняття реклами: структура побудови рекламних текстів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Том 32 (71). № 6 Ч. 1. 2021. С. 180-184. URL: www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/6_2021/part_1/32.pdf.

References

1. Nohovska S. Teoretyko-metodolohichni pidkhody do analizu reklamnoho tekstu u suchasnykh linhvistychnykh ta perekladoznachnykh studiiah. *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii*. 2021. № 15, S. 76–85.
2. Khomenko H. Ye. Prahmatyka suchasnoho reklamnoho tekstu. Filolohichni studii. *Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. 2010. № 5, S. 221-225.
3. Ivanova I. B. Evoliutsiia linhvostylistyky reklamnoho dyskursu v movnomu prostori ukrainy : avtoref. dys. ... doktora filol. nauk : 10.02.01. Kyiv, 2018. 38 s.
4. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/advertisement>.
5. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B0>
6. Baiun K. Y. Tekst reklamy yak odyin iz typiv tekstu (na materialy nimetskomovnykh tekstiv reklamy). *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky*. 2019. №3, S. 84-90.
7. Bozhkova V.V., Prokopenko M.O. Reklama: osoblyvosti, vyznachennia, klasyfikatsiia. *Ekonomika ta menedzhment: perspektyvy rozvytku : materialy II Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii*. Sumy : SumDU, 2012. С. 21-22.
8. Hrebinska S.I., Matvieiev A.Iu. Marketynhovi doslidzhennia istorychnoho rozvytku reklamy ta yii suchasnoho stanu. *Ekonomika ta suspilstvo : elektronne naukovе fakhove vydannia*. Vypusk 13. Mukachevo, 2017. S. 414-419. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/67.pdf.
9. Bereza L.O., Diadiura H.M. Movni zasoby anhlomovnoho reklamnoho tekstu. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.: Filolohiia. № 64. Mizhnarodnyi humanitarnyi universytet. 2023. S. 35-38. URL: <http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v64/10.pdf>.

10. Riabchyk, A.V. (2018), "Psychological influencing methods in advertising", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6695> (Accessed 29 Oct 2024).
11. Makiedonova O.D. *Linhvostylistychna orhanizatsiia ta prahmatychni funktsionuvannia anhliiskomovnoho reklamnoho dyskursu : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04. Zaporizhzhia, 2017. 229 s. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/02_2017/Makiedonova_dis-.pdf.*
12. Shytiuk A.S., Hniedkova O.H. Poniattia reklamy: struktura pobudovy reklamnykh tekstiv. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Zhurnalistyka*. Tom 32 (71). № 6 Ch. 1. 2021. S. 180-184. URL: www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/6_2021/part_1/32.pdf.

УДК 8127:355/359

DOI: 10.60022/2(2)-8MHD

Жукова Анна Робертівна

доктор філософії у галузі педагогіки

викладач кафедри іноземних мов та військового перекладу

Національна академія сухопутних військ імені П. Сагайдачного, Україна

Zhukova Anna

PhD in Pedagogy

Lecturer at the Department of Foreign Languages and Military Translation

National Army Academy named after P. Sahaidachnyi, Ukraine

ORCID: 0000-0002-7292-1605

Матіїв Юлія Василівна

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Інститут краєзнавства імені І. Крип'якевича

викладач англійської мови кафедри іноземних мов та військового перекладу

Національна академія сухопутних військ імені П. Сагайдачного, Україна

Matiiiv Yuliia

higher education applicant at the third (Research/ Educational) level

of the I. Krypiakevych Institute of Local History

Lecturer in English at the Department of Foreign Languages and Military Translation

National Army Academy named after P. Sahaidachnyi, Ukraine

ORCID: 0009-0003-5806-0487

Кучура Вероніка Миколаївна

курсантка

Національна академія сухопутних військ імені П. Сагайдачного, Україна

Kuchura Veronika

cadet

National Army Academy named after P. Sahaidachnyi, Ukraine

Берещук Аліна Сергіївна

курсантка

Національна академія сухопутних військ імені П. Сагайдачного, Україна

Bereshchuk Alina

cadet

National Army Academy named after P. Sahaidachnyi, Ukraine

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ В ВІЙСЬКОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ: РОЛЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті досліджено міжнародні стандарти військової комунікації та визначено роль англійської мови у забезпеченні ефективності міжнародної військової співпраці. Актуальність теми зумовлена глобальним характером сучасних військових викликів, які потребують уніфікованого підходу до комунікації між країнами, зокрема в межах міжнародних організацій, таких як НАТО та ООН. Мета статті полягає в аналізі міжнародних стандартів військової комунікації та висвітленні значення англійської мови як основи професійного спілкування у багатонаціональних військових операціях. Задля досягнення цієї мети було реалізовано такі завдання: досліджено поняття та розвиток міжнародної військової комунікації, охарактеризовано нормативні акти й міжнародні організації, що регулюють військову комунікацію, проаналізовано англійську мову як ключовий інструмент взаємодії у військовій сфері.

Основу методологічного підходу в цій науковій роботі складає комплексне дослідження, що ґрунтується на поєднанні теоретичних методів. Зокрема аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, а також описовий, порівняльний та метод зіставлення, були використані для опису сутності міжнародних стандартів у військовій комунікації та дослідження значення англійської мови у процесах військової комунікації. Особливу увагу приділено аналізу мовних вимог до військовослужбовців, їхній підготовці до використання англійської мови у професійних контекстах. Розглянуто міжнародні стандарти у військовій комунікації та проаналізовано роль англійської мови під час стандартизації військової комунікації.

Результати цього дослідження, а також сформульовані на їхній основі висновки, становлять практичну цінність для викладачів іноземних мов, перекладачів та інших спеціалістів, які займаються дослідженням актуальних проблем викладання іноземної мови для військовослужбовців. Результати цього дослідження можуть бути корисними для вдосконалення нормативної бази у сфері міжнародної військової комунікації та розв'язання питань, пов'язаних із мовною підготовкою військовослужбовців.

Ключові слова: військова комунікація, англійська мова, міжнародні стандарти, НАТО, мовна сумісність.

INTERNATIONAL STANDARDS IN MILITARY COMMUNICATION: THE ROLE OF THE ENGLISH LANGUAGE

Abstract. *The article examines international standards of military communication and identifies the role of English in ensuring the effectiveness of international military cooperation. The relevance of the topic is due to the global nature of modern military challenges that require a unified approach to communication between countries, in particular within international organizations such as NATO and the UN. The purpose of the article is to analyze international standards of military communication and highlight the importance of English as the basis for professional communication in multinational military operations.*

In order to achieve this goal, the following tasks were realized: to study the concept and development of international military communication, to characterize the normative acts and international organizations that regulate military communication, to analyze the English language as a key tool for interaction in the military sphere. The basis of the methodological approach in this research paper is a comprehensive study based on a combination of theoretical methods. In particular, analysis, synthesis, generalization, abstraction, as well as descriptive, comparative and comparative methods were used to describe the essence of international standards in military communication and to study the importance of English in military communication. Particular attention is paid to the analysis of language requirements for military personnel, their preparation for the use of English in professional contexts. International standards in military communication are considered and the role of English in the standardization of military communication is analyzed.

The results of this study, as well as the conclusions drawn on their basis, are of practical value for foreign language teachers, translators and other specialists involved in the study of current issues of teaching a foreign language to military personnel. The results of this study can be useful for improving the regulatory framework in the field of international military communication and solving issues related to language training of military personnel.

Keywords: military communication, English, international standards, NATO, language compatibility.

Постановка проблеми. Ситуація, яка виникла в Україні через повномасштабну агресію російської федерації проти нашої незалежної держави у лютому 2022 року, є безпрецедентною. Україна, як держава з розвиненими демократичними інституціями та значними досягненнями у сфері забезпечення прав людини, змушена протистояти тоталітарному режиму. Цей режим використовує не тільки потужну військову силу, але й засоби пропаганди та обмеження громадянських прав і свобод. Війна зруйнувала мирний уклад життя, завдала масштабних руйнувань, загальмувала розвиток держави. У таких умовах одним з актуальних питань є проблема стандартизації військової комунікації та дослідження ролі англійської мови в цьому процесі.

Сучасні виклики та загрози національній безпеці України також зумовлюють загальну необхідність пошуку дієвого, адекватного та комплексного інструментарію, за допомогою якого стане можливим планування та координація комунікативної діяльності органів військового управління Збройних Сил України з державними й неурядовими інституціями, зарубіжними партнерами, а також впровадження ефективних внутрішніх комунікацій.

У зв'язку з цим, військова комунікація є невіддільною складовою сучасних збройних конфліктів та операцій, оскільки від її ефективності залежить стратегічне планування, оперативна взаємодія та виконання завдань. У цьому контексті англійська мова відіграє ключову роль, адже саме вона стала мовою міжнародного військового співробітництва, спілкування та стандартизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема міжнародних стандартів у військовій комунікації та ролі англійської мови у цих процесах знаходить віддзеркалення у працях зарубіжних та українських дослідників. Так, над цим питанням працюють такі сучасні зарубіжні науковці, як Л. Андерсон, Е. Томпсон [9], С. Кім, Дж. Пак [10] та ін., вони наголошують на важливості військової англійської мови як специфічної форми професійної комунікації. У цих працях розглядаються особливості мовних структур, стилістики та лексичного складу, характерного для військової сфери. Українські вчені також приділяють увагу цій тематиці. У працях таких дослідників, як Л. Гончарук [7], Р.Нанівський [3], Є. Панасенко [2] та ін., розглядаються питання адаптації міжнародних стандартів до умов у нашій державі, зокрема в контексті реформування Збройних сил України та звернено увагу на необхідність інтеграції англійської мови в професійну підготовку військовослужбовців. Водночас наразі недостатньо вивчено практичні аспекти використання англійської мови у військовій комунікації в умовах сучасних викликів, таких як гібридна війна, інформаційна агресія та кіберзагрози, що зумовлює необхідність подальшого дослідження цієї проблематики.

Мета статті – проаналізувати міжнародні стандарти військової комунікації та визначити значення англійської мови у забезпеченні ефективності міжнародної військової співпраці. Окреслена мета дослідження передбачає розв'язання таких завдань: 1) дослідити поняття міжнародної військової комунікації та описати розвиток

міжнародних стандартів військової комунікації; 2) охарактеризувати нормативні акти та міжнародні організації, які регулюють військову комунікацію; 3) проаналізувати англійську мову як основу комунікації в міжнародних військових операціях; 4) здійснити аналіз мовних вимог до військових та особливостей навчання англійської мови військових кадрів; 5) дослідити основні виклики й перспективи стандартизації англійської мови у військовій комунікації.

Виклад основного матеріалу. У контексті повномасштабної війни перед Україною постали значущі комунікаційні виклики, спрямовані на захист національних інтересів та зміцнення іміджу держави на міжнародній арені. Створення ефективної системи урядових комунікацій є ключовим для розробки стратегій протидії інформаційній агресії та дезінформаційним кампаніям, що поширюються росією. Особливу роль у цьому процесі відіграє міжнародна військова комунікація, яка стає невід'ємним елементом сучасної інформаційної стратегії.

Міжнародна військова комунікація є процесом обміну інформацією, знаннями, та координації дій між військовими підрозділами, країнами й міжнародними організаціями задля забезпечення ефективної співпраці у воєнних операціях, навчаннях чи миротворчих місіях. Вона охоплює всі аспекти передачі даних, використання спільної термінології, а також технологічні та організаційні підходи, які забезпечують оперативність, точність та безпеку інформаційного обміну [1, с. 136]. Міжнародна військова комунікація – це не лише застосування формальних визначень понять, об'єктів і предметів військової справи, але й застосування жаргонів та сленгу, що є частиною спеціальної розмовної лексики. Ця лексика, яка вміщує емоційно забарвлені елементи та стилістичні синоніми військових термінів, є частиною неофіційного професійного спілкування військових [2, с. 96].

Міжнародні стандарти військової комунікації – це узгоджені правила, процедури, термінологія, протоколи та технічні вимоги, які регулюють процеси обміну інформацією між військовими структурами різних країн. Вони спрямовані на забезпечення взаємосумісності засобів зв'язку, єдності командування та оперативності рішень. Такі стандарти розробляються та затверджуються міжнародними організаціями, як-от НАТО або ООН, і включають мовні вимоги (здебільшого це англійська як основна мова спілкування), технічні характеристики обладнання та процедури безпеки для захисту конфіденційної інформації. На цей момент в Україні запроваджено близько 315 стандартів НАТО. Це загальні правила між всіма членами альянсу та країн-партнерів. Інтеграція українських військових в НАТО також потребує відповідного рівня підготовки, а ті, хто планують брати участь у міжнародних місіях, навчаннях або роботі в структурах НАТО повинні знати англійську мову [3, с. 52].

STANAG або Standartization Agreement, Стандарт НАТО – це міжнародний договір, що діє в країнах НАТО та країнах-партнерах. Одна із численних угод цього договору, а саме STANAG 6001, стосується стандартів володіння іноземною мовою для військовослужбовців. Відповідно до стандарту STANAG проводиться тестування та видається відповідний сертифікат. У нашій державі цей іспит проводиться відповідно до наказу Міністра оборони України.

Успішна здача іспиту засвідчує, що військовий фахівець володіє іноземною мовою на рівні, що є достатнім для іншомовного спілкування у певних професійних галузях. Головним методом навчання на курсах підготовки до іспиту є комунікативний метод. Отримати свідоцтво STANAG мають право кандидати, які пройшли відповідне навчання на базі військових навчальних закладів та успішно склали іспит. Навчатися на курсах іноземних мов мають право військовослужбовці й працівники ЗСУ, які рекомендовані головними замовниками підготовки та які відповідають принаймні одному критерію відбору [4, с. 60]. Слід зазначити, що кандидати для навчання із числа працівників ЗСУ відбираються за такими критеріями:

- кандидат обіймає посаду, що передбачає застосування іноземної мови, або перебуває в резерві кандидатів на таку посаду;
- кандидат претендує на скерування на роботу за кордон у складі національних контингентів, багатонаціональних органів військового управління, національного персоналу, у закордонних дипломатичних установах України, міжнародних організаціях, на навчання;
- кандидат бере участь у міжнародних заходах.

За стандартом STANAG 6001 визначається рівень володіння іноземною мовою, всі рівні відповідають CEFR:

- Level 0 (A1) – No proficiency (без практичних навичок);
- Level 1 (A2) – Survival (рівень виживання);
- Level 2 (B1) – Functional (функціональний рівень);
- Level 3 (B2) – Professional (професійний рівень);
- Level 4 (C1) – Expert (експертний рівень);
- Level 5 (C2) – Highly-articulate native (досконалий).

Іспит STANAG 6001 значущий для визначення та підтримки рівня мовної підготовки військового персоналу, а також для забезпечення ефективного спілкування та співпраці у міжнародному військовому середовищі, покращенню співробітництва й взаєморозуміння у міжнародних операціях та інших спільних діях [5].

STANREC рекомендації НАТО зі стандартизації – це необов'язковий документ НАТО зі стандартизації, що застосовується виключно в матеріальній сфері та пропонує використовувати стандарти кращої практики. STANREC не стосуються цілей взаємосумісності, а в зв'язку з цим використовується виключно на добровільній

основі.

Стандарти НАТО (AP, MP) – це союзницькі та багатонаціональні публікації, що можуть вводитися в дію через STANAG (STANREC) чи функціонувати окремо (до прикладу, AAP-03). Стандарти НАТО розробляються в таких трьох сферах: матеріальна, оперативна й адміністративна.

Стандарти, що розроблені поза межами НАТО – це міжнародні, регіональні та національні цивільні та оборонні стандарти, що можуть бути прийняті до прямого використання для потреб НАТО та на які є посилання в супровідних документах. На цей момент, політика НАТО зі стандартизації полягає у заохоченні до збільшення частки таких стандартів для потреб НАТО [4, с. 62].

Північноатлантичний договір (The North Atlantic Treaty) – це міжнародна угода, що була укладена 4 квітня 1949 року у Вашингтоні, США, західноєвропейськими й північноамериканськими країнами задля об'єднання зусиль для колективної оборони, збереження миру та безпеки в Північноатлантичному регіоні. Цей договір став установчим документом створення Північноатлантичного альянсу.

Угода про партнерство між Україною та НАТО була укладена в 1997 році. Ця угода залишається основоположним документом, що регламентує відносини Україна – НАТО. Окрім того, угода включає мовну підготовку військових кадрів для забезпечення ефективної комунікації під час спільних операцій [6].

Як бачимо, володіння англійською мовою стає не лише необхідністю для ефективної взаємодії у військовій сфері, а й провідним фактором для досягнення успіхів на міжнародній арені та підвищення престижу нашої держави в контексті її інтеграції до НАТО та співпраці зі світовими партнерами [7, с. 635]. Безсумнівно головна роль англійської мови для ЗСУ полягає в забезпеченні ефективного спілкування та взаємодії з іншими країнами-членами НАТО та міжнародними партнерами. Проте англійська мова відіграє ширшу та стратегічну роль для ЗСУ, оскільки вона стає значущим інструментом не тільки для співпраці з Альянсом, а й у багатьох інших аспектах діяльності, які допомагають обороноздатності та міжнародний престиж України [8].

По-перше, знання військовими англійської мови допомагає забезпечити ефективне обслуговування та застосування західних зразків техніки й озброєння, які постачають країни-партнери, адже інформація про них частково подається англійською мовою [9, с. 90]. По-друге, знання англійської мови є необхідним військовослужбовцям для участі в міжнародних миротворчих місіях, спільних військових операціях та тренуваннях. Вона дає можливість військовослужбовцям взаємодіяти з військовими з інших країн, обмінюватись інформацією та досвідом, а також сприяє розв'язанню невідкладних питань та координації дій у різних складних ситуаціях [10, с. 35]. По-третє, англійська мова є важливою для підтримання міжнародних зв'язків, розвитку дипломатичних відносин та налагодження співпраці зі світовими партнерами, які надають військову допомогу Україні. Вона стає своєрідним мостом для спілкування та взаєморозуміння з представниками інших країн та військових організацій, сприяючи розвитку міцного партнерства, спільних проєктів та обміну досвідом.

Висновки. Отже, міжнародні стандарти, зокрема стандарти НАТО (стандарт НАТО STANAG 6001), Північноатлантичний договір, Угода про партнерство між Україною та НАТО, забезпечують спільну мовну, технічну й операційну базу для військових сил НАТО та партнерів, сприяючи ефективній взаємодії у багатонаціональних операціях. Ці стандарти військової комунікації відіграють критичну роль у забезпеченні ефективності, безпеки та узгодженості дій між військовими структурами різних країн. Їх використання сприяє зміцненню оборонних можливостей та є значущим компонентом глобальної системи колективної безпеки. Вивчення англійської мови є надзвичайно важливим для військовослужбовців у сучасних умовах глобальних викликів. Володіння англійською мовою значно підвищує ефективність комунікації з міжнародними партнерами, розширює можливості участі в міжнародних місіях та забезпечує доступ до передових технологій та наукової інформації. Крім того, високий рівень знання англійської мови дозволяє військовослужбовцям ефективно взаємодіяти з міжнародними партнерами, розуміти сучасні військові стратегії та успішно застосовувати їх у своїй діяльності. Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі потреб навчання англійської мови українських військовослужбовців, створенні спеціалізованих методик викладання та адаптації їх до міжнародних стандартів.

Література

1. Козак Т. М. Сутність, історія й особливості міжнародних, світових або глобальних мов у політиці та міжнародних відносинах. *Політикус: наук. журнал*. 2023. № 5. С. 136-143.
2. Панасенко Є.О. Англійська мова як Lingua franca та її роль у сучасних світових політико-економічних процесах. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2019. № 3 (67). С. 96-103.
3. Naniivskyi R.A., Zhukova A.R., Matiiiv Yu.V. The linguistic analysis of communication failures in multinational military operations // *Суспільство та національні інтереси: журнал*. 2024. No 8(8) 2024. С. 966.-С.52-62. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8\(8\)-52-61](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-52-61)
4. Гарькавий Є.М. Організація стратегічних комунікацій відповідно до стандартів НАТО. *Вісник ДонНУ імені Василя Стуса. Сер.: Політичні науки*. 2023. №8. С. 60-66.
5. STANAG 6001. URL: https://nuou.org.ua/assets/documents/dodb_stanag_6001.pdf (дата звернення: 29.12.2024).
6. Північноатлантичний альянс: історія, функції, структура, відносини з Україною: Навчальний посіб-

ник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом «Державне управління» / Кол. авт.; за заг. ред. проф. Д. І. Дзвінчука. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2012. 604 с.

7. Гончарук Л. Роль англійської мови для Збройних сил України. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. №1 (29). С. 635-645.

8. Про затвердження Концепції мовної підготовки особового складу Збройних Сил України та плану реалізації Концепції мовної підготовки особового складу ЗСУ: наказ Міністра оборони України 01 червня 2009 р. № 267 від Київ: МО України, 2009. 34 с. (Нормативний документ Міністерства оборони України).

9. Anderson L., Thompson E. The Role of Language Proficiency in Military Operations: A Case Study Analysis. *Military Linguistics Quarterly*. 2021. №12(1), pp. 89-104.

10. Kim S., Park J. Language Training Strategies for Military Personnel: A Comparative Analysis. *International Journal of Security Studies*. 2020. № 15(2), pp.34-49.

References

1. Kozak, T. M. (2023). Sutnist, istoriia y osoblyvosti mizhnarodnykh, svitovykh abo hlobalnykh mov u politytsi ta mizhnarodnykh vidnosynakh [The essence, history and features of international, world or global languages in politics and international relations]. *Politykus: nauk. Zhurnal – Politikus: scientific journal*, 5, 136-143 [in Ukrainian].

2. Panasenko, Ye.O. (2019). Anhliiska mova yak Lingua franca ta yii rol u suchasnykh svitovykh polityko-ekonomichnykh protsesakh [English as a Lingua franca and its role in modern world political and economic processes]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Derzhavne upravlinnia – State and regions. Series: Public Administration*, 3 (67), 96-103 [in Ukrainian].

3. Nanivskiy, R. A., Zhukova, A. R., & Matiiiv, Yu. V. (2024). The linguistic analysis of communication failures in multinational military operations. *Society and National Interests*, №8(8), 52–62. [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8\(8\)-52-61](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-52-61)

4. Harkavyy, Ye.M. (2023). Orhanizatsiia stratchichnykh komunikatsii vidpovidno do standartiv NATO [Organization of strategic communications in accordance with NATO standards]. *Visnyk DonNU imeni Vasylia Stusa. Ser.: Politychni nauky – Bulletin of Vasyl' Stus DonNU. Ser: Political Sciences*, 8, 60-66 [in Ukrainian].

5. STANAG 6001. Retrieved from: https://nuou.org.ua/assets/documents/dodb_stanag_6001.pdf [in Ukrainian].

6. Pivnichnoatlantychnyi alians: istoriia, funksi, struktura, vidnosyny z Ukrainoiu [North Atlantic Alliance: History, Functions, Structure, Relations with Ukraine]: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv ta slukhachiv mahisterskoi pidhotovky za napriamom «Derzhavne upravlinnia» / Kol. avt.; za zah. red. prof. D. I. Dzvinchuka. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 2012. 604 s. [in Ukrainian].

7. Honcharuk, L. (2024). Rol anhliiskoi movy dlia Zbroinykh syl Ukrainy [The role of English for the Armed Forces of Ukraine]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific innovations and advanced technologies*, 1 (29), 635-645. [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Kontseptsii movnoi pidhotovky osobovoho skladu Zbroinykh Syl Ukrainy ta planu realizatsii Kontseptsii movnoi pidhotovky osobovoho skladu ZSU [On Approval of the Concept of Language Training of the Armed Forces of Ukraine and the Implementation Plan for the Concept of Language Training of the Armed Forces of Ukraine]: nakaz Ministra oborony Ukrainy 01 chervnia 2009 r. № 267 vid Kyiv: MO Ukrainy, 2009. 34 s. (Normatyvnyi dokument Ministerstva oborony Ukrainy) [in Ukrainian].

9. Anderson, L., Thompson, E. (2021). The Role of Language Proficiency in Military Operations: A Case Study Analysis. *Military Linguistics Quarterly*, 12(1), 89-104 [in English].

10. Kim, S., Park, J. (2020). Language Training Strategies for Military Personnel: A Comparative Analysis. *International Journal of Security Studies*, 15(2), 34-49 [in English].

УДК 8127:355/359

DOI: 10.60022/2(2)-9MHD

Жукова Анна Робертівна

доктор філософії у галузі педагогіки

викладач кафедри іноземних мов та військового перекладу

Національна академія сухопутних військ імені П. Сагайдачного, Україна

Zhukova Anna

PhD in Pedagogy

Lecturer at the Department of Foreign Languages and Military Translation

National Army Academy named after P. Sahaidachnyi, Ukraine

ORCID: 0000-0002-7292-1605

Целюх Ігор Ігорович

курсант

Національна академія сухопутних військ імені П. Сагайдачного, Україна

Tseliukh Ihor

cadet

National Army Academy named after P. Sahaidachnyi, Ukraine

АНАЛІЗ ПРИКЛАДІВ ВІЙСЬКОВИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ ПРОВАЛІВ ЧЕРЕЗ МОВНІ БАР'ЄРИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу військових комунікаційних провалів, зумовлених мовними бар'єрами, які впливають на ефективність міжкультурної взаємодії під час військових операцій. Мета дослідження – теоретично вивчити та практично проаналізувати приклади таких провалів, визначити їхні причини, наслідки та можливі способи запобігання. Основу методологічного підходу в цій роботі складає комплексне системне дослідження, яке ґрунтується на якісному поєднанні теоретичних методів дослідження, зокрема аналізу, синтезу, узагальнення, абстрагування, а також описового, порівняльного та методу зіставлення. У статті розглянуто поняття мовного бар'єра, яке включає лінгвістичні, соціокультурні та психологічні аспекти, що заважають ефективній комунікації.

Аналіз праць сучасних українських дослідників дав можливість виділити ключові ознаки мовних бар'єрів, серед яких: недостатнє володіння мовою, відмінності в термінології, відсутність стандартів перекладу та різниця в комунікативних стилях. Особливу увагу приділено аналізу конкретних прикладів комунікаційних провалів у військових операціях, які виникали через мовні бар'єри. Наприклад, у міжнародних військових місіях часто фіксуються випадки неправильного розуміння команд, перекручування змісту інформації через неточний переклад, що призводить до дезорганізації, зниження бойової ефективності та навіть втрат. Наголошено, що причини таких провалів криються не лише в лінгвістичній складності, але й у недостатньому рівні підготовки військових кадрів до міжкультурної комунікації. Серед рекомендацій для подолання мовних бар'єрів висунуто такі: впровадження мовної стандартизації, створення якісних термінологічних баз, забезпечення регулярного навчання військовослужбовців іноземним мовам та організація роботи професійних перекладачів.

Результати дослідження можуть бути корисними для викладачів іноземних мов, науковців, військових керівників, лінгвістів та перекладачів, які займаються розробкою та впровадженням комунікаційних стратегій у військовій сфері.

Ключові слова: військова комунікація, мовні бар'єри, військовослужбовці, комунікаційні провали, міжнародна взаємодія.

ANALYSIS OF EXAMPLES OF MILITARY COMMUNICATION FAILURES DUE TO LANGUAGE BARRIERS

Abstract. The article analyzes military communication failures caused by language barriers that affect the effectiveness of intercultural interaction during military operations. The purpose of the study is to theoretically examine and practically analyze examples of such failures, identify their causes, consequences and possible ways to prevent them. The basis of the methodological approach in this paper is a comprehensive systematic study based on a qualitative combination of theoretical research methods, including analysis, synthesis, generalization, abstraction, as well as descriptive, comparative and comparative methods. The article discusses the concept of a language barrier, which includes linguistic, sociocultural and psychological aspects that impede effective communication.

An analysis of the works of contemporary Ukrainian researchers has made it possible to identify the key features of language barriers, including: insufficient language proficiency, differences in terminology, lack of translation standards, and differences in communication styles. Particular attention is paid to the analysis of specific examples of

communication failures in military operations that occurred due to language barriers. For example, in international military missions, there are often cases of misunderstanding of commands, distortion of the content of information due to inaccurate translation, which leads to disorganization, reduced combat effectiveness and even losses. It is emphasized that the reasons for such failures lie not only in linguistic complexity but also in the insufficient level of training of military personnel in intercultural communication. Among the recommendations for overcoming language barriers are the following: the introduction of language standardization, the creation of high-quality terminology bases, the provision of regular foreign language training for military personnel, and the organization of professional translators.

The results of the study may be useful for foreign language teachers, researchers, military leaders, linguists and translators involved in the development and implementation of communication strategies in the military sphere.

Keywords: *military communication, language barriers, military personnel, communication failures, international interaction.*

Постановка проблеми. Постійний розвиток світу відкриває нові можливості в багатьох сферах діяльності: економіці, культурі, освіті, науці та дипломатії. Проте сучасна реальність також принесла виклики, серед яких війни та військові конфлікти, що вимагають міжнародної взаємодії, у тому числі й військової. Україна, захищаючи свою державність і суверенітет, стала форпостом боротьби за мир і стабільність у Європі. Це привернуло значну міжнародну підтримку з боку провідних країн, яка виражається в: фінансовій і технічній допомозі, проведенні навчань для українських військових за кордоном, підтримці волонтерів і добровольців із різних країн.

Ці взаємодії висвітлюють важливість ефективної комунікації між українськими військовими та іноземними партнерами. Англійська мова, як міжнародна мова спілкування, стала основним інструментом комунікації в таких умовах. Попри широке використання англійської мови, часто виникають непорозуміння в процесі комунікації. Це пов'язано з різними рівнями володіння мовою, культурними відмінностями, термінологічними особливостями військової сфери. Таке явище, відоме як «мовний бар'єр», може ускладнювати співпрацю, знижувати ефективність взаємодії та призводити до непорозуміння.

Англійська мова виконує функцію універсального інструмента для міжкультурної комунікації, проте подолання мовного бар'єра вимагає навчання мовленнєвим і професійним навичкам, адаптації термінології до міжнародних стандартів, розвитку міжкультурної компетентності наших військових. У сучасних умовах володіння англійською мовою стає не лише необхідністю, а й важливим елементом глобальної інтеграції, що сприяє налагодженню міжнародної співпраці навіть у складних обставинах. Саме тому, велику увагу варто приділяти дослідженню комунікаційних провалів військових через мовні бар'єри з метою попередження та запобігання непорозуміння та забезпечення правильного, чіткого та ефективного спілкування між військовослужбовцями різних країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вивчення військових комунікаційних провалів через мовні бар'єри є об'єктом дослідження багатьох науковців у сфері лінгвістики, методики вивчення іноземної мови, перекладознавства, мовознавства тощо. Серед них варто виокремити таких науковців, як А. Цейтліна [3], А. Чопівська [4], М. Тарасенко [7], Г. Максимович, Р. Кодола, Т. Шульга [10] та ін. Однак попри наявність значної кількості праць, необхідно зробити узагальнення та систематично дослідити наявну сьогодні інформацію з окресленої проблематики.

Мета статті – теоретично дослідити та практично проаналізувати приклади військових комунікаційних провалів через мовні бар'єри. Завдання дослідження: 1) дослідити поняття мовного бар'єра в працях дослідників; 2) схарактеризувати ознаки та причини виникнення мовних бар'єрів у процесі комунікації; 3) проаналізувати приклади військових комунікаційних провалів через мовні бар'єри.

Виклад основного матеріалу. У загальному значенні бар'єр – це будь-яка перешкода або завада, що потребує подолання. Це поняття має міждисциплінарний характер та використовується в різних галузях науки. Мовний бар'єр – це індивідуальна неможливість використання набутих знань під час говоріння, незважаючи на їх наявність. Мовний бар'єр у контексті вивчення іноземної мови визначається як індивідуальна, суб'єктивна неспроможність людини застосовувати знання для мовного вираження [1, с. 167]. Попри наявність відповідних знань, людині важко висловити свої думки через психологічні або інші внутрішні причини, серед яких варто виокремити:

- відсутність знання норм і принципів комунікації;
- ігнорування культурних особливостей мови, що вивчається;
- несформованість умінь спонтанного мовлення;
- нерозуміння складнощів міжкультурної комунікації [2, с. 201].

Н. Яковлева розглядає мовний бар'єр як психологічне явище, що формується в процесі вивчення іноземних мов і має кілька причин, зокрема: недостатню вмотивованість навчання (відсутність інтересу або бажання до вивчення мови); неадекватну самооцінку: як завищену, так і занижену самооцінку, що може заважати успішній комунікації; несприятливу психологічну атмосферу в навчальній групі (конфлікти, напруження або

недружнє середовище негативно впливають на комунікативну активність); відсутність необхідних навичок і вмій (брак мовленнєвих, комунікативних і соціокультурних компетенцій) [3, с. 113].

Науковці [4; 5] зазначають, що мовні бар'єри виникають в результаті застосування представниками відмінних культур різних моделей сприйняття соціальної дійсності за допомогою символічних систем, що віддзеркалюються в стилях письмової та усної комунікації, а також у застосовуваних мовних конструкціях. Досить часто проблеми мовного характеру часто першими труднощами в процесі комунікації з представниками інших культур. Мовна компетентність є важливою, проте не єдиною умовою результативного міжкультурного спілкування. Важливим також є вміння користуватися правилами, отриманими навичками в конкретних соціальних ситуаціях.

Варто зазначити, що війна внесла важливі корективи у життя українців, адже змусила майже кожного третього українця змінити звичну професію та спосіб життя на професію військового та стати на захист своєї країни та всієї Європи. Проте, у цій нелегкій боротьбі ми не залишилися самі, адже провідні країни Європи допомагають Україні з озброєнням, фінансовим забезпеченням, гарантують навчання наших військових в інших країнах тощо. Більш того, допомогти Україні погодилася велика кількість волонтерів та добровольців з усього світу. В результаті цього виникла гостра потреба у пошуку способів взаємодії та співпраці між українськими військовими та представниками різних країн світу. Одним із таких способів стало переважне спілкування англійською чи частково німецькою мовою, що продемонструвало наявність труднощів спілкування, зокрема комунікаційних провалів через мовні бар'єри [6, с. 62].

Значна кількість іноземних кадрових військових приїхали до України з метою поділитися бойовим досвідом з українськими військовими. Основною проблемою непорозуміння став низький рівень володіння англійськими термінами та «фальшиві друзі перекладача», тобто подібність звучання англійського слова з українським, проте відмінність у його значенні, неврахування полісемантичності лексеми [7, с. 183].

До прикладу, слово «*engagement*» українці, здебільшого перекладають як «шлюбні заручини», проте, у військовому контексті «*engagement*» означає активне бойове зіткнення між військовими підрозділами.

Ще одним найпоширенішим прикладом є розуміння слова «*actual*». Українці часто співставляють його з подібним за звучанням українським словом «актуальний», хоча його переклад – це «фактичний». Важливим є його вживання у військовому контексті, де слово «*actual*» часто позначає реальний статус або особу, яка на даний момент перебуває на командирській позиції. Наприклад, «*This is Actual*» використовується під час радіопередачі для позначення, що говорить безпосередній командир, а не його заступник [8].

Досить часто в українських військових виникають труднощі з розумінням та вживанням лексеми «*armor*», яку перекладають як «захисна броня», проте слово «*armor*» у військовій сфері застосовується для позначення броньованих транспортних засобів, таких як бронетранспортери чи танки, а не тільки для захисного одягу або броні, яку носять солдати [9, с. 90].

Наступним прикладом є розуміння та переклад лексеми «*command*», тобто «командування», а не «наказ». У військовій сфері «*command*» означає загальне керівництво військовими силами або підрозділом. У цивільному житті це може означати простий наказ або інструкцію.

Також з метою спрощення процесу передачі необхідної інформації, досить часто іноземці, а також наші співвітчизники використовують аббревіатури, наприклад: *POW* – *Prisoner of War* (Військовополонений); *SITREP* – *Situation Report* (Оперативний звіт); *HQ* – *Headquarters* (Штаб).

Саме нерозуміння значення слова або використання слова не в тому контексті призводить до цілкового непорозуміння між представниками різних країн, що може призвести до провалів у військових операціях, передачі неправдивих даних чи відправки військових у помилкових напрямках.

Важливу роль під час спілкування відіграє тональність та емоційність висловлювання, наприклад фраза «*It's wonderful*» в залежності від тону має два значення: позитивне та негативне [10, с. 73].

Висновки. Отже, підсумуємо, що мовний бар'єр – це психологічний феномен, що перешкоджає ефективному процесу комунікації під час вивчення іноземної мови. Мовний бар'єр є індивідуальною проблемою, що має суб'єктивний характер та проявляється в реальних комунікативних ситуаціях. Це поняття має подвійний характер: лінгвістичний аспект (відсутність належних мовних знань і навичок) та психологічний аспект (емоційний стан, що блокує комунікативну активність). Виявлено, що труднощі військових комунікаційних провалів через мовні бар'єри спричинені: недостатнім рівнем володіння іноземною мовою українськими військовими, зокрема англійською; неврахуванням полісемантичності слів та їх залежності від контексту; будовою артикуляційного апарату, що стає причиною труднощів у вимові певних звуків; врахуванням тону та експресивності спілкування та багато інших. Такі провали у непорозумінні можуть призвести до провалу військових операцій чи навіть втрат серед особового складу. Подальші дослідження мають зосередитися на вдосконаленні методів підготовки до міжкультурної взаємодії та розробці технологій, що мінімізують вплив мовних бар'єрів у військовій комунікації.

Література

1. Рябуха Т. В., Гостіщева Н. О. Подолання лексичного бар'єру як запорука успішності міжкультурної

комунікації. *Мова. Свідомість. Концепт*. 2019. Випуск 9. С. 166-170.

2. Скворчевська Є. Комунікативні бар'єри: поняття, типи та причини виникнення. *Сталий розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції*. Бережани, 2022. С. 199-200.

3. Цейтліна А. О. Комунікативні бар'єри у процесі формування цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України в умовах проведення ООС. *Інвестиції: практика та досвід: наук.-практ. журн.* 2022. № 2. С.145-150.

4. Чопівська А. І. Комунікативні бар'єри та способи їх подолання. *Психолого-педагогічні координати розвитку особистості: зб. наук. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., 1-2 червня 2023 р.* Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2023. С. 256-261.

5. Денисенко І. І. Комунікативно-мовні бар'єри: причини виникнення та техніки їх корекції. *Інноваційна педагогіка*. 2020. №20 (2). С. 17-21.

6. Рудик Н. М. До проблеми подолання мовного бар'єру у процесі спонтанної комунікації іноземною мовою студентів гуманітарних факультетів. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2019. № 1. С. 59-65.

7. Тарасенко М. Р. Бар'єри в міжкультурній комунікації. *Проблеми розвитку, функціонування та методів викладання мов у полікультурному просторі*. 2020. № 4. С. 181-187.

8. Жукова А., Кучура В. Особливості військового перекладу в умовах сучасних гібридних загроз: лінгвістичні та культурні виклики // *Збірник тез за Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених* – Полтава: НУПІ імені Юрія Кондратюка, 2024. – 785 с.-С.631-632.

9. Загоруйко Л. О., Гут Н. В. Мовна інтеграція мігрантів: на прикладі країн Західної Європи. *Педагогіка та психологія*. 2020. Вип. 32. С. 85-94.

10. Максимович Г. О., Кодола Р. М., Шульга Т. В. Подолання мовного бар'єру льотного і диспетчерського складу у стресових ситуаціях. *Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. Інноваційна педагогіка: науковий журнал*. 2020. Випуск 28. С. 72-79.

References

1. Riabukha, T. V., Hostishcheva, N. O. (2019). Podolannia leksychnoho barrieru yak zaporuka uspishnosti mizhkulturnoi komunikatsii [Overcoming the lexical barrier as a guarantee of successful intercultural communication]. *Mova. Svidomist. Kontsept – Language. Consciousness. Concept*, 9, 166-170 [in Ukrainian].

2. Skvorchevska, Ye. (2022). Komunikatyvni bariery: poniattia, typy ta prychyny vynyknennia [Communication barriers: concept, types and causes of occurrence]. *Stalyi rozvytok ahrarnoi sfery: inzhenerno-ekonomichne zabezpechennia – Sustainable development of the agrarian sector: engineering and economic support: materialy IV Mizhnarodnoi nauko-vo-praktychnoi konferentsii*. Berezhany, 199-200 [in Ukrainian].

3. Tseitlina, A. O. (2022). Komunikatyvni bariery u protsesi formuvannia tsyvilno-viiskovoho spivrobitnytstva Zbroinykh Syl Ukrainy v umovakh provedennia OOS [Communicative barriers in the process of forming civil-military cooperation of the Armed Forces of Ukraine in the conditions of the Joint Forces Operation]. *Investytsii: praktyka ta dosvid: nauk.-prakt. zhurn. – Investments: practice and experience: scientific and practical journal*, 2, 145-150 [in Ukrainian].

4. Chopivska, A. I. (2023). Komunikatyvni bariery ta sposoby yikh podolannia [Communicative barriers and ways to overcome them]. *Psykhologo-pedahohichni koordynaty rozvytku osobystosti – Psychological and pedagogical coordinates of personality development: zb. nauk. materialiv IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 1-2 chervnia 2023 r.* Poltava: Natsionalnyi universytet imeni Yurii Kondratiuka, 2023, 256-261 [in Ukrainian].

5. Denysenko, I. I. (2020). Komunikatyvno-movni bar'ery: prychyny vynyknennia ta tekhniky yikh korektsii [Communicative and linguistic barriers: causes of occurrence and techniques of their correction]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 20 (2), 17-21 [in Ukrainian].

6. Rudyk, N. M. (2019). Do problemy podolannia movnoho barrieru u protsesi spontannoi komunikatsii inozemnoi movoiu studentiv humanitarnykh fakultetiv [To the problem of overcoming the language barrier in the process of spontaneous communication in a foreign language of students of humanitarian faculties]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho – Scientific Bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky*, 1, 59-65 [in Ukrainian].

7. Tarasenko, M. R. (2020). Bariery v mizhkulturnii komunikatsii [Barriers in intercultural communication]. *Problemy rozvytku, funktsionuvannia ta metodiv vykladannia mov u polikulturnomu prostori – Problems of development, functioning and methods of teaching languages in a multicultural space*, 4, 181-187 [in Ukrainian].

8. Zhukova, A., Kuchura, V. Specifics of Military Translation in the Context of Modern Hybrid Threats: Linguistic and Cultural Challenges // *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference of Students, Postgraduates, and Young Scientists*. – Poltava: Yuri Kondratyuk National University of Poltava, 2024. – 785 p. – Pp. 631–632.

9. Zahoruiko, L. O., Hut, N. V. (2020). Movna intehtatsiia mihrantiv: na prykladi krain Zakhidnoi Yevropy

[Linguistic integration of migrants: on the example of Western Europe]. *Pedahohika ta psykholohiia – Pedagogy and psychology*, 32, 85-94 [in Ukrainian].

10. Maksymovych, H. O., Kodola, R. M., Shulha, T. V. (2020). Podolannia movnoho barieru lotnoho i dyspetcherskoho skladu u stresovykh sytuatsiiakh [Overcoming the language barrier of flight and control personnel in stressful situations]. *Prychornomorskyi naukovo-doslidnyi instytut ekonomiky ta innovatsii. Innovatsiina pedahohika: naukovyi zhurnal – Economics and Innovation. Innovative pedagogy: a scientific journal*, 28, 72-79 [in Ukrainian].

УДК 8127:355/361
DOI: 10.60022/2(2)-10MHD

Жукова Анна Робертівна

доктор філософії у галузі педагогіки

викладач кафедри іноземних мов та військового перекладу

Національна академія сухопутних військ імені П. Сагайдачного, Україна

Zhukova Anna

PhD in Pedagogy

Lecturer at the Department of Foreign Languages and Military Translation

National Army Academy named after P. Sahaidachnyi, Ukraine

ORCID: 0000-0002-7292-1605

Яннікова Вероніка Ігорівна

курсантка

Національна академія сухопутних військ імені П. Сагайдачного, Україна

Yannikova Veronika

cadet

National Army Academy named after P. Sahaidachnyi, Ukraine

ПЕРЕКЛАД МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

Анотація. Стаття присвячена аналізу особливостей перекладу медичної термінології в умовах військових конфліктів, що є важливою складовою забезпечення якісної медичної допомоги в багатонаціональних військових та гуманітарних операціях. Метою статті є вивчення специфіки перекладу медичної термінології, аналіз викликів, які постають перед перекладачами, та визначення шляхів їх подолання. У роботі зазначено, що медична термінологія є складною та багаторівневою системою, яка характеризується значним використанням латинських і грецьких коренів, аббревіатур, спеціалізованих термінів і синонімів.

Обґрунтовано, що переклад та ефективна комунікація у галузі охорони здоров'я є провідними факторами якості, безпеки й справедливості медичної допомоги. Узагальнено, що до ключових викликів воєнного часу, що змінюють роль, значення та інструментарій фахового медичного перекладу відносяться вимушена міграція, робота інтернаціональних підрозділів військових частин, волонтерство та робота гуманітарних місій, надходження великих обсягів медичних препаратів і витратних матеріалів поза процедурою національної сертифікації тощо. Звернено особливу увагу на те, що переклад медичної документації повинен здійснювати тільки обізнаний у цій сфері фахівець, який знає її специфіку та впевнено орієнтується у сучасних термінах медичної сфери. Умови військових конфліктів значно ускладнюють роботу перекладачів через багатозадачність, обмежений час і потенційно критичні наслідки помилок. Стаття також висвітлює сучасні підходи до перекладу медичної термінології, такі як використання стандартизованих словників, баз даних, машинного перекладу та термінологічних глосаріїв. Окремо підкреслюється важливість навчання перекладачів, спрямованого на розширення їхніх знань у галузі медицини та військової справи.

Результати дослідження можуть бути корисними для фахівців у галузі перекладу, викладачів закладів вищої освіти, військових медиків та представників міжнародних гуманітарних організацій, сприяючи вдосконаленню перекладацької практики в умовах військових конфліктів.

Ключові слова: переклад, медична термінологія, інтерпретація, війна, воєнний конфлікт, медична допомога, перекладач.

TRANSLATION OF MEDICAL TERMINOLOGY IN THE CONTEXT OF MILITARY CONFLICTS

Abstract. The article analyzes the peculiarities of translating medical terminology in the context of military conflicts, which is an important component of providing quality medical care in multinational military and humanitarian operations. The purpose of the article is to study the specifics of medical terminology translation, analyze the challenges faced by translators, and identify ways to overcome them. The paper notes that medical terminology is a complex and multilevel system characterized by the extensive use of Latin and Greek roots, abbreviations, specialized terms and synonyms.

It is substantiated that translation and effective communication in the field of health care are the leading factors in the quality, safety and equity of medical care. The author summarizes that the key wartime challenges that change the role, importance and tools of professional medical translation include forced migration, the work of international units of military units, volunteering and the work of humanitarian missions, the supply of large volumes of medicines and

consumables outside the national certification procedure, etc. Particular attention is drawn to the fact that translation of medical documentation should be carried out only by a specialist who is knowledgeable in this area, who knows its specifics and is confident in the modern terms of the medical field. Military conflict environments greatly complicate the work of translators due to multitasking, time constraints, and the potentially critical consequences of mistakes. The article also highlights modern approaches to the translation of medical terminology, such as the use of standardized dictionaries, databases, machine translation, and terminology glossaries. The importance of translator training aimed at expanding their knowledge in the field of medicine and military affairs is emphasized.

The results of the study can be useful for translation professionals, university professors, military doctors, and representatives of international humanitarian organizations, contributing to the improvement of translation practice in military conflicts.

Keywords: translation, medical terminology, interpretation, war, military conflict, medical care, translator.

Постановка проблеми. Сучасний світ стикається з численними викликами, серед яких військові конфлікти займають одне з ключових місць. У таких умовах особливої актуальності набуває питання надання медичної допомоги постраждалим. Ефективність медичної допомоги часто залежить від чіткого та адекватного перекладу медичної термінології, адже комунікація між фахівцями різних країн є критично важливою для збереження людських життів. Переклад медичної термінології в умовах військових конфліктів має свою специфіку, яка пов'язана з необхідністю швидкої реакції, точності, а також врахуванням культурних та мовних особливостей різних країн. Неправильний переклад може призвести до фатальних наслідків, зокрема невірної лікування або непорозуміння між лікарями й пацієнтами.

Окрім того, проблеми, що загострюються внаслідок воєн та інших форм політичного насильства, таких як окупація чи вимушена евакуація, значно перевищують мовні бар'єри. Мультикультурна комунікація стає критично важливою, коли пацієнти з різними культурними поглядами на медицину, охорону здоров'я, хвороби та методи лікування звертаються за допомогою. У контексті воєнних дій такі ситуації, якщо їх не вирішувати належним чином, можуть серйозно вплинути на якість, безпеку та справедливість медичного обслуговування. Актуальність окресленої теми зумовлена не тільки потребами військових медичних місій, але й зростаючою роллю перекладачів у міжнародній гуманітарній діяльності. Умови бойових дій вимагають від перекладачів не тільки високого рівня знання іноземної мови, а й спеціалізованої термінології, зокрема медичної, а також здатності працювати в стресових ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато сучасних дослідників приділяють увагу особливостям перекладу медичної термінології. Так, у роботах українських науковців, зокрема Т. Ільченко [4], С. Радецької, К. Туряниці [2] та ін., розглядаються виклики перекладу медичної термінології в умовах сучасних військових конфліктів, зокрема у зв'язку з використанням англійських джерел та співпрацею з міжнародними організаціями. Дослідники наголошують на необхідності стандартизації медичних термінів з метою забезпечення ефективного спілкування між військовими лікарями різних країн. Проте проблема перекладу медичної термінології в умовах війни залишається малодослідженою та потребує детального розгляду й вивчення.

Мета статті полягає у вивченні специфіки перекладу медичної термінології в умовах військових конфліктів, аналізі головних викликів, які постають перед перекладачами, та визначенні шляхів їх подолання. Зазначена мета дослідження передбачає розв'язання таких завдань: 1) здійснити аналіз специфіки медичної термінології; 2) дослідити виклики, пов'язані з перекладом медичних термінів у військових умовах; 3) охарактеризувати сучасні підходи до перекладу та рекомендації для перекладачів у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Медична термінологія – це специфічний пласт лексики з особливостями структурно-семантичного та стилістичного характеру, що суттєво відрізняє його від загальноживової лексики. Вона є сукупністю спеціальних найменувань, які розуміються як стандартні одиниці спеціального найменування, обслуговуючого наукову чи професійну сферу сучасної офіційної медицини [1, с. 69].

На погляд С. Радецької та К. Туряниці, медична термінологія являє собою сукупність слів та словосполучень, які позначають медичні наукові й технічні поняття та застосовуються з метою здійснення комунікації в сфері охорони здоров'я. Вона розподіляється на такі види:

- гістологічна й анатомічна номенклатура;
- патолого-фізіологічна, патолого-анатомічна та клінічна терміносистема;
- фармацевтична термінологія [2, с. 210].

Варто зауважити, що переклад медичної термінології в умовах військових конфліктів є надзвичайно важливим завданням, адже точність та швидкість передачі інформації безпосередньо впливають на якість медичної допомоги. У таких екстремальних умовах існує низка специфічних викликів, які ускладнюють перекладацьку діяльність [3, с. 202].

С. Радецька та К. Туряниця вважають, що переклад медичних текстів – дуже затребуваний вид перекладу, але в той же час, один із найскладніших та відповідальних. Цей вид перекладу означає абсолютне розуміння перекладачем тексту оригіналу, кропітку працю зі словниками та довідниками, а також постійні консультації з

професіоналами цієї галузі [2, с. 211]

Т. Ільченко зазначає, що медичний переклад – це специфічний, потребуючий від перекладача цілковитої відповідальності, вид перекладацьких послуг. Цим видом перекладу може займатися винятково спеціаліст з багатим досвідом перекладацької практики в галузі перекладу медичних документів, тому що помилка чи неточність зі сторони спеціаліста можуть спричинити медичну похибку, результат якої важко спрогнозувати. Переклад медичної документації має здійснювати тільки обізнаний у цій сфері фахівець, який знає її особливості та впевнено орієнтується у сучасних термінах медичного поприща [4, с. 39].

Широкомасштабна війна зумовлює докорінну перебудову усієї суспільної життєдіяльності та виникнення ситуацій, в яких традиційні напрями [5, с. 46] доповнюються новими й непередбачуваними завданнями в сфері медичного перекладу. Такі завдання перш за все пов'язані із наступними викликами воєнного часу:

1) масштабна евакуація мільйонів людей до інших країн значно ускладнила питання усного медичного перекладу під час медичних консультацій, взаємодії у фармацевтичних установах та заповнення особистих медичних анкет;

2) участь у військових діях інтернаціональних підрозділів територіальної оборони, до складу яких входять добровольці – громадяни інших держав, посилила потребу в ефективній комунікації;

3) надходження великої кількості медичних препаратів і витратних матеріалів через гуманітарні та волонтерські ініціативи без проходження національної процедури сертифікації створило нові виклики у сфері медичного забезпечення;

4) розгортання активної волонтерської діяльності в межах міжнародного співробітництва для організації медичної допомоги, надання невідкладної допомоги, а також реалізації волонтерських програм із залучення лікарських засобів, медичного обладнання та інших ресурсів значно вплинуло на якість і доступність медичного обслуговування [5, с. 48].

Далі розглянемо особливості перекладу медичної термінології в умовах воєнного часу. Перш за все слід зауважити, що такий переклад повинен здійснюватися максимально точно, щоб уникнути неправильного розуміння або застосування медичних заходів, адже у складних військових умовах, де кожна хвилина має значення, помилка у перекладі може призвести до фатальних наслідків [6, с. 54].

У міжнародних військових конфліктах беруть участь представники з різних країн, що створює необхідність перекладу медичної документації, інструкцій і звітів кількома мовами. Окрім того, військові конфлікти вимагають швидкої реакції, і перекладачі повинні оперативно працювати з текстами, зокрема під час передачі усних інструкцій і написання звітів [7, с. 89]. Перекладачі, які працюють у зоні конфлікту, часто стикаються з емоційно важкими ситуаціями, такими як опис травм, ампутацій або смертей, а тому вони повинні бути стресостійкими та повинні вміти ефективно здійснювати свою професійну діяльність в екстремальних умовах [8, с. 176]. На додаток, у військових умовах медична допомога часто надається в польових госпіталях, що потребує спеціалізованої термінології для опису мобільного медичного обладнання та процедур. Перекладач повинен зберігати конфіденційність медичної інформації, навіть за умов екстремального психологічного тиску [9, с. 66].

Безумовно, професійний медичний переклад є найбільш ефективним інструментом забезпечення лексичної, граматичної та синтаксичної відповідності під час перекладу [10, с. 121]. Водночас, виклики воєнного часу (вимушена міграція, робота інтернаціональних підрозділів військових частин, волонтерство та робота гуманітарних місій, надходження значних обсягів медичних препаратів і витратних матеріалів поза процедурою національної сертифікації тощо) зумовлюють необхідність акцентувати такі значущі кроки у практиці медичного перекладу:

1) необхідна прискорена інтеграція та адаптація наявних міжнародних та державних рекомендацій щодо медичного перекладу;

2) в умовах воєнного часу швидке подолання мовного бар'єру за допомогою спеціально розроблених пристроїв та цифрових ресурсів (комп'ютерне програмне забезпечення, мобільні застосунки, спеціалізовані веб-сайти) потенційно може підвищити ефективність медико-санітарного обслуговування та екстреної комунікації між пацієнтами й медиками;

3) ключовим повинен залишатися принцип орієнтації на користувача у процесі медичного перекладу й розробки моделей оцінки перекладу в сфері охорони здоров'я [5, с. 49].

Висновки. Отже, можемо підсумувати, що переклад медичної термінології в умовах військових конфліктів є критично важливим для забезпечення ефективної комунікації та надання якісної медичної допомоги. Особливості таких перекладів вимагають від перекладачів високого рівня професійної підготовки, здатності швидко адаптуватися до умов конфлікту та постійно вдосконалювати свої знання. Забезпечення точності, швидкості та культурної відповідності перекладу є ключовими факторами для успішного вирішення медичних завдань у зоні військових дій. Під час перекладу медичних термінів виникають деякі проблеми, такі як відсутність стандартизації термінології, різниця в граматиці і структурі мов, використання аббревіатур та скорочень, а також культурні відмінності. Для розв'язання окреслених проблем необхідно користуватися словниками та глосаріями, а також залучати фахівців з медичної галузі для перевірки перекладу. Подальше вивчення теми передбачає розробку інтегрованих методик навчання перекладачів та створення ефективних інструментів для перекладу медичної

термінології в умовах воєнних конфліктів.

Література

1. Муханова О., Тікан Ю., Купчак І. Способи утворення англомовної медичної термінології та її переклад українською мовою. *Advanced Linguistics*. 2022. Vol. 10. С. 67-73.
2. Радецька С. В., Туряниця К. С. Англомовні та україномовні медичні веб-сайти: вживання та переклад медичної термінології. Прагматична адаптація перекладу. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Філологічні науки*. 2017. №(1). С. 210-213.
3. Марченко ВВ, Шух МВ Лексико-семантичні особливості терміносистеми сучасного англомовного науково-технічного дискурсу. «Молодий вчений». Серія: Філологічні науки. 2020. № 8 (84). С. 200-204.
4. Ільченко Т. Сучасні проблеми та тенденції перекладу медичної термінології в Україні. *Молодий вчений*. 2021. №6 (94). С. 38-41.
5. Байша К.М., Байша О.М. Місце медичного перекладу у військовий час. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 51. Том 1. С. 46-50.
6. Лобанова В.В. Деякі проблеми перекладу англійських медичних текстів українською мовою. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 39. Том 2. С. 53-55.
7. Хортюк Д. О. Особливості перекладу медичних текстів з німецької мови на українську. *Наукові праці. Науково-методичний журнал. Педагогіка*. 2019. Вип. 314. Том 326. С. 88-90.
8. Шепітько С. В., Тарапатов М. М. Особливості перекладу сучасної медичної термінології. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Том 30 (69), № 1, ч. 1. С. 175-179.
9. Гончар К., Тригуб Г., Хникіна О. Труднощі перекладу медичних текстів. *Applied Linguistics-3D: Language, IT, ELT: International Scientific and Practical Conference (May 12-13, 2022)*. Zhytomyr: Zhytomyr Polytechnic State University, 2022. С. 65-67.
10. Ісаєва О.С. Особливості перекладу спеціальної медичної лексики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. № 47. Том 3. С. 120-123.

References

1. Mukhanova, O., Tikan, Yu., Kupchak, I. (2022). Sposoby utvorennia anhlomovnoi medychnoi terminolohii ta yii pereklad ukrainskoiu movoiu [Ways of forming English medical terminology and its translation into Ukrainian]. *Advanced Linguistics*, 10, 67-73 [in Ukrainian].
2. Radetska, S. V., Turianytsia, K. S. (2017). Anhlomovni ta ukrainomovni medychni veb-saity: vzhivannia ta pereklad medychnoi terminolohii. Prahmatychna adaptatsiia perekladu [English and Ukrainian medical websites: use and translation of medical terminology. Pragmatic adaptation of translation]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Filolohichni nauky – Scientific Notes of Mykola Gogol Nizhyn State University. Philological sciences*, 1, 210-213 [in Ukrainian].
3. Marchenko, V.V., Shukh, M.V. (2020). Leksyko-semantychni osoblyvosti terminosystemy suchasnoho anhlomovnoho naukovy-tekhnichnoho dyskursu [Lexical and semantic features of the terminology system of modern English scientific and technical discourse]. «*Molodyi vchenyi*». Serii: *Filolohichni nauky – “Young scientist”. Series: Philological sciences*, 8 (84), 200-204 [in Ukrainian].
4. Ilchenko, T. (2021). Suchasni problemy ta tendentsii perekladu medychnoi terminolohii v Ukraini [Modern problems and trends in the translation of medical terminology in Ukraine]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 6 (94), 38-41 [in Ukrainian].
5. Baisha, K.M., Baisha, O.M. (2023). Mistse medychnoho perekladu u viiskovyi chas [The place of medical translation in wartime]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 51 (1), 46-50 [in Ukrainian].
6. Lobanova, V.V. (2019). Deiaki problemy perekladu anhliiskykh medychnykh tekstiv ukrainskoiu movoiu [Some problems of translation of English medical texts into Ukrainian]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, 39, 2, 53-55 [in Ukrainian].
7. Khortiuik, D. O. (2019). Osoblyvosti perekladu medychnykh tekstiv z nimetskoi movy na ukrainsku [Features of translation of medical texts from German into Ukrainian]. *Naukovi pratsi. Naukovo-metodychnyi zhurnal. Pedahohika – Scientific works. Scientific and methodical journal. Pedagogy*, 314 (326), 88-90 [in Ukrainian].
8. Shepitko, S. V., Tarapatov M. M. (2019). Osoblyvosti perekladu suchasnoi medychnoi terminolohii [Features of the translation of modern medical terminology]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V. I. Vernadskoho. Ser.: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii – Scientific notes of Vernadsky Taurida National University. Ser: Philology. Social Communications*, 30 (69), 1, ch. 1, 175-179 [in Ukrainian].
9. Honchar, K., Tryhub H., Khnykina O. (2022). Trudnoshchi perekladu medychnykh tekstiv [Difficulties in translating medical texts]. *Applied Linguistics-3D: Language, IT, ELT: International Scientific and Practical Conference (May 12-13, 2022)*. Zhytomyr: Zhytomyr Polytechnic State University, 2022. S. 65-67 [in Ukrainian].
10. Isaieva, O.S. (2021). Osoblyvosti perekladu spetsialnoi medychnoi leksyky [Features of translation of special

medical vocabulary]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology*, 47 (3), 120-123 [in Ukrainian].

УДК 32:519.862:336.2
DOI: 10.60022/2(2)-11MHD

Сергієнко Тетяна Іванівна

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри бізнесу та управління
Національний університет «Запорізька політехніка», Україна

Sergiienko Tetiana

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Business and Management
National University «Zaporizhzhia Polytechnic», Ukraine
ORCID: 0000-0002-4654-9248

ПОЛІТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМЕТРИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ АНАЛІЗУ ВПЛИВУ КОРУПЦІЇ НА ЕКОНОМІКУ

Анотація. У статті розглядаються політичні аспекти використання економетричних моделей для аналізу впливу корупції на економіку. Автор досліджує сучасні методи, зокрема регресійний аналіз, моделі панельних даних і прогностичні підходи, які дозволяють кількісно оцінити взаємозв'язок між корупцією та ключовими економічними показниками, такими як ВВП, рівень інвестицій, зайнятість і ефективність державних витрат. Окремо наголошується на взаємодії корупції з інституційними та політичними факторами, що впливають на економічний розвиток.

Особливу увагу приділено практичному застосуванню економетричних інструментів для моніторингу та оцінки ефективності антикорупційної політики. У статті акцентується необхідність інтеграції цих моделей у систему державного управління, регулярного оновлення баз даних, створення платформ відкритого доступу для публікації результатів досліджень і забезпечення прозорості антикорупційних заходів.

Застосування прогностичних економетричних моделей дозволяє не лише оцінити поточний стан економічної системи, але й передбачити довгострокові наслідки корупції для економічного розвитку. Це сприяє вдосконаленню стратегій управління, зниженню корупційних ризиків, підвищенню ефективності використання державних ресурсів і покращенню інвестиційного клімату.

Таким чином, використання економетричних моделей у контексті політологічного аналізу корупції є важливим інструментом для формування комплексних антикорупційних стратегій, що сприятиме забезпеченню сталого економічного зростання, посиленню довіри до державних інститутів та зміцненню соціально-економічної стабільності.

Ключові слова: економетричні моделі, корупція, економічний розвиток, інвестиції, антикорупційна політика, макроекономічні показники, регресійний аналіз

POLITICAL ASPECTS OF USING ECONOMETRIC MODELS TO ANALYZE THE IMPACT OF CORRUPTION ON THE ECONOMY

Abstract. The article examines the political aspects of using econometric models to analyze the impact of corruption on the economy. The author explores modern methods, in particular regression analysis, panel data models and forecasting approaches, which allow us to quantitatively assess the relationship between corruption and key economic indicators, such as GDP, investment levels, employment and the efficiency of public spending. Particular emphasis is placed on the interaction of corruption with institutional and political factors that affect economic development.

Particular attention is paid to the practical application of econometric tools for monitoring and assessing the effectiveness of anti-corruption policies. The article emphasizes the need to integrate these models into the public administration system, regularly update databases, create open access platforms for publishing research results and ensure transparency of anti-corruption measures.

The use of forecasting econometric models allows us not only to assess the current state of the economic system, but also to predict the long-term consequences of corruption for economic development. This contributes to improving management strategies, reducing corruption risks, increasing the efficiency of the use of public resources and improving the investment climate.

Thus, the use of econometric models in the context of political science analysis of corruption is an important tool for the formation of comprehensive anti-corruption strategies, which will contribute to ensuring sustainable economic growth, strengthening trust in state institutions and strengthening socio-economic stability.

Keywords: econometric models, corruption, economic development, investment, anti-corruption policy, macroeconomic indicators, regression analysis.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та економічної інтеграції корупція залишається одним із ключових чинників, що підриває ефективність державного управління, гальмує реалізацію стратегічних реформ і негативно впливає на економічну стабільність країни. Вона сприяє посиленню недовіри до державних інститутів і ускладнює реалізацію політичних рішень, спрямованих на сталий розвиток.

Брак систематичних і науково обґрунтованих підходів до аналізу впливу корупції ускладнює розробку дієвих політик. У цьому контексті важливо впроваджувати економетричні моделі, які дозволяють не лише кількісно оцінити масштаби корупції, але й виявити її вплив на макроекономічні показники, такі як валовий внутрішній продукт (ВВП), рівень інвестицій, зайнятість і ефективність державних витрат.

Застосування економетричних інструментів у політологічних дослідженнях сприяє розумінню системних взаємозв'язків між корупцією, економічними процесами та інституційною ефективністю. Це створює основу для формування науково обґрунтованої економічної політики, спрямованої на зменшення корупційних ризиків, підвищення прозорості державного управління та зміцнення демократичних інститутів.

Отже, інтеграція економетричних моделей у процес аналізу впливу корупції дозволить розробляти комплексні антикорупційні стратегії, які відповідатимуть сучасним викликам глобалізації та сприятимуть сталому економічному та політичному розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення впливу корупції на економічні процеси займає важливе місце в сучасних наукових дослідженнях, зокрема у контексті використання економетричних моделей для кількісного аналізу цього впливу. Багато зарубіжних науковців досліджують це питання через призму економетричних методів, що дозволяють оцінити взаємозв'язок між корупцією та основними макроекономічними показниками, такими як економічне зростання, інвестиції, рівень безробіття, ефективність державних витрат.

Наприклад, Н. Баклоуті та Й. Боуїелбене в своїй статті, що стосується країн ОЕСР, застосовують економетричні моделі для оцінки впливу корупції на економічне зростання в цих країнах. Автори використовують регресійний аналіз для визначення кореляції між рівнем корупції та динамікою економічних показників [1, с. 278]. Це дослідження демонструє, як корупція в контексті ОЕСР може суттєво уповільнювати економічний розвиток, знижуючи ефективність державних інвестицій і довіру до інститутів. Дослідження С. Борлеа, М. Ахіма і М. Мірон, що зосереджені на країнах Європейського Союзу, також застосовують економетричні методи для аналізу взаємозв'язку між корупцією та економічним зростанням. Вони вводять додаткові змінні, такі як рівень інвестицій, інфляція та податкові надходження, що дозволяють створити більш комплексну модель для оцінки впливу корупційних практик на економічну стабільність [2, с. 22]. Це дослідження підкреслює необхідність розгляду не лише прямого впливу корупції, а й її взаємодії з іншими економічними факторами.

Д. Ван Нгуєн та М. Т. Н. Дуонг, у своїй праці щодо країн БРИКС, використовують панельні дані та економетричні моделі для оцінки впливу корупції та тіньової економіки на економічне зростання. Вони включають до аналізу також державні витрати, відкритість торгівлі та іноземні інвестиції, що дозволяє більш точно визначити, як різні чинники взаємодіють і впливають на економічний розвиток [3, с. 667]. Це дослідження демонструє можливість застосування складних моделей для комплексного аналізу корупційних явищ на рівні національної економіки.

Щодо вітчизняних досліджень, значна увага приділяється аналізу впливу корупції на економічні процеси. Зокрема, Л. Пискун у своїй роботі досліджує економічні наслідки корупції для соціально-економічної стабільності України, застосовуючи економетричні моделі для оцінки впливу корупційних явищ на макроекономічні показники, зокрема рівень безробіття та інфляцію. Дослідження показує, як корупція погіршує умови для бізнесу та інвестицій в Україні, знижуючи ефективність економічних реформ [4, с. 145]. С. Шумська зосереджує увагу на ролі інститутів у формуванні економічної політики в умовах корупції, використовуючи економетричні моделі для аналізу взаємозв'язку між корупцією, державними витратами та економічним зростанням. Авторка наголошує на важливості ефективних інститутів та антикорупційних заходів для забезпечення сталого економічного розвитку [5, с. 12].

Отже, існуючі дослідження показують, що економетричні моделі є важливим інструментом для аналізу впливу корупції на економічні процеси, оскільки вони дозволяють не тільки кількісно оцінити негативні наслідки корупції, але й визначити взаємозв'язок між різними економічними факторами. Ці дослідження мають значення для розробки ефективних антикорупційних політик і стратегій, що сприятимуть сталому економічному розвитку.

Мета статті полягає у дослідженні політичних аспектів використання економетричних моделей для аналізу впливу корупції на економічні процеси та обґрунтуванні їхнього застосування як інструменту для формування ефективної антикорупційної політики.

Виклад основного матеріалу. Корупція є однією з найбільших загроз для сталого економічного розвитку, особливо в країнах, що розвиваються [6, с. 194]. Етимологія терміну «corruptio» походить від латинських слів «corre» (участь кількох осіб у спільній справі) та «umpere» (порушувати, ламати, шкодити), що відображає саму суть корупційних процесів – порушення норм і шкодження загальному благу [7, с. 17].

Корупція є одним з найнебезпечніших соціальних явищ, які руйнують основи правопорядку та значно ослаблюють державні інститути. Історичний досвід свідчить, що поширеність корупції особливо зростає в пері-

оди соціальних потрясінь. На жаль, соціальні зміни, що розпочалися в середині 80-х років XX століття, сприяли тому, що корупція стала однією з характерних рис сучасної реальності. В останні десятиліття в нашій країні спостерігається постійне зростання як кількості, так і різноманіття корупційних правопорушень [8]. З кожним роком ситуація стає дедалі складнішою, що пов'язано, насамперед, із загальним зниженням морально-духовного потенціалу суспільства, поширенням правового нігілізму, зневірою у невідворотності покарання, а також послабленням державного контролю та недосконалістю законодавчої бази. Ці фактори створюють сприятливе середовище для поширення корупції, яка підриває довіру до державних інститутів, погіршує інвестиційний клімат і знижує ефективність державних витрат, що веде до нерівномірного розподілу ресурсів. В умовах цих негативних впливів боротьба з корупцією стає важливою складовою економічних реформ і має суттєвий вплив на стабільність та конкурентоспроможність економіки країни [9].

Для ефективної боротьби з корупцією важливо не тільки усвідомлювати її негативний вплив, а й мати інструменти для його вимірювання та прогнозування. В цьому контексті економетричні моделі є потужними інструментами для оцінки впливу корупції на економічні процеси [10]. Вони дозволяють не лише визначити масштаби корупційного впливу на основні економічні показники, а й розробити стратегії для мінімізації таких ризиків.

Сучасні економетричні методи, такі як регресійний аналіз, моделі панельних даних та методи прогнозування, надають змогу оцінити не лише прямі ефекти корупції, а й її взаємодію з іншими економічними факторами. Застосування цих методів дозволяє більш точно визначити, як корупція впливає на економічні показники, зокрема на зростання ВВП, рівень інвестицій, зайнятість та ефективність державних витрат.

Один із основних методів для дослідження корупційних впливів на економіку – це регресійний аналіз. Він дозволяє встановити кількісні залежності між рівнем корупції та такими економічними показниками, як економічне зростання, рівень інвестицій, зайнятість і ефективність витрат. Завдяки цьому методу можна вивчити, як зміни в рівні корупції впливають на макроекономічні процеси. Іншим важливим інструментом є моделі панельних даних, які дозволяють враховувати як міжкрайні, так і тимчасові ефекти. Це дає змогу аналізувати корупцію в різних країнах або регіонах протягом певного періоду часу, оцінюючи зміни в економічних процесах та взаємодію з іншими факторами, такими як політичні та економічні реформи. Панельні дані особливо корисні для оцінки ефективності антикорупційних заходів, адже дозволяють відстежувати зміни в ситуації в часі.

Методи прогнозування, такі як авторегресійні моделі (ARIMA) або моделі з обмеженими залежними змінними (Logit, Probit), дають змогу оцінювати майбутні тенденції впливу корупції на економіку. Завдяки таким прогнозам можна не лише оцінити поточний стан економіки, але й спрогнозувати можливі наслідки корупції на довгострокову економічну динаміку. Це важливо, оскільки прогнози допомагають виявити потенційні економічні ризики і дозволяють оперативно адаптувати стратегії для мінімізації негативного впливу корупції на економічні процеси.

Також зазначимо, що корупція має багатогранний вплив на економіку. Вона значно знижує рівень інвестицій, оскільки бізнеси, стикаючись з корупційними практиками, знижують свою активність на ринку. Це, у свою чергу, гальмує економічне зростання, адже зменшуються капіталовкладення в інфраструктуру, промисловість та інші важливі сектори. Крім того, корупція неефективно розподіляє ресурси, що знижує ефективність державних витрат і позначається на розвитку соціальних та інфраструктурних проєктів (табл.1).

Таблиця 1

Вплив корупції на економічні показники та застосування економетричних моделей для оцінки

Економічний показник	Вплив корупції	Застосування економетричних моделей	Рекомендовані стратегії для боротьби з корупцією
Валовий внутрішній продукт (ВВП)	Корупція знижує ефективність використання ресурсів, що уповільнює економічне зростання.	Регресійний аналіз для визначення кореляції між рівнем корупції та зростанням ВВП.	Поліпшення інвестиційного клімату, зменшення адміністративних бар'єрів.
Іноземні інвестиції	Високий рівень корупції відлякує інвесторів, знижуючи обсяг прямих іноземних інвестицій.	Моделі панельних даних для аналізу впливу корупції на приток інвестицій.	Проведення антикорупційних реформ, посилення прозорості в управлінні.
Зайнятість	Корупція може призводити до неефективного розподілу робочих місць і ресурсів, що підриває економічну стабільність.	Моделі регресії для оцінки впливу корупції на рівень безробіття.	Створення стимулів для розвитку малого і середнього бізнесу, покращення кадрової політики.
Ефективність державних витрат	Корупція збільшує витрати держави через нецільове використання коштів.	Оцінка ефективності витрат за допомогою економетричних моделей (наприклад, регресії).	Підвищення прозорості бюджетного процесу, вдосконалення механізмів контролю.
Рівень інфляції	Корупція може збільшувати інфляційний тиск через неефективне управління державними фінансами.	Прогнозування рівня інфляції за допомогою авторегресійних моделей.	Вдосконалення монетарної політики та боротьба з ціновими маніпуляціями.

Джерело: складено автором

Таким чином, прогнозування корупційних ризиків є необхідним інструментом для розробки більш ефективних політик і стратегій боротьби з корупцією. Завдяки таким прогнозам можна не тільки виявити потенційні загрози, але й вчасно впроваджувати заходи для їхнього мінімізації. Прогнозування допомагає передбачити майбутні тенденції та на основі отриманих даних формувати стратегії, які дозволяють зменшити вплив корупції на економіку та державні інститути.

У результаті корупція створює додаткові бар'єри для розвитку, підвищуючи витрати на реалізацію державних ініціатив і знижуючи їх ефективність. Це веде до зменшення економічної активності, гальмування структурних реформ і сповільнення темпів економічного зростання. Корупція не лише знижує рівень інвестицій, але й змінює інституційну структуру країни, знижуючи її здатність до ефективного управління і прийняття стратегічних рішень [11]. Отже, лише злагоджена робота на основі прогнозування корупційних ризиків і впровадження антикорупційних стратегій може привести до суттєвих змін у стані економічної та інституційної стабільності країни.

Для ефективної боротьби з корупцією необхідно впроваджувати економетричні інструменти у системи моніторингу та оцінки антикорупційної політики. Це включає використання регресійного аналізу та моделей панельних даних для виявлення корупційних ризиків та оцінки їхнього впливу на основні економічні показники. Таке впровадження дозволяє не лише своєчасно коригувати стратегії, а й забезпечити ефективне використання державних інвестицій.

Регулярне оновлення бази даних, яка включає макроекономічні показники (ВВП, рівень інвестицій, зайнятість, інфляція), а також дані щодо сприйняття корупції, допоможе створювати точніші прогностичні моделі для оцінки корупційних впливів. Важливою умовою є також публікація результатів моніторингу, що сприятиме підвищенню прозорості та стимулюватиме громадську підтримку антикорупційних ініціатив (табл. 2).

Таблиця 2

Рекомендації для державних органів з використання економетричних інструментів

Рекомендації	Опис
Впровадження економетричних моделей	Інтеграція методів регресійного аналізу та панельних даних для моніторингу корупції та оцінки її впливу.
Оцінка ефективності антикорупційних заходів	Використання економетричних моделей для порівняння рівня корупції до та після впровадження заходів.
Розширення бази даних	Постійне оновлення даних про макроекономічні показники для створення точних економетричних моделей.
Платформи відкритого доступу	Створення платформ для публікації результатів моніторингу та прогнозів впливу корупції на економіку.
Прогнозні моделі для запобігання корупції	Використання прогностичних економетричних моделей для виявлення та попередження майбутніх корупційних ризиків.

Джерело: складено автором

Отже, застосування економетричних інструментів у боротьбі з корупцією є важливим кроком у забезпеченні ефективного моніторингу та оцінки впливу корупційних процесів на економіку. Використання регресійного аналізу, панельних даних та прогностичних моделей дозволяє не лише виявляти поточний рівень корупції, але й оцінювати можливі майбутні ризики, що сприяє більш точному формулюванню антикорупційної політики. Рекомендації для державних органів, зокрема інтеграція економетричних моделей для моніторингу корупції, розширення бази даних та створення платформ для публікації результатів, створюють основу для підвищення ефективності боротьби з корупцією. Завдяки регулярному використанню таких інструментів, органи влади матимуть можливість не лише оцінювати результативність антикорупційних заходів, а й вчасно виявляти та запобігати можливим корупційним ризикам, що, в свою чергу, сприятиме стабільному економічному розвитку та зростанню довіри до державних інститутів.

Висновки. На основі аналізу наукової літератури встановлено, що корупція є одним із ключових викликів для сталого економічного розвитку, особливо для країн, що розвиваються. Вона не лише підриває довіру до державних інститутів і знижує ефективність державного управління, але й суттєво впливає на інвестиційний клімат, економічну стабільність і розподіл ресурсів. У контексті глобалізації та економічних трансформацій боротьба з корупцією виступає важливим компонентом політичних та економічних реформ, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності та стабільності.

Ефективна протидія корупції вимагає застосування сучасних інструментів для її оцінки та прогнозування. Економетричні моделі, такі як регресійний аналіз, моделі панельних даних та прогнозні методи, є важливими засобами для вивчення впливу корупції на економічні показники. Вони дозволяють виявити взаємозв'язок між корупцією та такими змінними, як ВВП, рівень інвестицій, зайнятість і ефективність державних витрат, а також формувати стратегії з мінімізації корупційних ризиків.

Застосування економетричних моделей у політологічному контексті забезпечує більш комплексний підхід

до аналізу корупційних явищ, включаючи їхні політичні аспекти. Це сприяє розробці інтегрованих антикорупційних стратегій, які враховують як економічні, так і інституційні чинники. Важливою складовою таких стратегій є впровадження систем моніторингу та оцінки антикорупційних заходів, постійне оновлення баз даних і забезпечення відкритого доступу до результатів досліджень, що підвищує прозорість та залучає громадськість до боротьби з корупцією.

Інтеграція економетричних моделей у процеси аналізу та прогнозування дозволяє не лише оцінювати поточний стан корупції, але й передбачати її довгостроковий вплив на економіку та політичну стабільність. Це створює передумови для формування більш точних і ефективних антикорупційних політик, сприяє зміцненню довіри до державних інституцій та забезпечує сталий економічний розвиток.

Література

1. Baklouti N., Boujelbene, Y. Shadow economy, corruption, and economic growth: An empirical analysis. *The Review of Black Political Economy*, 2020. Vol. 47(3). P. 276–294.
2. Borlea S.N., Achim M.V., Miron M.G. Corruption, shadow economy and economic growth: An empirical survey across the European Union countries. *Studia Universitatis Vasile Goldiș Arad, Seria Științe Economics*, 2017. Vol. 27(2). P. 19–32.
3. Van Nguyen D., Duong, M.T.H. Shadow economy, corruption and economic growth: an analysis of BRICS countries. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 2021. Vol. 8(4). P. 665–672.
4. Пискун Л. М. Теоретико-методологічні основи дослідження тіньової економіки та корупції. *Економіка та держава*, 2021. № 4. С. 143–149.
5. Шумська С. Тіньова економіка і корупція як бар'єри для ендегенного зростання в Україні. *Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка, фінанси, облік та право в умовах глобалізації»*. (Полтава, 28 травня 2020 р.): у 6 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2020. Ч. 5. С. 11–13.
6. Лобань Т.І. Корупція в Україні: причини виникнення та боротьба з нею. *Нова парадигма. Альманах наукових праць: Філософія. Соціологія. Політологія*, 2003. №33. С.193 – 201.
7. Геасіна Л, Погрібна В. Корупція в Україні та світі як тригер послаблення державності. *Український соціологічний журнал*. 2021. Випуск 26. С. 16-26.
8. Лазаренко С.Ж., Бабенко К.А. Корупція як результат системної неефективності державного управління. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/297-korupsiya-yak-rezultat-sistemnoji-neeefektivnosti-derzhavnogo-upravlinnya.html> (дата звернення 26.12.24).
9. Самодай В., Ковтун Г. Корупція: загрози та наслідки для соціуму. *Економіка та суспільство*, 2023. № 49. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2360>.
10. Чому боротьба з корупцією в Україні відбувається так повільно? URL: <https://kse.ua/ua/community/stories/chomu-borotba-z-korupsiyeyu-v-ukrayini-vidbuvayetsya-tak-povilno/>.
11. Боротьба з корупцією: топ-справи та ключові реформи 2024 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/borotba-z-korupciyeyu-top-spravi-ta-klyucovi-reformi-2024-roku>.

References

1. Baklouti N., Boujelbene, Y. (2020). Shadow economy, corruption, and economic growth: An empirical analysis. *The Review of Black Political Economy*. Vol. 47(3). P. 276–294.
2. Borlea S.N., Achim M.V., Miron M.G. (2017). Corruption, shadow economy and economic growth: An empirical survey across the European Union countries. *Studia Universitatis Vasile Goldiș Arad, Seria Științe Economics*. Vol. 27(2). P. 19–32.
3. Van Nguyen D., Duong, M.T.H. (2021). Shadow economy, corruption and economic growth: an analysis of BRICS countries. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*. Vol. 8(4). P. 665–672.
4. Pyskun L. M. (2021). Teoretyko-metodolohichni osnovy doslidzhennya tin'ovoyi ekonomiky ta koruptsiyi. *Ekonomika ta derzhava*. № 4. S. 143–149.
5. Shums'ka S. (2020). Tin'ova ekonomika i koruptsiya yak bar'yery dlya endohennoho zrostannya v Ukraini. *Zbirnyk tez dopovidey Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Ekonomika, finansy, oblik ta pravo v umovakh hlobalizatsiyi»*. (Poltava, 28 travnya 2020 r.): u 6 ch. Poltava: TSFEND. CH. 5. S. 11–13.
6. Loban' T.I. (2003). Koruptsiya v Ukraini: prychyny vynykennya ta borot'ba z neyu. *Nova paradyhma. Al'manakh naukovykh prats': Filosofiya. Sotsiolohiya. Politolohiya*. №33. S.193 – 201.
7. Heasina L, Pohribna V. (2021). Koruptsiya v Ukraini ta sviti yak tryher poslablennya derzhavnosti. *Ukrayins'kyy sotsiolohichnyy zhurnal*. Vypusk 26. S. 16-26.
8. Lazarenko S.ZH., Babenko K.A. Koruptsiya yak rezul'tat systemnoyi neefektyvnosti derzhavnogo upravlinnya. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/297-korupsiya-yak-rezultat-sistemnoji-neeefektivnosti-derzhavnogo-upravlinnya.html> (data zvernennya 26.12.24).
9. Samoday V., Kovtun H. Koruptsiya: zahrozy ta naslidky dlya sotsiumu. *Ekonomika ta suspil'stvo*, 2023. № 49. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2360>.

10. Chomu borot'ba z koruptsiyeyu v Ukrayini vidbuvayet'sya tak povil'no? URL: <https://kse.ua/ua/community/stories/chomu-borotba-z-koruptsiyeyu-v-ukrayini-vidbuvayetsya-tak-povilno/>.

11. Borot'ba z koruptsiyeyu: top-spravy ta klyuchovi reformy 2024 roku. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/borotba-z-korupcijeyu-top-spravi-ta-klyucovi-reformi-2024-roku>.

УДК 37.013:378; 37.02:378
DOI: 10.60022/2(2)-12MHD

Кирилаха Світлана Вікторівна

аспірантка кафедри композиційних матеріалів, хімії та технологій
Національний університет «Запорізька політехніка», Україна

Kyrylakha Svitlana

PhD Student of the Department Composite Materials, Chemistry and Technologies
National University «Zaporizhzhia Polytechnic», Ukraine

ORCID: 0009-0001-5688-5616

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ У ПІДГОТОВЦІ ВИКЛАДАЧІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті проаналізовано теоретичні та практичні основи формування професійно-педагогічної етики у процесі підготовки майбутніх викладачів спеціальних дисциплін у закладах вищої освіти. Розроблено концепцію розвитку професійно-педагогічної етики, що базується на сучасних педагогічних теоріях, нормативно-правових засадах України та принципах Великої хартії університетів. Виявлено значення професійної етики для підвищення ефективності освітнього процесу, розвитку моральних компетентностей студентів та формування етичної культури. Стаття містить аналіз сучасних етичних викликів, пов'язаних із впровадженням інновацій і технологій у навчальний процес, а також пропозиції щодо інтеграції етичних принципів у педагогічну практику. Розроблено й апробовано педагогічну систему та методiku формування професійно-педагогічної етики, які підтвердили свою ефективність у рамках експериментального дослідження. Результати можуть бути використані для вдосконалення навчальних програм у закладах вищої освіти та підготовки викладачів для аграрної й природоохоронної галузей.

Ключові слова: формування, концепція, розвиток, компетентності, дослідження, професійна етика, спеціальні дисципліни, освітній процес, методика, педагогічна система, експериментальна апробація.

FORMATION OF PROFESSIONAL ETHICS IN THE TRAINING OF SPECIALIZED SUBJECT TEACHERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article examines the theoretical and practical foundations of forming professional and pedagogical ethics in the training of future instructors of specialized disciplines in higher education institutions. A concept for the development of professional and pedagogical ethics has been developed, based on modern pedagogical theories, Ukrainian legal frameworks, and the principles of the Magna Charta Universitatum. The significance of professional ethics for enhancing the efficiency of the educational process, fostering students' moral competencies, and cultivating ethical culture is highlighted. The article analyzes contemporary ethical challenges associated with the implementation of innovations and technologies in the educational process and provides recommendations for integrating ethical principles into pedagogical practice. A pedagogical system and methodology for forming professional and pedagogical ethics have been developed and successfully tested, demonstrating their effectiveness within the framework of experimental research. The results can be utilized to improve educational programs in higher education institutions and in the training of instructors for the agricultural and environmental sectors.

Keywords: formation, concept, development, competence, research, professional ethics, specialized disciplines, educational process, methodology, pedagogical system, experimental testing.

Постановка проблеми. Формування професійної етики у майбутніх викладачів спеціальних дисциплін є ключовим аспектом підготовки педагогічних кадрів у закладах вищої освіти (ЗВО). Відсутність належної уваги до цього питання може призвести до зниження якості освітнього процесу та негативно вплинути на професійний розвиток студентів. Як зазначає Андрій Анатолійович Каленський у своїй монографії «Розвиток професійно-педагогічної етики у майбутніх викладачів спеціальних дисциплін», існує нагальна потреба в розробці педагогічних систем, що сприяють розвитку етичних компетентностей у майбутніх педагогів.

Зокрема, Каленський підкреслює, що професійно-педагогічна етика є невід'ємною складовою професійної підготовки викладачів, оскільки вона визначає моральні засади їхньої діяльності та впливає на формування етичної культури студентів. Відсутність системного підходу до розвитку етичних компетентностей у майбутніх викладачів спеціальних дисциплін може призвести до професійної деформації та зниження ефективності педагогічної діяльності.

Таким чином, актуальність дослідження полягає в необхідності розробки та впровадження ефективних педагогічних систем, спрямованих на формування професійної етики у майбутніх викладачів спеціальних дис-

циплін, що забезпечить підвищення якості освіти та професійної підготовки студентів у закладах вищої освіти [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування професійної етики у підготовці викладачів спеціальних дисциплін є актуальною темою, яка привертає увагу дослідників у сфері педагогіки. У роботах Каленського А. А. (*«Розвиток професійно-педагогічної етики у майбутніх викладачів спеціальних дисциплін»*, 2020) підкреслено важливість формування моральних компетентностей у викладачів як складової їхньої професійної підготовки. Автор аналізує механізми розвитку етичних цінностей та пропонує моделі їх інтеграції у навчальний процес [1].

Серед інших досліджень варто відзначити роботу Ситника М. М. (*«Етичні аспекти професійної діяльності викладачів у технічній освіті»*, 2019), де розглядається вплив професійної етики на якість освітнього процесу та визначаються критерії етичної поведінки викладачів спеціальних дисциплін. Дослідження акцентує увагу на зв'язку між рівнем етичної культури педагога та успішністю підготовки студентів до професійної діяльності.

Проте, попри значний обсяг досліджень, недостатньо вивченими залишаються такі аспекти, як розробка інноваційних підходів до формування професійної етики у майбутніх викладачів у контексті цифровізації освіти, а також інтеграція гуманітарних цінностей у викладання технічних дисциплін.

Невирішені частини проблеми.

Означена стаття спрямована на розв'язання таких завдань:

- обґрунтування необхідності інтеграції професійної етики в підготовку викладачів спеціальних дисциплін на основі міждисциплінарного підходу;
- розробка практичних рекомендацій для закладів вищої освіти щодо включення етичних компонентів у навчальні програми;
- дослідження впливу цифрових технологій на формування етичних компетентностей у майбутніх викладачів.

Ці аспекти є актуальними та малодослідженими, що обумовлює необхідність їх подальшого вивчення.

Аналіз останніх публікацій за темою формування професійної етики у підготовці викладачів спеціальних дисциплін у закладах вищої освіти досліджено і висвітлено у таких літературних джерелах, як:

1. Гончарова Л. М. «Педагогічна етика в професійній підготовці майбутніх педагогів» (2018). Це дослідження розглядає теоретичні основи педагогічної етики та визначає роль етичних норм у педагогічній діяльності. Автор аналізує важливість етики для майбутніх викладачів різних дисциплін, зокрема спеціальних (Гончарова, 2018).

2. Воронова М. В. «Етика та етичне виховання у вищій освіті» (2020). Ця робота пропонує погляд на етичне виховання у контексті вищої освіти, зокрема у підготовці викладачів технічних та гуманітарних дисциплін, і підкреслює необхідність включення етичних норм у навчальні програми (Воронова, 2020).

3. Іванова Т. І. «Професійна етика педагога в умовах інноваційної освіти» (2019). Дослідження звертається до проблеми розвитку етики у професійній діяльності викладачів в умовах змін у освітньому середовищі, що відбуваються через впровадження інноваційних технологій (Іванова, 2019).

4. Мартинова О. І. «Роль етики у підготовці педагогічних кадрів для вищих навчальних закладів» (2021). У цій роботі розглядається вплив професійної етики на підготовку викладачів у закладах вищої освіти та розробляються рекомендації для підвищення етичної компетентності викладачів спеціальних дисциплін (Мартинова, 2021).

5. Бойко В. В. «Етика та педагогічна культура майбутніх викладачів у контексті сучасних вимог» (2022). Ця праця аналізує етичні питання професійної підготовки викладачів у вищих навчальних закладах і роль педагогічної культури у розвитку етичних компетенцій (Бойко, 2022).

6. Мельник Н. В. «Етика в освіті та вихованні: основи теорії та практики» (2020). Дане джерело зосереджене на основах педагогічної етики та її значенні у формуванні моральних цінностей майбутніх педагогів, зокрема в контексті спеціальних дисциплін (Мельник, 2020).

Ці роботи дозволяють поглибити розуміння ролі професійної етики у підготовці викладачів спеціальних дисциплін і підкреслюють важливість розвитку етичних компетентностей у майбутніх педагогів.

Метою статті є аналіз та обґрунтування значення формування професійної етики у підготовці викладачів спеціальних дисциплін у закладах вищої освіти, зокрема в умовах швидких змін у сучасній освітній системі. Постановка завдання та актуальність статті полягають у:

1. Розгляді теоретичних та практичних основ професійної етики у контексті педагогічної діяльності викладачів спеціальних дисциплін.

2. У розробленні концепції розвитку професійно-педагогічної етики у майбутніх викладачів спеціальних дисциплін вищих навчальних закладів, відповідно до основних ідей сучасних педагогічних теорій, з урахуванням норм українського законодавства та принципів Великої хартії університетів.

3. Аналізі значення професійної етики для підвищення ефективності навчального процесу та розвитку моральних компетентностей у студентів.

4. Розробленні педагогічної системи, методики та експериментального розвитку професійно-педагогічної етики у майбутніх викладачів спеціальних дисциплін вищих навчальних закладів, з огляду на актуальні виклики суспільства.

5. Визначенні особливостей етичних викликів, з якими стикаються викладачі спеціальних дисциплін в умовах сучасних технологій та інновацій в освіті.

6. Розробці рекомендацій щодо впровадження етичних принципів у навчальні програми та педагогічну практику викладачів у закладах вищої освіти.

7. Оцінці впливу етичної підготовки викладачів на формування етичної культури у студентів та її значення для їх професійної діяльності.

8. Експериментальна апробація педагогічної системи розвитку професійно-педагогічної етики майбутніх викладачів спеціальних дисциплін.

Стаття спрямована на підвищення обізнаності в педагогічній практиці та визначення ролі професійної етики як необхідного компоненту у формуванні моральних орієнтирів для майбутніх викладачів спеціальних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка у ВНЗ базується на гуманістичній парадигмі, яка ставить особистість у центр суспільних цінностей. Викладачі, особливо спеціальних дисциплін, відіграють ключову роль у забезпеченні якості освіти, формуванні духовності та ціннісних орієнтацій студентів. Їхня робота має спиратися на професійно-педагогічну етику, зв'язок знань із потребами ринку праці, стимулювання інтересу до професії та підвищення конкурентоспроможності випускників.

Вихідні концептуальні положення щодо професійної підготовки викладачів як представників професійно-педагогічних етичних норм закладено в Великій хартії університетів (1988 р.) [2], Законах України «Про освіту» (1991 р.) [3] і «Про вищу освіту» (2014 р.) [4], Указі Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 року № 5/2015 [5], Державному освітньому стандарті ДСВО 07.2-98 «Освітньо-кваліфікаційний рівень «Магістр».

У світовій літературі та академічній практиці за останні десятиліття сформувалась окрема галузь етичних досліджень, пов'язана з професіоналізмом. Обґрунтованим прикладом цьому може бути Центр етики і професій Гарвардського університету (Harvard Center for Ethics and the Professions) і асоційована з ним мережа сестринських центрів та інститутів [6]. Педагогічну етику доцільно розглядати як відносно самостійну систему всередині етичної науки, яка активно взаємодіє з іншими галузями етики як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

Вперше розглянув питання про професійну етику найвідоміший з давньоримських педагогів – Квінтіліан. Він розробив своєрідний кодекс педагогічної етики [7, с. 61–62].

В українській педагогічній думці питання педагогічної етики були глибоко теоретично і практично вивчені у працях Г. Ващенко, Д. Грінченка, О. Духновича, А. Макаренка, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського [8]. Вони зазначають, що справжній професіонал — це педагог, який має педагогічний такт та поважає особистість. О. Пономаренко у дослідженні визначає професійно-етичну культуру соціального педагога через основні компоненти професії: мету, зміст, форми, принципи та професійні якості. Важливими є соціокультурні принципи компетентності, етичної відповідальності та професійної етики, а також тенденції формування етики та професійної культури. Обґрунтовано психолого-педагогічні умови ефективного формування професійно-етичної культури соціального педагога: ознайомлення студентів з професійними знаннями, етичними нормами і гуманістичними цінностями соціально-педагогічної діяльності, розвиток умінь професійної і міжособистісної взаємодії, а також об'єднання всіх компонентів у цілісну систему виховання майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі (ВНЗ) [9].

В умовах постійного розвитку технологій, фахівцю необхідно вміти користуватися інноваціями, контролювати цей процес та впроваджувати нові тренди в свою діяльність, зокрема в освітній процес [10].

Формування професійно-етичних якостей майбутніх фахівців – у центрі уваги вітчизняних науковців (А. Болдова [11], Д. Вербівський [12], О. Зеленська [13], О. Камінська, Д. Коваленко, Н. Костриця, Н. Тимченко).

У дослідженні А. Болдовою здійснено науковий аналіз проблеми формування професійної етики майбутніх працівників податкової служби в навчальному процесі. Формування професійної етики персоналу центру обслуговування абонентів мобільного зв'язку дослідив Д. Вербівський. Ним здійснено науковий аналіз, розроблено наукові положення, отримано нові висновки у цьому напрямку [14].

Аналіз наукових праць показав, що дослідження зосереджені на формуванні педагогічної етики, моральної саморегуляції, етичної культури, морально-етичних цінностей та професійно-етичних якостей майбутніх фахівців.

Подальші дослідження спрямовані на аналіз зарубіжного досвіду етичних кодексів, розвиток професійно-педагогічної етики у викладачів спеціальних дисциплін, удосконалення методик діагностики, інтерактивного навчання, практики та експериментальну перевірку педагогічних систем і рекомендацій.

У Штаб-квартирі ЮНЕСКО з 5 по 9 жовтня 1998 р. на Всесвітній конференції з вищої освіти була прийнята «Всесвітня декларація про вищу освіту для ХХІ століття». У ній визначені завдання, функції і новий підхід до

вищої освіти у світі, означена нова парадигма освіти [15]. Комісія Нолана (Великобританія, 1995 р.) розробила сім принципів, застосовуваних до всіх аспектів етики суспільного життя, які втілені у навчальному процесі університетів Європи [16].

Основні напрями розвитку освіти в США, розглянуті в фундаментальних монографічних працях й аналітичних роботах дослідників проблем у галузі освіти в США (А. Естін, Б. Кларк, Дж. Девіс, Д. Ділл, Дж. Меєрсон, М. Шатток, Дж. Шедд). Основні тенденції інституційних перетворень у вищій школі США відображаються інтенціональними, діалектичними, соціально-когнітивними, культурологічними моделями. Університетська педагогічна освіта у США – багаторівнева система, яка готує бакалаврів, магістрів і докторів.

Особливості розвитку професійної етики викладачів у зарубіжних ВНЗ: нова освітня парадигма, заснована на цінності людини, рівності народів, толерантності та дотриманні прав людини; міждисциплінарний підхід, що охоплює всі аспекти навчального процесу; залучення до світової культури й профілактика будь-якої дискримінації.

Педагогічна етика спрямована на духовно-моральний розвиток особистості, визначає моральні якості педагога, його ставлення до обов'язків і взаємин з вихованцями, що є ключовою частиною професійної діяльності. Викладачі спеціальних дисциплін мають внутрішню (педагогічна етика як професійна) і зовнішню (компетентність у питаннях етики в тих дисциплінах, що безпосередньо готують студента до майбутньої професії) межі використання свого професійного потенціалу.

Концепція (від лат. *conceptio* – розуміння, система), – це система поглядів або провідна ідея для розуміння, трактування чи систематичного освітлення предмета, явища чи процесу в різних сферах діяльності.

У педагогічному аспекті концепція – це система поглядів, які визначають розуміння явищ і процесів, об'єднаних фундаментальним задумом, провідною ідеєю. Концепція розвитку професійно-педагогічної етики викладачів спеціальних дисциплін – це система підходів і методів розуміння норм і цінностей етики, заснована на системному, акмеологічному, синергетичному, культурологічному та компетентнісному підходах. Концепція розвитку професійно-педагогічної етики викладачів спеціальних дисциплін базується на суспільному замовленні, педагогічному досвіді, акценті на педагогічну рефлексію, сучасних вимогах до викладачів і практичному використанні сучасних технологій навчання [1].

На симпозіумі в Берні 27-30 березня 1996 року В. Хутмахер приводить прийняте Радою Європи визначення п'яти ключових компетентностей. Підсумовуючи, теоретико-методологічне обґрунтування концепції базується на інтеграції системного, синергетичного, акмеологічного, культурологічного, компетентнісного та суб'єктно-діяльнісного підходів. Концепція професійно-педагогічної етики є складним утворенням, що включає теоретичну, практичну та психологічну підготовленість викладачів спеціальних дисциплін до педагогічної діяльності відповідно до морально-етичних норм професії викладача та майбутнього фахівця аграрної та природоохоронної галузей. Вона визначає етичні вимоги до педагогів і відображає їхнє виконання в професійній діяльності [1].

Підставою для виділення закономірностей концепції розвитку професійно-педагогічної етики у майбутніх викладачів спеціальних дисциплін є застосування теоретико-методологічних підходів, зокрема системного, синергетичного, акмеологічного, культурологічного, компетентнісного та суб'єктно-діяльнісного підходів.

Основні положення розкриття змісту педагогічної системи:

1. Студент, майбутній викладач, переходить з об'єкта на суб'єкта педагогічного впливу в процесі розвитку професійно-педагогічної етики.

2. Розвиток етики студентів відбувається в структурі педагогічного процесу, включаючи педагогічні стратегії, цільовий осередок, умови та методики.

3. Педагогічна система є частиною освітнього простору ВНЗ, поєднуючи наукову творчість і професійну практику студентів.

Властивості системи: а) відкритість і функціональність – система інтегрується в освітній простір, взаємодіючи з іншими педагогічними системами; б) керованість – система чутлива до зовнішніх впливів і здатна до адаптації в межах педагогічного контексту; в) динамічна стійкість.

Методична система, на думку С. Ткачука, дає необхідні уявлення про стратегію професійної підготовки фахівця [17, с. 347]:

- концентроване відображення структури професійної підготовки та взаємозв'язків навчальних предметів;
- прогнозування педагогічно обґрунтованого інструментарію для формування професійної компетентності;

- визначення етапів підготовки та дидактичних умов на кожному з етапів;
- використання засобів діагностики і моніторингу для оцінки якості підготовки та технологічної культури учнів.

Основними методами навчально-виховного процесу в системі розвитку професійно-педагогічної етики у майбутніх викладачів спеціальних дисциплін є словесні, практичні та наочні. До словесних методів навчання відносяться: пояснення, інформаційні повідомлення, розповіді, бесіди, дискусії, робота з навчальною літературою, лекції та методи імітаційного моделювання. [18, с. 14]. До практичної групи методів зараховують вправи,

лабораторний і виробничо-практичний метод, практичний показ [18, с. 32].

У дидактиці значну роль відіграють методи наочності, до яких входять: ілюстрування (*illustratio* – зображення, наочне пояснення), демонстрування (*demonstratio* – показ), самостійне спостереження, досліди. Як наголошує І. Подласий, за останні десять років до основних методів приєднався відеометод, який «... ґрунтується переважно на наочному сприйманні інформації» [19, с. 498].

Викладачі спеціальних дисциплін мають внутрішню (педагогічна етика як професійна) і зовнішню (компетентність у питаннях етики в тих дисциплінах, що готують студента до майбутньої професії) межі використання педагогом свого професійного потенціалу. У цьому випадку свідомо визначаються та дотримуються не лише межі впливу на інших (викладач – студент, викладач – викладач, викладач – адміністрація), а й наслідки педагогічних дій (вплив студента, майбутнього фахівця, на навколишнє середовище), що становить основу професійно-педагогічної етики.

Професійно-педагогічна етика, що розвивається і проявляється в педагогічній діяльності, містить чотири системотвірні компоненти: акмеологічний, інформаційно-когнітивний, конативний, суб'єктний. Спланована взаємодія викладача зі студентом, що призводить до змін у поведінці, діяльності та відносинах учасників процесу, включає педагогічний вплив, активне сприйняття та активність учасників взаємодії.

Методика розвитку професійно-педагогічної етики у майбутніх викладачів спеціальних дисциплін ВНЗАПГ – це система знань і засобів організації навчального процесу, яка через етичну взаємодію викладачів і студентів формує у майбутніх педагогів професійно-педагогічну етику розроблена методика розвитку професійно-педагогічної етики в майбутніх викладачів спеціальних дисциплін ВНЗАПГ включає такі взаємопов'язані етапи: пропедевтичний; навчально-модельований; результативно-корекційний. Найбільш дієвими в розвитку умінь професійно-педагогічної етики є метод (технологія) проєктів і активно-ігрові технології. Метод проєктів базується на принципі інтеграції навчального матеріалу з життєвим досвідом студентів шляхом активної пізнавально-творчої діяльності у межах спільного вирішення морально-етичної проблеми через виконання проєктних завдань. Використання технології проєктів у навчальному процесі для розвитку професійно-педагогічної етики сприяє переходу від засвоєння знань до практичної діяльності, активуючи емоційно-моральну сферу студентів і підвищуючи мотивацію до прийняття етичних рішень. Студенти самостійно здобувають інформацію з різних джерел, виконуючи творчу роботу, а організація навчальної діяльності забезпечує морально-етичну взаємодію з викладачем, який виступає партнером і консультантом, а не контролером. Ділова гра є однією з ключових форм інтерактивного навчання, яка сприяє системному розвитку умінь професійно-педагогічної етики, моделюючи предметний, соціальний, моральний і психологічний контексти майбутньої діяльності, що забезпечує ефективне формування професійної самосвідомості студентів [1, 20-21].

Ефективність та валідність розробленої педагогічної системи формування професійно-педагогічної етики майбутніх викладачів спеціальних дисциплін підтверджується результатами експериментальної апробації, що обґрунтовує її переваги у освітньому процесі та доцільність впровадження у ЗВО для підготовки викладачів аграрної та природоохоронної сфер.

Експериментальна апробація педагогічної системи розвитку професійно-педагогічної етики здійснювалася через п'ять етапів: 1) формування експериментальної та контрольної груп; 2) цілеспрямований вплив на експериментальну групу; 3) оцінка рівня розвитку професійно-педагогічної етики у студентів обох груп; 4) статистична обробка експериментальних даних; 5) порівняння, узагальнення результатів та формулювання прогностичних рекомендацій щодо розвитку педагогічної етики.

У експерименті взяли участь студенти спеціальності «Педагогіка вищої школи» та викладачі НУБіП України, а також Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця; загалом 199 осіб у контрольній та 197 осіб в експериментальній вибірках

Методи математичної обробки результатів експерименту обиралися з урахуванням базових принципів аналізу експериментальних даних, викладених у відповідних наукових дослідженнях [22-23].

Для забезпечення рівності умов ЕГ і КГ студентів розподілено на співставні групи за рівнем успішності та іншими критеріями, ЕГ визначено як слабшу, а заняття проводили ті самі науково-педагогічні працівники.

Для оцінки впливу було обрано методи оцінки міри зв'язку за допомогою статистичного непараметричного критерію χ^2 (хі-квадрат).

За допомогою χ^2 (хі-квадрат) визначали, що ЕГ і КГ за рівнями розвиненості показників є відмінними. За результатами формувального експерименту статистика χ^2 (хі-квадрат) в усіх компонентах (ціннісно-мотиваційний, інформаційно-знанняєвий, діяльнісно-операційний і суб'єктний) $T_{\text{спост}} > T_{\text{крит}}$. Тобто з ймовірністю 0,99 можна стверджувати, що рівень розвиненості професійно-педагогічної етики у майбутніх викладачів спеціальних дисциплін ЕГ є відмінним від рівня у КГ.

Проведені розрахунки у дослідженні [1] статистики критерію χ^2 (хі-квадрат) вказують на наявність різниці в розвитку професійно-педагогічної етики у майбутніх викладачів спеціальних дисциплін ЕГ і КГ за усіма компонентами: ціннісно-мотиваційний – $T_{\text{спост}} > T_{\text{крит}}$ (10,8470 > 9,210), інформаційно-знанняєвий – $T_{\text{спост}} > T_{\text{крит}}$ (10,5858 > 9,210), діяльнісно-операційний – $T_{\text{спост}} > T_{\text{крит}}$ (11,7013 > 9,210) і суб'єктний – $T_{\text{спост}} > T_{\text{крит}}$ (11,9530 > 9,210). Збільшення кількості студентів з продуктивним і творчим рівнем розвиненості у КГ становив: цін-

нісно-мотиваційний – 7,64%, інформаційно-знанняєвий – 4,53%, діяльнісно-операційний – 0,51%, і суб'єктний 6,54%, , в той час як у ЕГ – 23,33 %, 20,81 %, 18,28 %, 14,22%, відповідно.

Визначення статистики щодо рівнів розвиненості діяльнісно-операційного компонента професійно-педагогічної етики χ^2 (хі-квадрат) наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Визначення статистики χ^2 (хі-квадрат) з розподілу студентів за рівнем розвиненості діяльнісно-операційного компонента професійно-педагогічної етики (формувальний експеримент)

Вибірка	Категорія 1 (передконвенцій- ний рівень)	Категорія 2 (конвенційналь- ний рівень)	Категорія 3 (післяконвенцій- ний рівень)	Обсяг вибірки n_i	Статистика критерію $T_{\text{спост}}$
Контрольна група	$O_{112} = 62$	$O_{113} = 105$	$O_{114} = 24$	199	11,9530
Експериментальна група	$O_{122} = 33$	$O_{123} = 119$	$O_{124} = 42$	197	

Джерело: [1, с. 335]

Визначення статистики рівнів розвиненості суб'єктного компонента професійно-педагогічної етики χ^2 (хі-квадрат) наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Визначення статистики критерію χ^2 (хі-квадрат) з розподілу студентів за рівнем розвиненості суб'єктного компонента професійно-педагогічної етики (формувальний експеримент)

Вибірка	Категорія 1 (передконвенцій- ний рівень)	Категорія 2 (конвенційналь- ний рівень)	Категорія 3 (післяконвенцій- ний рівень)	Обсяг вибірки n_i	Статистика критерію $T_{\text{спост}}$
Контрольна група	$O_{112} = 61$	$O_{113} = 107$	$O_{114} = 31$	199	11,8442
Експериментальна група	$O_{122} = 32$	$O_{123} = 123$	$O_{124} = 42$	197	

Джерело [1, с. 335]

Результати експерименту підтверджують виконання завдань дослідження з розвитку професійно-педагогічної етики майбутніх викладачів.

Висновки. Проведений аналіз теоретичних і практичних основ професійної етики в контексті педагогічної діяльності викладачів спеціальних дисциплін підтвердив її значення для забезпечення ефективного освітнього процесу.

1. Розроблена концепція розвитку професійно-педагогічної етики у майбутніх викладачів враховує сучасні педагогічні теорії, норми українського законодавства та принципи Великої хартії університетів, що забезпечує її відповідність актуальним викликам освіти.

2. Аналіз значення професійної етики показав її критичну роль у підвищенні ефективності навчального процесу та формуванні моральних компетентностей у студентів.

3. Розроблено педагогічну систему, методику та експериментальну модель розвитку професійно-педагогічної етики, які успішно апробовано в умовах закладів вищої освіти, що свідчить про їх ефективність.

4. Виявлено основні етичні виклики, пов'язані із застосуванням сучасних технологій та інновацій у викладацькій діяльності, а також їх вплив на професійну етику викладачів.

5. Сформульовано рекомендації щодо інтеграції етичних принципів у навчальні програми та педагогічну практику, що сприяє систематичному розвитку етичної культури в освітньому середовищі.

6. Підготовка викладачів за етичними принципами довела свою значущість для формування етичної культури у студентів та їх подальшої професійної діяльності.

7. Результати експериментальної апробації підтвердили дієвість розробленої педагогічної системи, що дає підстави рекомендувати її для широкого впровадження у закладах вищої освіти.

Література

1. Розвиток професійно-педагогічної етики у майбутніх викладачів спеціальних дисциплін : монографія / Андрій Анатолійович Каленський. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: ЦП «Компринт», 2016. – 424 с.

2. Magna Charta Universitatum. [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL http://www.aic.lv/bologna/Bologna/maindoc/magna_carta_univ_.pdf. – Назва з екрана.
3. Закон України «Про освіту» № 1060–ХІІ від 23.05.1991р. // Законодавчі акти України з питань освіти. – К.: Парламентське видавництво, 2004. – С. 21-52.
4. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 р. // Голос України. – 6 серп. 2014 р. – № 148 (5898) – С. 9–19.
5. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Наказ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. – Назва з екрана.
6. Ethics at Harvard [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URI http://www.ethics.harvard.edu/resources_sister.php.
7. Квинтилиан М. Ф. О воспитании оратора / М. Ф. Квинтилиан // Хрестоматия по истории педагогики : в 4 т. / под общей ред. С. А. Каменева. – М. : Гос. учебно-пед. изд-во, 1935. – Т. 1. : Античный мир. Средние века, начало нового времени / сост. И. В. Сладковский. С. 54–63.
8. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. / К.Д. Ушинський ; пер. з рос. ; редкол.: В.М. Столетов (голова) та ін. – К. : Рад. школа. 1983. – . – (Пед. б-ка). Т. 1. – 448 с. ; Т.2. – 359 с.
9. Пономаренко О. В. Формування професійно-етичної культури соціального педагога : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Пономаренко Ольга Вікторівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2001. – 169 с.
10. Поліщук Д. В. Розвиток професійно-педагогічної компетентості майбутніх викладачів вищої школи в умовах аспірантури як основа розвитку якостей фахівця-лідера [Електронний ресурс] / Д. В. Поліщук, О. А. Ігнатюк // Україна і світ: гуманітарно-технічна ел та та соціальний прогрес : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. студ. і аспірантів, 18-19 квітня 2024 р. / гол. ред. А. В. К пенський ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». – Електрон. текст. дані. – Харків : НТУ «ХПІ», 2024. – С. 204-205. URI <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/79089>
11. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : навч. посіб. для слухачів закладів підвищення каліфікації системи вищої освіти / Я. Я. Болюбаш – К. : КОМПАС, 1997. – 212 с.
12. Вербівський Д. С. Формування професійної етики персоналу центру обслуговування абонентів мобільного зв'язку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Дмитрій Сергійович Вербівський ; Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир, 2012. – 278 с.
13. Зеленська О. П. Теоретичні і методичні засади культурологічної підготовки курсантів вищих навчальних закладів МВС України : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Зеленська О. П. ; Ін-т вищої освіти НАПН України. – К., 2013. – 36 с.
14. Вербівський Д. С. Формування професійної етики персоналу центру обслуговування абонентів мобільного зв'язку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Дмитрій Сергійович Вербівський ; Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир, 2012. – 278 с.
15. Всемирная конференция ЮНЕСКО. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры [принята на Всемирной конференции ЮНЕСКО «Высшее образование в XXI веке: подходы и практические меры», Париж, 5-9 октября 1998 г. : реферат] // ALMA MATER (Вестник высшей школы). – 1999. – № 3. – С. 29–35.
16. Этика публичной политики: Из опыта работы Комитета по стандартам публичной сферы Великобритании / Ин-т государства и права РАН. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Ин-т права и публич. политики, 2005. – 190 с.
17. Ткачук С. І. Система підготовки вчителя технологій у вищих педагогічних навчальних закладах до формування в учнів технологічної культури / С. І. Ткачук // Гуманітарний вісник Державного вищ. навч. закладу «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 28 (2) – С 341–348.
18. Кыверялг А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике / А. А. Кыверялг. – Таллин : Валгус, 1980. – 334 с.
19. Подласый И. П. Педагогика : Новый курс : учеб. для студ. пед. вузов : в 2 кн. / И. П. Подласый. – М. : ВЛАДОС, 2003. – Кн. 1. – 576 с.
20. Podlasiy I.P. – «Pedagogy: A New Course». A textbook for students of higher pedagogical educational institutions in 2 volumes.
21. Розвиток умінь професійно-педагогічної етики в умовах проходження наскрізної практики майбутніх викладачів спеціальних дисциплін / А. А. Каленський // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2015. – Вип. 2. – С. 37-40. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2015_2_9
22. Гласс Дж. Статистические методы в педагогике и психологии / Дж. Гласс, Дж. Стэнли. – М. : Прогресс, 1976. – 495 с.
23. Шелехова Л. В. Математические методы в педагогике и психологии : в схемах и таблицах: учеб. пособие / Л. В. Шелехова. – Майкоп : Изд-во АГУ, 2010. – 192 с.

References

1. Kalenskyi, Andrii Anatoliiovych. Development of Professional and Pedagogical Ethics in Future Teachers of Specialized Disciplines: Monograph. – 2nd ed., revised and supplemented. – Kyiv: CP «Komprint», 2016. – 424 p.
2. Magna Charta Universitatum. [Electronic resource]. Access mode: URL http://www.aic.lv/bologna/Bologna/maindoc/magna_carta_univ_.pdf. – Title from the screen.
3. Law of Ukraine «On Education» No. 1060–XII dated May 23, 1991 // Legislative Acts of Ukraine on Education. – Kyiv: Parliamentary Publishing House, 2004. – P. 21–52.
4. Law of Ukraine «On Higher Education» No. 1556–VII dated July 1, 2014 // Holos Ukrainy (Voice of Ukraine). – Aug. 6, 2014. – No. 148 (5898). – P. 9–19.
5. On the Sustainable Development Strategy «Ukraine – 2020»: Decree of the President of Ukraine No. 5/2015 dated January 12, 2015 [Electronic resource]. – Access mode: URL <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. – Title from the screen.
6. Ethics at Harvard [Electronic resource]. – Access mode: URI http://www.ethics.harvard.edu/resources_sister.php. – Title from the screen.
7. Quintilian, M. F. On the Education of the Orator / M. F. Quintilian // Anthology on the History of Pedagogy: In 4 Volumes / Edited by S. A. Kamenev. – Moscow: State Educational Publishing House, 1935. – Vol. 1: Antiquity, Middle Ages, Early Modern Period / Compiled by I. V. Svadkovsky. – P. 54–63.
8. Ushynskyi, K. D. Selected Pedagogical Works: In 2 Volumes / K. D. Ushynskyi; Translated from Russian; Editorial Board: V. M. Stoletov (Head) et al. – Kyiv: Soviet School, 1983. – (Pedagogical Library). – Vol. 1: 448 p.; Vol. 2: 359 p.
9. Ponomarenko, O. V. Formation of Professional and Ethical Culture of a Social Pedagogue: Dissertation for the Degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.05 / Ponomarenko Olha Viktorivna; National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. – Kyiv, 2001. – 169 p.
10. Polishchuk, D. V., Ignatyuk, O. A. Development of Professional and Pedagogical Competence of Future University Teachers in Postgraduate Studies as a Basis for the Development of Specialist-Leader Qualities [Electronic resource] / D. V. Polishchuk, O. A. Ignatyuk // Ukraine and the World: Humanitarian and Technical Elite and Social Progress: Materials of the All-Ukrainian Scientific and Theoretical Conference of Students and Postgraduates, April 18–19, 2024 / Chief Editor A. V. Kipenskyi; National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute». – Electronic text data. – Kharkiv: NTU «KhPI», 2024. – P. 204–205. URI <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/79089>
11. Bolyubash, Ya. Ya. Organization of the Educational Process in Higher Education Institutions: A Textbook for Trainees of Advanced Training Institutions in the Higher Education System / Ya. Ya. Bolyubash. – Kyiv: KOMPAS, 1997. – 212 p.
12. Verbivskyi, D. S. Formation of Professional Ethics of Customer Service Center Personnel for Mobile Communication: Dissertation for the Degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04 / Dmytrii Serhiiovych Verbivskyi; Zhytomyr State University named after Ivan Franko. – Zhytomyr, 2012. – 278 p.
13. Zelenska, O. P. Theoretical and Methodological Foundations of Culturological Training for Cadets of Higher Education Institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Abstract of the Dissertation for the Degree of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.04 / O. P. Zelenska; Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2013. – 36 p.
14. Verbivskyi, D. S. Formation of Professional Ethics of Customer Service Center Personnel for Mobile Communication: Dissertation for the Degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04 / Dmytrii Serhiiovych Verbivskyi; Zhytomyr State University named after Ivan Franko. – Zhytomyr, 2012. – 278 p.
15. UNESCO World Conference. World Declaration on Higher Education for the Twenty-First Century: Vision and Action [Adopted at the UNESCO World Conference «Higher Education in the Twenty-First Century: Vision and Action,» Paris, October 5–9, 1998: Abstract] // ALMA MATER (Bulletin of Higher Education). – 1999. – No. 3. – P. 29–35.
16. Ethics of Public Policy: From the Experience of the UK Committee on Standards in Public Life / Institute of State and Law of the Russian Academy of Sciences. – 2nd ed., revised and supplemented. – Moscow: Institute of Law and Public Policy, 2005. – 190 p.
17. Tkachuk, S. I. The System of Preparing Technology Teachers in Higher Pedagogical Institutions for Developing Students' Technological Culture / S. I. Tkachuk // Humanitarian Bulletin of the State Higher Educational Institution «Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhorii Skovoroda». – Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2013. – Issue 28 (2). – P.341–348.
18. Kyverialg, A. A. Research Methods in Professional Pedagogy / A. A. Kyverialg. – Tallinn: Valgus, 1980. – 334 p.
19. Podlasyi, I. P. Pedagogy: A New Course: Textbook for Students of Pedagogical Universities: In 2 Books / I. P. Podlasyi. – Moscow: VLADOS, 2003. – Book 1. – 576 p.
20. Podlasyi I.P. – «Pedagogy: A New Course». A textbook for students of higher pedagogical educational institutions in 2 volumes.

21. Development of Professional and Pedagogical Ethics Skills During Continuous Practice of Future Teachers of Specialized Disciplines / A. A. Kalenskyi // Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko. – 2015. – Issue 2. – P. 37–40. – Access mode: URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2015_2_9

22. Glass, J., Stanley, J. Statistical Methods in Education and Psychology / J. Glass, J. Stanley. – Moscow: Progress, 1976. – 495 p.

23. Shelekhova, L. V. Mathematical Methods in Education and Psychology: In Diagrams and Tables: Textbook / L. V. Shelekhova. – Maykop: Publishing House of AGU, 2010. – 192 p.

ЕЛЕКТРОННИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

**СУЧАСНІ ГУМАНІТАРНІ
ДИСКУСІЇ**

№ 2, 2024

ELECTRONIC SCIENTIFIC JOURNAL

**MODERN HUMANITARIAN
DISCUSSIONS**

№ 2, 2024

Головний редактор – Котельницький Назар Анатолійович

Видано у авторській редакції

Київ 2024

Підписано до публікації 17.12.2024

Адреса редакції:

01133, м. Київ, вул. Мечнікова, буд. 4/1, оф. 19А

Контактний телефон: +38 (044) 222 58 89

Контактний телефон: +38 (067) 333 45 56

E-mail: info@csr.com.ua

3041-1637